

106844

TRANSILVANIA

~~1942~~
~~1942~~

ANUL 73

IUNIE

Nr. 6-1942

SIBIU

TRANSILVANIA

Organ al ASTREI

LITERATURA ROMÂNEASCĂ ÎN PERSPECTIVĂ EUROPEANĂ¹⁾

Desfășurarea literaturii românești a fost patetică și paradoxală. Într'adevăr, poate nu există literatură europeană ale cărei origini și a cărei dezvoltare să fi fost mai strâns legate de soarta și năzuințele neamului care a creat-o. Iar vieța neamului românesc, din cele mai vechi timpuri până aproape de zilele noastre, a fost numai sbucium, amenințări, războaie, dureroasă căutare de sine și manifestarea unei aspre voințe de a fi și de a dura. Rare au fost limanele de liniște în care neamul acesta să-și fi permis luxul de a medita cu seninătate și gratuitate estetică marile probleme ale vieții, meditație care stă la baza creației artistice propriu zise.

Un neam tragic, modelat și fecundat de spirit și civilizație latină, datorită unei stăpâniri romane care, între anii 107 și 271 ai erei creștine, izbutise să transforme ținuturile Danubiului inferior într'o „Dacia felix”: acesta e neamul românesc, rezultat al unei fuziuni inițiale dintre învinșii Daci și învingătorii romani. De aici, pentru Români, o dublă și legitimă mândrie: aceea de a fi primit creștinismul primitiv adus de legiunile romane, Româniii fiind astfel cel dintâi neam creștin din aceste regiuni ale Europei; și aceea de a fi adoptat limba latină, așa de vizibilă până astăzi în lexic, morfologie și sintaxă, încât limba românească formează un obiect de predilecție pentru cercetările filologilor romanici.

În sec. VI, se întâmplă un eveniment dramatic care va pecetlui soarta neamului românesc. Acest eveniment a fost invazia Slăvilor. Noii năvălitori nu s'au mulțumit să parcurgă ținuturile danubiene, ci s'au instalat în câmpiile lor. Cu încetul, asistăm astfel la o nouă fu-

¹⁾ Acest articol a fost scris pentru străinătate. Datorită unor împrejurări pe care nu vreau să le judec, articolul a apărut trunchiat și cu alt titlu, căpătând astfel un sens străin de concepția autorului.

ziune: populația latino-tracă absoarbe populația slavă, îi transmite limba sa, caracterul său, și anumite elemente de civilizație, împrumutând în același timp numeroase elemente de lexic slav, anumite perfecțiuni profesionale și tehnice și poate anumite trăsături psihologice, greu de discernat și de definit în structura, așa de evident latină, a neamului românesc de astăzi.

Se născuse astfel un neam cu individualitatea lui proprie, garanție a unei interesante originalități culturale, care nu se va putea afirma decât mult mai târziu și în condițiile cele mai puțin prielnice. Ar fi fost normal ca acest neam romanic să păstreze contactul cu neamurile congenere și să-și desvolte cultura în același ritm. Geografia și istoria s'au opus acestei evoluții firești. Vreme de aproape un mileniu, neamul românesc va trăi departe de romanitatea occidentală, departe nu numai în spațiu, dar și în spirit. Și totuși, insula românească dela Marea Neagră, insula aceea de romanitate inconjurată de oceanul slav și germanic, își va păstra în chip miraculos configurația.

Vorbiam adineaori de patetism și de paradox. Iată într'adevăr că, pentru a dura, neamul românesc e obligat să se folosească de împrejurările cele mai critice din câte cunoaște istoria. În loc să refuze colaborarea culturală cu vecinii, neamul latin dela gurile Dunării acceptă această colaborare, ceea ce-i permite să meargă la pas cu timpul și să aștepte condiții mai favorabile manifestării sale originare.

Cu alte cuvinte, începuturile culturii românești se petrec, nu în limba românească, ci în limba slavă. Din veacul XV până către jumătatea veacului XVII se poate vorbi de o adevărată cultură slavo-română în Muntenia și Moldova, cultură mixtă, favorizată de activitatea unui mare număr de teologi și călugări sârbi și bulgari, siliți de invazia turcă să se instaleze în mănăstirile românești dela Nordul Dunării. Astfel, elita românească învață limba slavă și uneori scrie în limba slavă. Se citează, de pildă, cazul unui mare demnitar român, Udriște Năsturel, care, în plin veac al XVII-lea, traduce din latinește în slavonește *Imitația lui Isus Christos*.

Paralel cu această literatură românească de expresie slavă, asistăm la nașterea unei literaturi în limba autohtonă. Impulsul de a scrie în românește e și el de origine religioasă și se datorește anume prozelitismului Prereformii și Reformii. Din Bohemia, husitismul se răspândise în Nordul Transilvaniei și provocase, către sfârșitul veacului al XV-lea, traducerea în limba națională a mai multor texte religioase. Aceeași tendință se accentuează în veacul următor prin influența propagandei literare, reprezentată cu mare autoritate de umanistul Honterus,

reformatorul Germanilor din Transilvania și care ambiționa să câștige la noua credință și populația românească, cea mai numeroasă. În 1564, Ungurii părăsesc pe Luther și îmbrățișează pe Calvin: de aici, noi eforturi de a converti pe Români și de a le transmite textele sacre în propria lor limbă. Se poate deci afirma că începuturile limbii românești în literatură se datoresc zelului reformator, care înscria în programul său ambiția esențială, de a oferi credincioșilor cuvântul divin, nu în limba latină a catolicismului, ci în limbile vulgare ale diferiților sectari.

Literatura care se publică în această nouă limbă literară, începând din sec. XVI și până târziu în sec. XVIII, e o literatură închinată mai mult scopurilor și nevoilor naționale, decât plăcerii estetice. Înainte de a năzui la genialitate literară, scriitorii români din aceste epoci sunt obligați să contribuie la însăși existența neamului și Statului. Producția lor va fi în primul rând religioasă, istorică, juridică și didactică. Cele mai adeseori, conținutul este, fie tradus, fie adaptat. Dar forma devine din ce în ce mai curată, și mai savuroasă, căci mulți dintre traducătorii de texte religioase au un real talent literar. Cu deosebire literatura istorică a unor cronicari ca Ureche, Miron Costin, Neculce și alții, prezintă un farmec arhaic și chiar o anumită concepție a vieții, care încântă cititorul modern.

Un gen și mai apropiat de literatura propriu zisă este acela al „cărților populare”, foarte răspândite în epoca de care vorbim. E vorba de scrieri religioase apocrife, adică de povestiri atribuite unor personaje biblice și având un precis caracter moral; de Epistole fictive atribuite aceluiași personaj; de legende hagiografice; de Vieți de sfinți și asceți; de sentințe morale și edificatoare; în fine de romane populare, cum e acela, de extensiune europeană, al lui *Alexandru cel Mare*, sau romanul indic al lui *Varlaam și Ioasaf*. Originea acestor texte, așa de gustate de Români, este eteroclită și trebuie căutată, fie în Asia, fie în Occidentul Europei. Traducătorii români se adresează însă unor texte intermediare, slave și, din ce în ce mai mult, bizantine.

Căci sub aspectul slav al scrierilor împrumutate de Românii acestor veacuri, se ascundea foarte deseori un original și chiar un suflet bizantin. De fapt, între Bizanț și provinciile danubiene relațiile se stabiliseră încă dintru începutul vieții de stat a acestor provincii, adică din sec. XVI. Se știe, de pildă, că Biserica românească se înființează în acest secol și că ea stă legată de Bizanț din capul locului și sub multe raporturi. Prezența Grecilor la curtea Voevozilor români e atestată în sec. XV, iar căderea Constantinopolului va accelera progresiv exilul Grecilor în țările românești.

Pe măsură ce influența slavă își epuizează prestigiul, ea este ușor înlocuită de influența greacă. După 1650, limba greacă începe să se introducă la Curte, în saloane, în școli și devine cu încetul limba elitei intelectuale. Acest proces de eleinizare va culmina în sec. XVIII, sub așa numitele domnii „fanariote”, când orizonturi încă nebănuite se vor deschide culturii românești.

Astfel, servindu-se rând pe rând de influența slavă, apoi de influența triplei Reforme, apoi de influența bizantină, tânăra literatură românească a stat neconținut în serviciul neamului. Prin tendințele ei religioase, ea a contribuit la păstrarea și la afirmarea unității sufletești; iar prin coloratura ei morală și didactică, ea a jucat cu strălucire un rol civilizator. Departe deci de a trăi într'o izolare sterilă, vechea cultură românească se integrează în marile curente ale Europei Orientale.

Dovada că rolul ei în aceste curente nu este numai pasiv și receptiv, ne este procurată de existența unor personalități a căror strălucire trece dincolo de hotarele țării. Așa e personalitatea lui Petru Movilă, care devine în sec. XVII mitropolit al Kievului, unde încearcă să modernizeze învățământul religios și biserica. Așa e mai ales personalitatea lui *Dimitrie Cantemir*, (1673 - 1723), voevod al Moldovei și mare învățat, autor, între altele, al unei istorii a Imperiului otoman, tradusă în englezește (1734), în franțuzește (1743), în nemțește (1745) și care își va păstra autoritatea timp de un veac. Cunoscător al mai multor limbi antice și moderne, stăpân pe o variată cultură istorică și filosofică, Dimitrie Cantemir e un European, atât ca formație cât și ca influență.

. . .

Cercetând aceste veacuri îndepărtate, ai la tot pasul impresia că Românii caută mereu altceva, mai adânc, mai autentic. Bizanțul însuși nu putea satisface sufletul românesc. Cei mai luminați dintre cărturarii români privesc deci dincolo de Bizanț, și, la orizontul istoriei lor, zăresc profilându-se Roma.

Ideea latinității Românilor, deși puțin răspândită în Europa, nu era cu totul necunoscută. Încă din sec. XII, cronicarul bizantin Kinamos face aluzie la ea. Mărturiile de acest fel se înmulțesc în veacurile următoare. Așa e de pildă, în sec. XIII, mărturia Papei Inocențiu al III-lea, într'o scrisoare adresată împăratului româno-bulgar Ioniță. În sec. XV, Aeneas Sylvius Piccolomini, viitorul papă Pius II, știe că „Valachi lingua utuntur italica” și că ei coboară din legionarii romani. În general, umaniștii italieni au limpede conștiința acestei filiații. Umanismul maghiar și cel polonez, la rândul lor, înregistrează ideea latinității Românilor.

Iar cronicarii români, în deosebi Grigore Ureche și Miron Costin, care sunt elevii umanismului polonez și au consultat anumite cronicile poloneze în limba latină, își însușesc aceeași idee, cu o satisfacție foarte explicabilă.

În Transilvania, la aceeași epocă (sec. XVII), Românii sunt și mai aproape de izvoarele latine, de vreme ce pot studia limba latină în școli din propria lor provincie. Iar în 1699, un eveniment capital se produce, cu incalculabile consecințe: prin pacea dela Carlovitz, Austria smulge Ungurilor calviști Transilvania și, pentru a o atrage în propria-i sferă de influență, propune Românilor să îmbrățișeze catolicismul, în schimbul unor însemnate avantagii politice. O parte din clerul român acceptă această combinație.

Se pune atunci chestiunea formării unor noi cadre bisericesti. Tineri români sunt admiși în școlile vieneze, ba chiar, în 1743, unii dintre ei sunt trimiși să-și termine studiile teologice la colegiul jezuit „De propaganda fide” din Roma.

Iată însă că, la Roma, tinerii români nu se mulțumesc să studieze teologia, ci se avântă în studiul istoriei, filologiei și dreptului. Mândria lor latină află la fiecare pas o justificare în mărețele vestigii ale latinității. Iar Coloana Traiană, desfășurând sub ochii lor forțele victoriei romane asupra Dacilor, devine coloana de sprijin a propriei lor concepții naționale.

Așa a luat naștere, către 1750, școala „latinistă” cu cei trei corifei ai săi, Klein, Șincai și Maior. În principiu, avem de-a face cu o simplă școală de filologi și de istorici, care se aplică să demonstreze științific latinitatea limbii și neamului românesc. Dar știința lor, dublată de entuziasm, trece dincolo de limitele școlii și se revarsă tumultuos în public, însuflețind și fecundând întreaga activitate spirituală și națională a Românilor din sec. XIX. Ideea latină devine o idee-forță. În numele ei, Românii se rup din complexul nelatin al Europei orientale, privesc către depărtatele orizonturi occidentale și, prin acest efort de diferențiere, năzuiesc să se integreze într'un nou complex, latin și modern.

România modernă, ca Stat și spiritualitate, se datorește acestei ambiții. După atâtea secole de suferință și de căutare, Românii văd desenându-se pe orizontul viitorului destinul lor adevărat, de reprezentanți ai spiritului latin la gurile Dunării.

. . .

În ochii Românilor, Occidentul va fi deci în primul rând Italia. Până către 1800, relațiile spirituale cu această țară fuseseră întreținute de personalități izolate și se datorau mai mult întâmplării. Se

citează astfel, către sfârșitul sec. XVII, cazul „stolnicului” Constantin Cantacuzino care, după studii grecești la Constantinopole, se îndreaptă spre Padova, unde studiază dreptul și filosofia. Se știe de asemeni că, pe la 1700, curtea voevodului muntean Constantin Brâncoveanu capătă un aspect occidental de nuanță italiană; că bisericile și palatele înălțate de acest Domn împodobesc fondul lor bizantin cu o întreagă ornamentație ce amintește barocul seicento-ului; că savanți și călători italieni se bucură din partea aceluiași Domn de o largă ospitalitate; că, în fine, prin voința lui Brâncoveanu, tinerii boieri învață în școlile venețiene.

După 1800 însă, contactul cu Italia devine permanent. Călătoriile într'un sens și în celălalt se înmulțesc. Se trimit bursieri români la Pisa și în alte orașe universitare. Câțiva dintre cei mai de seamă oameni de cultură ai veacului capătă în Italia însăși formația lor intelectuală. E cazul lui Gh. Asachi care, între 1808 și 1812, face la Roma studii variate de arheologie, de pictură, de literatură. Câteva din cele mai importante personalități ale României renașcute sunt adevărați pelerini pasionați ai Peninsulei înșorite: marele istoric Nicolae Bălcescu moare la Palermo în 1852; marele poet Vasile Alecsandri află în Italia, unde se refugiază în numeroase rânduri, adevăratul climat al sufletului său specific mediteranean; iar un mare promotor și mare om de cultură ca Eliade-Rădulescu e un italianizant așa de convins, încât își propune în 1839, în 1841, în 1847, să „regenereze” limba românească pe baze italiene, cu ortografie italiană, cu neologisme și derivații italiene.

În același timp, traducerile din literatura italiană se înmulțesc. Metastasio, a cărui faimă se răspândise printre Români încă din veacul trecut, află acum noi admiratori. Marii poeți ai Italiei — Petrarca, Dante, Tasso, Ariosto, chiar Tassoni, sunt, fie imitați, fie traduși.

Așa încât fraternitatea italo-română încetează să fie o abstracție și devine o realitate. Între 1850—1860 cu deosebire, un adevărat entuziasm se declară în opinia italiană pentru surioara dela Dunăre. Revistele italiene publică articole patetice despre nefericitele provincii românești. Se traduc exemple de poezie românească, iar numele lui Eliade și Alecsandri devin mereu mai familiare publicului italian.

Identitatea scopurilor politice întărește aceste simpatii. Italia de atunci lupta, ca și România, pentru câștigarea independenței. Există pentru ambele părți cel puțin un dușman comun: monarhia Habsburgilor. Marele patriot Mazzini, care visează și se agită pentru o iluzorie „confederație danubiană”, întreține relații cu patrioți români ca Bălcescu, C. A. Rosetti, Dimitrie Brătianu. Pe de altă parte contele Cavour e cel mai convins apărător al cauzei românești la Congresul din Paris.

Iar Vasile Alecsandri care, în 1859, se achită la Torino de o misiune diplomatică, socotește pe Victor-Emanuel II, regele Piemontului, drept „șeful familiei latine”. Aceste diferite fapte confirmă voința ambelor părți de a colabora la înfăptuirea unui ideal, încă nebulos, de civilizație latină.

În sinteza profesorului Ramiro Ortiz, *Per la storia della cultura italiana in Rumania*, (1916) ca și în diferitele monografii ale profesorului Alexandru Marcu, se pot găsi numeroase alte fapte care să confirme existența unor strânse relații italo-române pe terenul cultural și chiar politic. Datele invocate de noi aici dovedesc însă cu prisosință că la bazele României moderne stă o pasionată orientare a Românilor către civilizația latină, reprezentată în aceeași măsură de Roma antică și de Italia vie.

*
*
*

Latinitatea mai avea însă un exponent occidental, cel puțin tot așa de prestigios pentru Români, și anume Franța. Încă din sec. XVIII, între Principatele danubiene și Franța, se stabilește un contact care va deveni în secolul următor din ce în ce mai strâns. Călătorii francezi mișună în Principate. La curțile anumitor principii fanarioți, moravurile și literatura franceză găsesc o primire largă. În școlile grecești din Principate, tinerii boieri români cunosc pe Racine și pe Voltaire în haină greacă. Din limba greacă se vor traduce în românește primele opere franceze.

În sec. XIX, curentul francez devine impetuos și fecund. Legiuni întregi de studenți români iau drumul Parisului. Revoluția franceză aruncase peste hotare un mare număr de Francezi, dintre care mulți se vor stabili la București, la Iași și aiurea, în calitate de secretari domnești, de preceptori în familiile boierești, de directori de pensionate. Moravurile și gusturile franceze se instalează în provinciile românești sub toate formele imaginabile. Nenumărate exemple doveditoare ale acestor raporturi franco-române se pot afla în cele trei volume publicate de Pompiliu Eliade sub titlul *Influence française sur l'esprit public en Roumanie*, 1898, 1905, 1914.

Un prim rezultat al acestor nenumărate relații franco-române, va fi educația franceză pe care o vor căpăta mulți din oamenii politici și din scriitorii veacului, atât în școlile franceze din țară cât și în Franța. E cazul tip al lui Vasile Alecsandri, îndrăgostit de Italia, dar format de Franța. Mulți din acești tineri vor mânui limba franceză ca propria lor limbă.

Se explică astfel rolul covârșitor pe care literatura franceză îi joacă în România de-a-lungul veacului XIX. O masă de traduceri din limba franceză, fără selecție și fără plan, întâmpină pe cercetător. Cu începere cam din 1825, majoritatea operelor franceze de valoare vede lumina zilei în limba românească: Racine, Molière, Voltaire, Boileau stau alături de Lamartine și de Victor Hugo și solicită eclectismul cititorului român în aceeași măsură cu minorii Parny, Dorat și Delille. Intreaga literatură franceză, mare și mică, se mută pe malurile dunării. Se satisface astfel setea de lectură a elitei românești, dar în același timp se fecundează însăși inspirația poezilor și scriitorilor. Un Grigore Alexandrescu, un Vasile Alecsandri, mulți alții, sunt pilde vii ale acestei influențe franceze binefăcătoare. Așa fel încât un Lamartine, un Victor Hugo, cunosc în România o a doua patrie și ar merita să devină, în ipostaza lor românească, obiectul unor bogate monografii, care încă nu s'au realizat. În lipsa lor, se poate cel puțin consulta cu prudență încercarea de sinteză a lui N. Apostolescu, *L'Influence française sur la poésie roumaine*, Paris, 1909.

La fel cu relațiile italo-române, relațiile franco-române au și un aspect politic. Propagandiști ai cauzei românești ca N. Bălcescu, Ion Ghica, frații Brătianu, C. A. Rosetti, etc., obțin în Franța remarcabile succese și devin prietenii lui Michelet și Quinet, aplaudă pe acești „tribuni” ai cauzelor naționale la cursurile lor dela Collège de France și izbutesc să deștepte în presa, în opinia și chiar în politica franceză un mare interes pentru situația și nădejtile Românilor. Alături de Italia, Napoleon III devine susținătorul cauzei românești și este sigur că aceste puternice prietenii latine au permis Latinilor dela Dunăre să atingă primele lor țeluri naționale și politice — adică unirea celor două principate danubiene (1859), independența (1878), în fine proclamarea regatului (1881).

Paralel cu înflorirea acestor influențe, un curent german pătrunde în România, mult mai interesant prin adâncime și rodnicie decât prin extensiune. Aici, un intermediar predestinat se ivește, și anume Transilvania. Pentru Transilvania într'adevăr, Occidentul era Viena și Berlinul. Deseori, Transilvănenii cunosc limba germană și studiază în școlile vieneze. Majoritatea celor care migrează la Sudul Carpaților sunt oameni de cultură și de formație germană.

E cazul profesorului Ion Maiorescu și al fiului său, Titu Maiorescu. Viitor mare critic, profesor și om de stat, Titu Maiorescu (1840—1917) făcuse dreptul la Paris, dar și doctoratul în filosofie la Giessen.

Îl atrage însă cu deosebire cultura germană, pe care și-o însușește așa de mult, încât putea scrie și vorbi limba germană cu perfectă eleganță.

Un rol important va juca formația germană și în cariera lui Mihail Kogălniceanu, istoric și om de stat care, după studii franceze, devine între 1835—1837, elevul vestitului Ranke, dela care împrumută prețioase idei, susceptibile să-i confirme propriul său patriotism.

Un debtor al culturii germane este și cel mai mare poet la Românilor, Mihai Eminescu (1850—1889), student la Viena și Berlin în jurul anului 1870, excelent cunoscător al limbii și literaturii germane și discipol al idealismului german.

Acestea nu sunt singurele cazuri de personalități române, formate în atmosfera culturii germane. Ele sunt însă caracteristice prin calitatea lor excepțională și prin rolul considerabil pe care-l vor juca în cultura și literatura patriei lor. Se poate observa, în general, că raporturile germano-române pe teren cultural devin mult mai intense, odată cu urcarea pe tron, în 1866, a lui Carol I, un Hohenzollern și că un mare număr dintre savanții și oamenii de cultură ai României de astăzi și-au făcut studiile în Germania.

Faima și influența literaturii germane în România au mers și ele crescând, fără totuși să poată contrabalansa gustul, mult mai răspândit, pentru literatura franceză. Un Kotzebue e legat de începuturile teatrului românesc, iar un Gessner își conjugă influența cu aceea a altor romantici și preromantici. Uhland, Wieland, Herder vor cunoaște oarecare notorietate și vor găsi buni traducători în revistele dela sfârșitul veacului. Marele German va fi însă pentru Români Schiller, poetul și dramaturgul, și mai ales Goethe. Există din cutare poem al Olympianului dela Weimar cel puțin 12 versiuni (e cazul poemului *Der Fischer*), cea dintâi fiind din 1838. În 1842, se publică o primă și excelentă traducere a lui *Werther*. Prima traducere a primului *Faust* apare de-abia în 1862, așteptând ca alte multe opere ale Weimarianului să între în literatura românească, fără ca gloria lui să se epuizeze până în zilele noastre.

* * *

Să aruncăm acum o privire sintetică și să interpretăm această extraordinară țesătură și încrucișare de influențe.

Impresionează mai întâi graba cu care Români, cam între anii 1820—1850, traduc orice, de oriunde. E o grabă panică și foarte semnificativă. Români încearcă atunci să se pună la pas cu timpul, să se

înalte, cel puțin sub raportul documentării, la nivel occidental și să-și creieze o conștiință europeană.

Consecința acestei precipitări a fost că spiritul critic, selectiv și organizator nu se putea manifesta imediat. De aici, introducerea unor opere de valoare foarte inegală, prin traduceri tot așa de inegale. Tot de aici, absența unei diferențieri, după școli, curente și epoci, a oprelor traduse: în câteva decenii, Românii acumulează mai multe veacuri de literatură europeană. Clasicul Boileau se învecinează cu romanticul Lamartine, Racine cu Byron, Molière cu Goethe. Ceea ce a lipsit mai mult literaturii românești până la afirmarea criticului Maiorescu, după 1866, a fost o judecată și o concepție estetică, în numele căreia să se creieze atitudini, orientări și idealuri literare.

De aceea, literatura originală care vede lumina zilei în această epocă turbure, e greu de caracterizat. Se poate totuși vorbi de un romantism românesc, care se desvoltă în marginea romantismului european și de o sensibilitate romantică, formată din sentimente și din teme asemănătoare cu acelea pe care le cântă lirismul european. Acest romantism românesc cu nostalgiile, tristețile și deznădejdele sale, e rezultatul unei complexe conjugări de influențe franceze, germane și engleze. În el se întâlnesc și se contopesc delicatele efluvii lamartiniene, cu asprele suferințe wertheriene și cu întunecatele desperări ale unui Young și Byron, traduși cele mai deseori după versiuni franceze, cu excepția unui *Manfred*, 1843, pe care C. A. Rosetti îl traduce după original.

Dar această efervescentă romantică, în care s'au mistuit atâtea frumoase talente românești, e numai o ucenicie. În primul rând, o ucenicie a limbei și a versului care, mânuite de atâția traducători și trebuind să se adapteze unor modele așa de variate, se subțiază, se mlădiază, devin apte să exprime senzații, emoții și idei încă neturnate în formă românească. Apoi, o ucenicie a facultăților poetice, sensibilitatea, imaginația, meditația, visul. Tânăra literatură românească de atunci trebuia să se îmbogățească cu o sumă de note sufletești care îi lipseau, și să trăiască intim și intens toată gama posibilităților omenești. Prin trăirea pasionată a literaturii europene, Românii câștigă importante elemente *formale*, fie lingvistice, fie sufletești.

O literatură originală mai cere însă ceva, și ceva esențial, adică o viziune personală, o concepție nouă, o *idee*. Prin ce instinct salvator au înțeles Românii, în plin entuziasm european, că această extensiune europeană a spiritului lor cere un corectiv imediat, și anume adâncirea în sufletul și în pământul local? Încă din 1840, istoricul Kogălniceanu, urmat în curând de istoricul Bălcescu și de alții, încep să desgroape

și să publice bătrânele cronici. În 1852, Alecsandri publică celebrul său volum de Balade populare. Pretutindeni, semne se ivesc că sufletul românesc se întoarce cu pasiune și cu pietate spre trecutul patriei, se apleacă cu duioșie spre țaran și admirabila sa poezie, se interesează de orice e românesc și local. Așa încât, dialectica estetice și istoriei literare românești nu se va servi cu prea mare însuflețire de termeni formali de școală și de tehnică (romantism-clasicism, artă pură sau artă cu tendință, vers liber sau vers clasic, etc.), ci de antinomii *substanțiale*, extrase din însăși ființa neamului și fatalitățile geo-istorice ale acestui neam. Se va discuta astfel timp de un veac și până în anii trecuți despre orientarea europeană sau locală a literaturii românești, despre tradiție și inovație, despre generalitate umană și particularitate națională, și despre raportul și dozajul acestor factori contrarii în faptul creației literare.

Concluzia acestor controverse, sinteza acestor teze, este remarcabilă: o *literatură cu viguroase rădăcini autohtone, dar cu sens uman și extensiune europeană*. Scriitorul a înțeles că, nesprijinit de un prestigiu secular, el e obligat să creieze opere așa de mari, încât ele să se impună Europei cu forța evidenței. De aici, ambiții imense, dublate și servite de o căutare exigentă, febrilă, patetică. Odată mai mult, cu sau fără voia ei, literatura românească servește însăși scopurile națiunii, care și ea aspiră să se manifeste în funcție de valori europene, adică să se înalțe la altitudine europeană, nu renunțând la ființa ei concretă, ci împreună cu această ființă, încărcată de particularitățile unei personalități originale.

Acesta credem că este fondul, unanim acceptat, al literaturii românești din ultimii o sută de ani. Pe acest fond au creat și evoluat toți marii scriitori români până astăzi.

Să nu se tragă însă din acest adevăr consecința că literatura românească, fiind închinată așa de stăruitor aceluiași ideal estetic, e amenințată de monotonie sau de sterilitate. Căci pe ecranul „autohtonismului european” se desenează două mari orientări, două temperamente colective, două concepții de viață. Una din ele e rațională și senină, cu mari curiozități pentru psihologia omului și pentru spectacolul naturii pitorești și cu tendințe vizibile către sociabilitate. E direcția reprezentată tipic și oarecum simbolic de unul din cei doi poli ai literaturii românești moderne, adică de poetul, dramaturgul și omul de acțiune care a fost Vasile Alecsandri (mort în 1890). Cealaltă direcție, reprezentată simbolic de marele liric și ideolog Mihai Eminescu (mort în 1889) tinde la spiritualizare, reduce logica rațională la cea mai simplă expresie, îi pune întrebări sguuitoare cu privire la finalitatea

omului și a vieții, caută motivări metafizice și se complace în singurătate, unde individul poate infrunta în libertate misterele care-l înconjoară și îl fascinează. De o parte, o literatură scaldată în lumină solară; de cealaltă, lumină lunară, propice jocului ascuns și fluid al ideii și misterului. De o parte, omul social și psihologic; de cealaltă, omul singuratec și metafizic. Totul e plastică pentru Alecsandri și descendența lui spirituală; totul devine muzică, externă sau internă, la Eminescu și tradiția pe care o reprezintă.

Prin aceste tendințe divergente credem că se pot ușor diferenția scriitorii români de astăzi care au atins nivelul european, deși, printr'o nedreptate legată de destinul literaturilor tinere și limbilor de mică răspândire, Europa nu i-a recunoscut încă, poate fiindcă nu-i cunoaște suficient.

Ce diferență, într'adevăr, între romanul obiectiv, pozitivist și viguros al lui Liviu Rebreanu, și povestirea încărcată de magii și de nostalgie a lui Mihail Sadoveanu! Pe când, la Rebreanu, realitatea stă sub o lumină așa de vie, încât toate ascunzișurile ei devin perceptibile, la Sadoveanu, dimpotrivă, totul tinde să se ascundă, să evite privirea prea atentă prin refugiarea în trecut sau în depărtări, să se învăluie într'o brumă ușoară și deformantă și, pierzându-și consistența, să se topească în sensibilitate.

Lirismul românesc contemporan s'a desfășurat și el pe aceleași două direcții, deși aici nuanțele de temperament și mijloacele de realizare apar mai complexe. Dar e vorba de note dominante, foarte adânci, și nu de infinitatea de planuri care se etajează și se întretaie pentru a constitui unicitatea unei personalități poetice. Astfel priviți, liricii contemporani se grupează în aceleași două mari categorii. Intre poeți ca Al. Macedonski, Ion Minulescu, Ion Pillat, întru câtva V. Voiculescu, afinitățile cu Alecsandri par destul de convingătoare: același lirism descriptiv și plastic, cu nuanță epică și psihologică, format din noțiuni clare și bine articulate, chiar atunci când e vorba de lucrurile cele mai fluide și de cele mai muzicale visuri; același lirism senin și oarecum obiectiv, în ciuda simetriilor, stilizărilor și corespondențelor prea evidente ale unui Minulescu sau ale unui Voiculescu.

Către celălalt orizont tind poeți foarte variați ca G. Bacovia, Al. Philippide, Adrian Maniu, Demostene Botez: în grade diferite, toți acești poeți cultivă clar-obscurul și misterul, fuzionează cu obiectul și cu natura, iar poezia lor e, în general, o poezie a nopții, bine diferențiată de poezia diurnă și solară a unui Alecsandri și a unui Pillat și în diferite grade de rudenie cu poezia lunară a lui Eminescu.

Reprezentantul modern prin excelență al acestei direcții este însă Lucian Blaga, creatorul unui sistem metafizic despre care va trebui să se știe într'o zi că ilustrează gândirea europeană a epocii noastre, și în același timp creatorul unui lirism cosmic și metafizic de o puternică originalitate. Lucian Blaga rezolvă poetic cele mai grave probleme ale omului în univers și în eternitate. La el, limitele care despart eul de non-eu, subiectul de obiect, sufletul de natură, se estompează și dispar. Totul devine mister, dar un mister elocvent și revelator al unei alte lumi, al unei lumi de adevăruri absolute, mitice, magice. Totul se reconstruește pe noi planuri, conform cu concepția unui vizionar demiurgic, al cărui cântec liric e lipsit de muzicalitate exterioară, dar comportă o pătrunzătoare muzică internă: la Blaga cântă, nu vocalele și silabele, ci ideile și adevărurile.

Lirismul unui Nichifor Crainic, teoretician al tradiției locale și al creștinismului bizantin, aparține ambelor direcții. Senin și descriptiv la început, lirismul lui Crainic s'a spiritualizat în ultimele producții, și din plastic a devenit muzical: o evoluție semnificativă, paralelă cu adâncirea poetului în religiozitate.

Evoluția lui Tudor Arghezi e mai greu de precizat. Iată într'adevăr un liric dotat cu enormă putere plastică și totuși preocupat de misterul personalității omenești și de finalitatea omului în natură, adică de întrebări pe care poeții le rezolvă de obicei muzical, dar pe care Arghezi le traduce în plastică și în concret cu o fantastică vehemență, plină de originalitate. Inrudit cu ambele direcții, lirismul lui Arghezi e un lirism mixt, extrem de seducător.

E vorba, în toate aceste cazuri, nu de preferințele conștiente ale cutărui sau cutărui poet pentru o atitudine sau cealaltă, ci de două tendințe contrarii ale sufletului românesc. Formația și influențele suferite de fiecare din acești poeți își au de sigur rolul lor. E sigur că avem de-aface, de o parte, cu o viziune latină și mediteraneană, iar de alta cu o viziune oarecum germanică. Direcția Alecsandri, Macedonski, Minulescu, Pillat s'a format în atmosferă franceză. Insuși Arghezi e un mare admirator și chiar un traducător al lui Baudelaire. Iar Eminescu—Crainic—Blaga au studiat în Germania, s'au nutrit cu elemente germanice și privesc lumea printr'o prismă înrudită cu prisma germanică.

Dar aceste influențe latine sau germanice, care de altfel nu coincid totdeauna simetric cu cele două direcții indicate, sunt departe de a fi hotărâtoare. Ele nu mai sunt admise, ca acum un secol, pentru propria lor valoare, independentă de contingențele românești, ci numai în măsura în care vin să umple un gol, să confirme o concepție, să ofere un

material de comparație. Se poate astfel măsura drumul parcurs de cultura românească modernă, relativ servilă acum un veac, iar astăzi perfect autonomă.

Revenim astfel la dubla orientare a însuși fondului local, a însăși rasei care a dat naștere lirismului complex de care vorbeam. Datorită originalei sinteze de sânge daco-latino-slav pe care se întemeiază, precum și variatelor experiențe culturale, făcute de-a-lungul veacurilor, sufletul românesc e încărcat de virtualități bogate și contradictorii. Iar concluzia noastră va fi următoarea: Într'un viitor, pe care toți observatorii imparțiali ai fenomenului românesc îl știu apropiat, contribuția românească la cultura europeană va deveni așa de evidentă, încât se va înțelege pe deplin că o Românie mare și puternică își merită existența.

Până atunci, e bine să se știe că există o proză românească demnă de atenția Europei, și un lirism românesc care, în ultimii douăzeci de ani, s'a manifestat cu o vigoare și o autoritate, recunoscute de toți străinii cunoscători ai limbei române. Iar dacă Europa, ignorând aceste lucruri, întârzie să facă dreptate sufletului românesc ajuns la maturitate după atâtea dureroase peripeții, vina e de sigur a Românilor care, dintr'un sentiment de discreție puțin potrivit cu veacul publicității, nu știu să-și trâmbezeze izbânzile; dar e și vina metodelor editoriale europene, care sunt departe de a-și îndeplini misiunea lor de vehiculare a bunurilor spirituale.

Să ni se permită acum, pentru a termina o dublă reflecțiune:

O nouă ordine europeană nu se poate concepe decât pe temeiul unei justiții riguroase, care să țină seama, nu de aparențele puse în valoare de anumite propagande costisitoare și adaptate tuturor oportunităților, ci de adâncă realitate a lucrurilor;

O nouă ordine europeană nu se poate realiza de cât prin intensă circulație a unor bunuri spirituale, pe care nu e suficient să le dorim și să le prevestim, dar cărora trebuie să le pregătim terenul propice dezvoltării și înfloririi lor.

BASIL MUNTEANU

DOCTORUL VASILIE POP (1789—1842)

— LA CENTENARUL MORȚII SALE —

...„O Nație nu se poate firește osăbi prin munți înalți, râuri mari, sau alte hotară politicești; ci numai acolo încetează a fi o Nație, unde înceată limba, care o uneaște”.

(Din Prefața lui Vasilie Popp la *Disertație despre tipografiile românești*).

S'au implinit, la 6 Martie, o sută de ani dela moartea unui mare Român și a unui mare învățat: Doctorul Vasilie Popp. Contemporanul său mai tânăr, Gheorghe Baritiu, îl caracterizează astfel, la 1842: „înfocatul acesta naționalist, carele pentru binele și fericirea nației sale românești era gata a-și jertfi vieța”. Șaizeci de ani mai târziu, Nicolae Iorga îl arată ca pe un „fruntaș printre întâii cărturari români cu diplome înalte ai Românilor din Ardeal”.

Deși naționalist și cărturar de frunte, într'o epocă în care aceste două însușiri se întâlneau atât de rar la un Român, — centenarul morții sale a trecut cu desăvârșire nebagat în seamă. De vină sunt împrejurările prin care trecem — vor susține unii și alții. Dar să nu ne amăgim: chiar în împrejurări normale, împlinirea unui veac dela moartea Doctorului Popp ar fi trecut tot nerelevantă. Explicația e simplă și tristă: deși meritele sale sunt nepieritoare pentru națiunea și cultura românească, Vasilie Popp a rămas necunoscut neamului său¹⁾.

¹⁾ S'a scris despre el neînchipuit de puțin. Dela Baritiu, care i-a închinat întâi un impresionant necrolog (în „Gazeta de Transilvania” din 9 Martie 1842), apoi un articol plin de informații (în revista „Transilvania” I, 1868, pp. 129—135 și 169—167), a mai fost amintit doar ici-colo. Din punct de vedere al istoriei medicinei, s'a ocupat de el, în repetate rânduri, profesorul Valeriu Bologa (mai întâi în anul 1927, în *Contribuțiuni la istoria medicinei din Ardeal*). Intinsul nostru articol: *Viața și opera Doctorului Vasilie Popp* (publicat în „Anuarul Institutului de Istorie Națională” V,

În loc să protestăm împotriva acestui fapt, socotim mai potrivit să prezentăm, în paginile care urmează, vieţa şi activitatea multilaterală a acestui mare nedreptăţit. Nădăjduim că prin acest articol — publicat în cea mai mare şi mai veche revistă a Ardealului — numele lui, aşa de puţin cunoscut, va pătrunde măcar în conştiinţa urmaşilor aceloră ¹⁾ pentru care a luptat întreaga-i vieată, cu inima, inteligenţa şi ştiinţa sa.

Este cel mai modest omagiu pe care-l aducem, cu toată pietatea, amintirii lui, la împlinirea unui veac dela moarte.

* * *

Vasilie Popp s'a născut în satul Chimitelnic-Cipăieni (jud. Turda), de pe Câmpia Ardealului, în Martie 1789, dintr'o familie de preoţi. Studiile secundare şi le-a început la Târgu-Mureş, continuându-le la gimnaziul piarist din Cluj. Tot acolo a absolvit colegiul filosofic şi pe cel juridic, trecând apoi la Viena, unde rămâne şase ani, luându-şi doctoratul în filosofie şi urmând în acelaşi timp medicina, în care e promovat doctor la 1817.

Vasilie Popp — cunoscut şi sub numele latinizat de Ladislaus Basilius Papp — a fost unul din cei mai învăţaţi Români ai epocii şi cel dintâi doctor „al frumoaselor măestrii a filosofiei” pe care l-a dat neamul nostru.

O întrebare se pune, în mod firesc, din capul locului: de ce mijloace dispunea acest fiu de preot sărac de pe Câmpie, care a urmat atâţia ani de studii? Se pare că a fost susţinut, multă vreme, de membrii familiei contelui Nemes de Hidvég, cu care nu ştim însă precis ce legături avea. Câteva din încercările sale în versuri latineşti, tipărite încă pe când era pe băncile gimnaziului (1808—10) sau ale universităţii (1813) şi chiar teza sa de doctorat, sunt închinată însă membrilor acestei familii. Dar cel puţin în anii 1815—16, la Viena, el avea şi o funcţiune: aceea de „interpret al Curţii pentru limba românească”. E greu să nu punem acest fapt în legătură cu altul, anume că arhiducele Maximilian „limba românească aşa din fundament o au

1930, pp. 86—157), precum şi *Contribuţiuni nouă...* (în acelaşi Anuar VI, 1936, pp. 529—533) — din cauza circulaţiei restrânse a acestei publicaţii ştiinţifice severe, nu au avut răsunetul dorit.

Pentru a nu încărca cu note expunerea noastră, referitoare la amănunţele vieţii şi operei, trimitem pe cititorii interesaţi la articolele mai sus citate. Mai observăm că, pentru a nu îngreua lectura, ortografia citatelor vechi (din Popp şi Baritiu), n'a fost reproduşă întocmai.

¹⁾ O încercare în acest sens am făcut şi prin foiletonul nostru din „Gazeta Transilvaniei” din 7 Sept. 1941: *Doctorul Vasilie Popp la Braşov*.

învăţat, cât cu dreptul între cei mai de frunte filologi ai aceştii limbii să poate număra". Arhiducele fusese şi el un protector al lui Popp, în timpul celor şase ani petrecuţi la Universitatea din Viena şi e probabil să fi primit chiar dela el cunoştinţele de limbă românească.

La 1817, când îşi ia doctoratul în medicină, Popp era un tânăr deplin format: împlinise 28 de ani. Ce rosturi de viaţă îl aşteptau? Născut pe Câmpie, crescut în şcolile dela Târgu-Mureş şi Cluj, ne-am fi aşteptat, mai de grabă, să ceară un post de medic orăşenesc în Apusul sau Nordul Ardealului. Impins însă de un ciudat destin, el se stabileşte tocmai în colţul de răsărit al Ardealului, în cel mai românesc oraş al lui. Simţea oare că aici ar fi mai mult de lucru pentru ajutarea şi luminarea neamului său oropsit? Sau că preocupările lui ştiinţifice îşi vor găsi teren mai prielnic şi material mai bogat decât în alte părţi?

Fapt este că în toamna anului 1817, proaspătul doctor în medicină se aşează la Braşov. Cere imediat al doilea post de „physicus” al districtului. Dar, cu toate recomandaţiile înalte, postul e dat „unui medic mai bătrân” — un Sas! Era doar întâia din multele lovituri pe care avea să i le dea o soartă necruţătoare.

Această nereuşită nu descurajează însă pe Popp şi nici nu-l face să părăsească Braşovul. În 1818, se căsătoreşte cu fiica negustorului localnic Nicolae Zaharia şi începe să facă medicină practică. Pacienţii lui vor fi fost, de bună seamă, Români din bogatele familii ale negustorilor din „Cetate” sau din acelea, mai puţin înstărite, din suburbiul Scheilor. Comunitatea românească de aici îi şi eliberează un certificat, din care reiese că Popp „s'a străduit cu o neobosită sârguinţă, atât în clasa bogată, cât şi în cea săracă, fără deosebire, să ajute cu practica doctoricească în cele mai primejdioase împrejurări”.

Popp este, deci, cel dintâiu medic român care îngrijeşte pe Românii din Scheii Braşovului.

Între timp, la 1820, încearcă din nou să obţină postul de „physicus”. De data aceasta, locul se dă unui doctor „care practică de mai mult timp în localitate” -- un Ungur!

Să-şi fi dat oare Popp seama că, în calitatea-i de Român, nu va reuşi să obţină postul dorit? În tot cazul, puţină descurajare îşi va fi făcut loc în inima lui.

Încă în toamna aceluiaşi an (1820), încearcă să-şi facă alte rosturi, de data aceasta pe temeiul pregătirii sale filosofice, stăpânit, probabil, şi de o chemare mai puternică: aceea a atâtor Ardeleni învăţaţi din acel timp şi mai ales din deceniile următoare: profesoratul.

Încă în vara anului 1818, el ceruse să fie numit titular al catedrei de filosofie dela Seminarul teologic din Sibiu (devenit astăzi Academia teologică „Andreiană”). Din nenorocire, lipsesc orice date precise referitoare la această încercare. E, de altfel, foarte puțin probabil ca un unit să fi putut ajunge profesor la un seminar teologic ortodox din Ardeal. Ne gândim însă la ce nivel s'ar fi putut ridica această școală, care avea să dea neamului atâtia preoți și conducători, dacă el ar fi putut ocupa catedra solicitată. Dar și vieța lui Popp ar fi fost cu totul alta, de ar fi avut parte de o profesiune, care — credem noi — îl pasiona! Și cu cât mai cuprinzătoare și mai prețioasă ar fi fost opera sa, dacă ar fi putut trăi într'un oraș cu veche tradiție culturală și cu o bogată bibliotecă, iar nu să lăncezească cum vom vedea, în calitate de medic-funcționar, la Făgăraș ori la Zlatna! Dar să nu anticipăm mersul lucrurilor.

Peste doi ani, Popp își încearcă din nou norocul în cariera didactică. De data aceasta, perspectivele — chiar începuturile — sunt mai promițătoare. În toamna anului 1820, e numit profesor de filosofie și director al Seminarului dela Socola: cea mai înaltă instituție de învățământ românesc a Moldovei.

Mitropolitul Veniamin Costache, ținând să reorganizeze Seminarul, trimite pe Asachi să aducă profesori din Ardeal: rezervoriul de dascăli din totdeauna al întregului românism. După ce se înțelege cu câțiva profesori din Blaj, trece la Brașov, unde reușește să-l convingă și pe Popp — nu însă fără oarecare greutate — să accepte înaltul post. La Iași, el avea să predea, înafară de filosofie, „filologia sau comparațiunea limbii române și derivațiunile ei cu limba-mumă latină”. Misiunea nu-i era de loc ușoară. Lupta se dădea, de o parte, între atotputernicia limbii și sistemelor Academiei grecești, care „se răsflăta în politică (cetatea Iașilor) și în palaturi”, — iar, de cealaltă parte, între limba latină¹⁾, „ale cărei muze lăcuiau la câmp și în căsuțe mici”: Seminarul dela Socola. Asachi se arăta mulțumit de Popp, sub a cărui direcție profesorii „au început cursul cu un zel care promitea doritul rezultat”. Popp însuși vorbea de „marile roduri” pe care le-ar fi adus școala lui. Rolul său se aseamănă mult cu acela al lui Gheorghe Lazăr, exact din aceeași epocă. Și suntem siguri că Popp ar fi fost un al doilea Lazăr al românismului, un Lazăr al Moldovei. Tot atât de învățat ca și el, tot atât de înfocat naționalist, mult mai tânăr, însă

¹⁾ Latinismul lui Popp, care ar putea părea exagerat, era necesar pentru pornirea unei mișcări radicale, acolo unde grecismul prinsese așa de adânc. Acest latinism nu l-a orbit, de altfel și, câțiva ani mai târziu, îl vedem luând chiar poziție împotriva exceselor latinizante în ortografie și limbă.

mai plin de energie și mai sănătos decât Lazăr — el ar fi eliberat învățământul moldovenesc de sub influența grecească atât de dăunătoare.

Destinul a vrut însă altfel. Nu trec nici patru luni dela venirea lui Popp și mișcarea eteristă izbucnește, în Februarie 1821, imprăștiind profesori și elevi. După o așteptare de câteva săptămâni — în nădejdea că revoluția se va potoli — și cu toate insistențele lui Asachi, Popp și alți doi profesori ardeleni părăsesc Iașul. El pierde astfel prilejul excepțional, unic într'o viață de om, când ar fi putut implini o mare misiune: aceea de educator naționalist-revoluționar și să dea, în același timp, întregă măsura aptitudinilor sale.

Fie că mai nădăjduia în revenirea la viața normală a Iașilor, fie că voia să cunoască Moldova, Popp pare să mai fi zăbovit câteva luni în această provincie. Dar, încă în același an (1821), se stabilește iarăși la Brașov.

Inercarea neizbutită dela Iași, l-a descurajat, de sigur, profund, hotărîndu-l să renunțe definitiv la învățământ. La Brașov, reia practica medicinei. O duce destul de bine câtă vreme orașul e plin de boieri și negustori fugiți din Muntenia din cauza zaverei; astfel „putu să trăiască din meseria sa”, cum spune Baritiu. Apoi, împrejurările îl ajută tot mai puțin.

În cei șase-șapte ani, cât mai stă la Brașov, spiritul său neastâmpărat își găsește o nouă preocupare: face ordine în hrisoavele și cărțile celei mai mari și mai bogate biserici ortodoxe a Românilor ardeleni, aceea a Sf. Nicolae din Șchei, despre care va scrie și o disertație în latinește. Tot la Brașov alcătuește și vestitu-i tratat „Despre apele minerale” și cunoscuta „Prefață” la Psaltirea lui Pralea.

Din această vreme, începe să se plângă, că „boala și turburata praxis atâtea ceasuri odihnite îi răpește”. Ce mult ar fi dat să aibă un post liniștit și să se ocupe de lucrările științifice care îl pasionau!

E probabil că a mai încercat și în acest răstimp (1821—27) să-și găsească o funcție publică. Știm că pe la începutul anului 1828, căuta să obțină un post de medic de carantină în Banat. Incercarea nu pare să fi izbutit.

La sfârșitul aceluiași an, e numit medic al orașului Făgăraș, iar în anul următor, medic al minelor din Zlatna. E ultimul său post, pe care-l ocupă până la 1842, când moare în acest orașel din Munții Apuseni.

Prea puțin se știe despre ultimii doisprezece ani ai vieții sale. Probabil că timp pentru lucrările științifice avea mai mult decât la Brașov. Dar îi lipsea, de sigur, mediul, oamenii cu care să discute problemele ce-l preocupau. Intr'adevăr, după Cluj, Viena, Brașov și

Iași, vieța la Zlatna era greu să satisfacă un cărturar de seama lui Popp. Cărți își cumpără câte îi permitea situația materială, iar lipsa oamenilor caută s'o înlocuiască printr'o corespondență — care pare să fi fost foarte bogată — cu Baritiu, Cipariu, Maiorescu, Aron Florian, Heliade și alții.

Ținea să fie la curent cu toate, să susțină marile inițiative românești ale Ardealului și, în privința aceasta, e caracteristic extraordinarul său interes pentru „gazetele” dela Brașov, de care ne vom ocupa mai jos.

Dacă la începutul carierei sale fusese medicul binefăcător al sărmanilor Români din Șcheii Brașovului, spre sfârșitul vieții, devine alinaătorul suferințelor Moșilor. Baritiu povestește că, la Zlatna, Popp ar fi răușit să câștige întreaga populație; pe când era bolnav, comunele din împrejurimi trimiteau delegați, să vadă cum îi mai merge binefăcătorului lor; piața din fața casei era plină de oameni care, la aflarea vestii morții sale, au izbucnit în plâns. Popp este deci „jălit nu numai de familia sa, ci de întreaga populație”.

Trupul celui ce fusese „filantropul, care pe toți muritorii îi socotia de frați ai săi”, trebuie să fi fost îngropat în cimitirul Zlatnei —, dar nicio urmă nu arată locul vecinicei lui odihne, nicio însemnare nu se găsește în arhiva bisericii! Nu știm nici casa în care și-a trăit ultimii ani!

Fără noroc în carieră, Popp a fost tot atât de nenorocit în vieța-i particulară. După moartea primei soții, se căsătorește cu o Nemțoaică. Copiii au toți nume străine, iar fiul său moare, la 1849, ca luptător kossuthist!

Cine să mai știe de acest înfocat luptător naționalist și mare om de știință, când nu-i cunoaștem mormântul, n'avem un portret al lui, nu știm ce s'a ales de manuscrisele și biblioteca sa, iar familia i s'a stins ca urmărită de un blestem?

Fără Baritiu — singurul contemporan care a scris despre Popp — și fără scrisorile adresate aceluiași —, am fi rămas doar cu cele câteva cărți ale acestui mare Român, iar vieța lui atât de sbuciumată ar fi fost de-a-pururi uitată.

* . *

Dar opera lui Popp e tot atât de interesantă, prețioasă și multi-laterală. El a fost, înainte de toate, un mare deschizător de drumuri în știința românească. Cuvintele pe care le spusese despre Dimitrie Cantemir: „El nu au avut mergători înainte, ci au spart ghiața singur”, i se potrivesc și lui cel puțin tot atât de bine ca principelui moldovean.

Cea dintâi lucrare științifică a lui Popp, este teza sa de doctorat în medicină, tipărită la Viena în 1817. Din lungul ei titlu reținem doar începutul „*Disertatio... de funeribus plebejis Daco-Romanorum*“... Această lucrare de proporții (56 pagini in-4°), e închinată obiceiurilor și superstițiilor dela înmormântare ale Românilor. Ea constituie întâia încercare științifică în domeniul folklorului nostru. Obiceiurile nu sunt numai înșirate unul după altul — deși chiar aceasta ar fi fost destul pentru vremea aceea, — ci aproape toate sunt comparate cu ale Romanilor, Grecilor și ale unor neamuri moderne, ca Slavii. Informația lui Popp e deosebit de vastă pentru epoca în care scria; el consultă o mulțime de literatură latină, germană și franceză, fără să mai vorbim de Cantemir, Del Chiaro, Sulzer, Grisellini și Wolff, pe care-i citează la tot pasul.

Cartea aceasta are și o semnificație națională deosebită. Prin faptul că obiceiurile noastre la moarte sunt asemănaute mereu cu acelea ale Romanilor, scoțându-se în evidență înrudirea lor, lucrarea constituie o afirmare, în chiar limba latină, a latinității noastre — acum 125 de ani! Citând și obiceiuri ale Aromânilor, se arată și legătura între Românii din Nordul și Sudul Dunării.

Dar însemnătatea ei depășește cadrele naționale. Căci niciun popor modern nu-și avea, la 1817, o lucrare despre obiceiurile sale de înmormântare. Prin disertația lui Popp, noi Românii reprezentăm, într'o latură a științei folklorului, care pe atunci se reducea doar la culegerea și compararea de cântece populare, un început. E păcat că acest lucru nu e cunoscut străinătății, pentru a se putea da Românilui Popp locul meritat în istoria folklorului universal.

Intr'adevăr, tipărindu-se într'un număr restrâns de exemplare, disertația lui Popp a circulat foarte puțin și este aproape necunoscută străinătății. Actul de curaj al tânărului care s'a aruncat într'un subiect atât de îndrăzneț și de original, n'a avut parte de o consacrare a științei apusene, pe care ar fi meritat-o pe deplin!

A doua lucrare mai importantă a lui Popp — dacă respectăm ordinea cronologică — apare la Sibiu, la 1821, și e intitulată *Despre apele minerale dela Arpătac, Bodoc și Covasna și despre întrebuintarea acelorași în deschilinite patimi* (40 p.) Însemnătatea ei, din punct de vedere al culturii românești, constă în faptul că este „prima lucrare științifică scrisă de un medic român din Ardeal în limba maternă”, cum afirmă un specialist de seamă: profesorul Valeriu Bologa. Evenimentul acesta e pus în adevărata lui lumină numai dacă ne gândim că doctorul „Piuariu-Molnar — cel dintâiu mare medic savant

în istoria medicinei româneşti — şi contimporanii săi nici nu se gândeau că s'ar putea scrie medicină şi în româneşte¹⁾. Micul tratat de balneologie al lui Popp are o valoare ştiinţifică reală şi „el a servit, spune tot profesorul Bologa, ca îndemn pentru scriitorii medicali din Ţara veche, care au ştiut de asemenea să se ferească de exagerări în epoca lor de fixare a limbii ştiinţifice româneşti“.

Ca şi când şi-ar fi dat seama de însemnătatea, pentru ştiinţa medicală românească, a acestei lucrări, Popp — care până atunci îşi semnase toate cărţile exclusiv latineşte (Ladislaus Basilius Papp), — îşi tipăreşte pe această publicaţie, pentru întâia oară, numele-i neoaş românesc: Vasilie Popp „a frumoaselor învăţături a Filosofiei şi a Medicinii Doftor“.

Dacă cele două lucrări, despre care am vorbit, au fost foarte puţin cunoscute şi abia relevate de specialişti — ele sunt, de altfel, adevărate rarităţi bibliografice, cunoscându-se în toată ţara doar două-trei exemplare din fiecare —, ultima lucrare tipărită a lui Popp a avut o soartă ceva mai bună. E vorba de *Disertaţia despre tipografiile româneşti în Transilvania şi învecinatele ţări dela începutul lor până în vremile noastre*, apărută tot la Sibiu, în anul 1838 (122 pagini).

Cartea aceasta e importantă nu numai din punct de vedere istoric, ea constituind întâia bibliografie românească, ci şi pentru deosebita-i valoare ştiinţifică, informaţia ei fiind — cu mici şi așa de explicabile excepții — precisă, în ciuda mijloacelor așa de sărace în care se putea face bibliografie la... Zlatna.²⁾ Incercarea de bibliografie a lui Popp a fost, într'adevăr, recunoscută de specialiști, ca Bianu și Hodoș, „cu mult mai bună ca exactitate și ca pricepere științifică“, decât a lui Iarcu, apărută un sfert de veac mai târziu.

Această lucrare interesează însă și prin naționalismul cald care emană din cuprinzătoarea-i prefață. Ea a fost scrisă, mărturisește Popp, pentru ca tinerilor noștri care studiază în străinătate, să nu le lipsească cu totul cunoștințele despre literatura românească, „pentru că nu-i mai mare rușine decât într-o societate de bărbați învățați, numai despre Istoria și Literatura altor Nații a vorbi, și despre a sa a nu ști nimica“. Și apoi trebuie să se afle odată că „strămoșii noștri n'au fost nici așa neînvățați, nici așa de ticăloși, ca să nu fi făcut ceva vrednic de știință“. Tot aici se găsește și inspirata-i frază, pe care am ales-o

¹⁾ Valeriu Bologa *Contribuția Transilvaniei și Banatului la începuturile medicinei științifice românești*. București, 1941, pp. 89—90.

²⁾ De fapt Popp lucra la ea de vreo douăzeci de ani (dela venirea la Brașov).

ca „motto” al articolului nostru: „O nație nu se poate fireaște osăbi prin munți înalți, râuri mari, sau alte hotară politicești; ci numai acolo încetează a fi o Nație, unde înceată limba care o uneaște”.

Acestea sunt titlurile de glorie ale operei Doctorului Popp. Dar el ne-a lăsat și câteva lucrări mai mărunte, având însă importanța lor. Astfel trebuie măcar în treacăt amintită istoria bisericii Sf. Nicolae din Șcheii Brașovului, scrisă în latinește, pe la 1827 și rămasă în manuscris până în anul 1928, lucrare serioasă și utilă, alcătuită pe baza cronicilor și documentelor din arhiva bisericii.

Asemenea documente îl pasionau cu desăvârșire și deșteptarea interesului pentru ele constituie un alt merit al lui Popp. El însuși a fost un mare colecționar în acest domeniu, știind, în același timp să trezească „la mulți Români zelul de a culege și a păstra orice scriitorică”, cum spune Baritiu. Popp a scris și un articol — de sigur, întâiul la noi Români — în acest sens, intitulat „Diplomatica” și publicat în „Foaia pentru minte” din 1838. Meritul său de culegător de documente a fost relevat chiar într'o ședință a Academiei Române¹⁾, în care V. A. Ureche constata: „colecționarea de documente nu s'a făcut nici de Hurmuzachi, nici de Urechia: ea începe dela V. Popp”.

Am amintit că el a colaborat cu un articol și la „Foaia pentru minte”, anexa literară a „Gazetei de Transilvania”. Dar faptul cel mai important, în legătură cu interesul său pentru „foile” dela Brașov, nu-l constituie acest articol sau alte câteva pe care le-a mai publicat acolo. Intr'adevăr, nu s'a evidențiat suficient rolul avut de Popp la întemeierea, încurajarea și ajutarea gazetelor lui Baritiu și de aceea asupra acestui fapt vom insista ceva mai mult. Căci mărturisirile redactorului lor sunt revelatoare și Popp se cuvine să fie socotit ca unul din cei mai de seamă ctitori ai „foilor” dela Brașov. Astfel, Baritiu arată că sfaturile pe care Popp, bărbat trecut de 50 de ani, le da „junelui redactor și prin care-i modera fervoarea firească în acea etate, au făcut mai mult decât un tom de articole și disertații, deoarece sfatul de moderațiune a fost asigurătorul vieții Gazetei și Foi”. Din scrisorile — în cea mai mare parte inedite — adresate lui Baritiu, vedem câtă grijă avea Popp să îndemne pe redactor la prudență, pentru ca nu cumva „gazetele” să-i fie suspendate. Astăzi, după apariția

¹⁾ *Analele Academiei Române*, Seria II, Tom. VIII, Desbaterile 1885—86, pp. 178—179.

mai bine de un veac a Gazetei, ne dăm seama câtă dreptate a avut Popp și cât trebuie să-i mulțumim că „foile” brașovene și-au putut împlini înalta lor misiune.

Bucuria lui, la apariția „gazetelor”, izbucnește în strigătul: „Aceasta e o epocă pentru Nația noastră fără a să putea prețui!” Iar mai târziu: „Și la mine ca și la alți mulți sunt o mie de idei încrucișate, care în veac nu ar fi văzut lumina, de nu s'ar fi născut foiața Domniitale. Aceasta una iaste care va cuprinde în sine toată lumea ideilor care să află la literații Rumânilor”. Scopul lui, când trimite Foiile articole „istoricești”, e de „a ațâța oareșice foc între Tinerimea țării rumânești spre cunoașterea Istoriei patriei lor..., însă și pentru noi, carii prea puțină Idee avem despre aceale două provinții”. Iar altădată: „Cât puteți, te rog, fă-ne cunoscuți cu literatura Țării românești și a Moldovei”.

El se bucură mereu de sporirea numărului „prenumeranților” (abonaților) gazetelor lui Baritiu — recrutează el însuși, cu neînchipuite greutate, în fiecare an, câteva zeci de abonați din Munții Apuseni —, dar ar vrea să cunoască precis situația, ca să tragă unele concluzii de ordin general, după părerea noastră deosebit de interesante pentru vremea aceea: „Inștiințează-mă — scrie el lui Baritiu, la 1 Februarie 1838, — câți prenumeranți aveți. Câți din Țara Românească, câți din Moldavia, Bucovina, Transilvania, Banat și Ungaria. Câți sânt mireni? Câți preoți? Câți din preoți uniți, câți neuniți? Pentru că aș vrea a afla în care parte a Românilor și în care clasă de oameni să află mai mare aplecare spre literatură și cultură”?

Iată cum caracterizează, așa de plastic, Baritiu, neastâmpărul și zelul lui Popp pentru gazetele brașovene: „Ca și cum s'ar fi aflat pe un câmp de luptă, alergând dela unul la altul spre a încuraja pe toți și pe fiecare în parte”.

Intr'adevăr, viața, opera și corespondența lui lasă această impresie de luptă continuă pentru propășirea neamului său.

Vasilie Popp, doctor în filosofie și medicină al Universității din Viena și „cel mai învățat Român al epocii”, ar fi avut, probabil, prin înaltele legături ce-și făcuse, posibilitatea să rămână printre străini și să ducă, astfel, o viață mult mai așezată. Dar gândul acesta nu credem să-i fi trecut niciodată prin minte. El se grăbește să se întoarcă în Ardeal și să-și pună toată învățătura în slujba neamului. Dacă nu ne înșelăm, Popp e cel dintâi Român care ține să-și cunoască toți frații la ei acasă: străbătând și poposind în toate provinciile românești —

Transilvania, Muntenia, Moldova, Bucovina și ținuturile ungurene —, observând graiul și obiceiurile, cercetând bibliotecile și arhivele. „Cu istoria lui Petru Maior în mână — scrie Baritiu — și cu cronicile și documentele ce adunase, Popp arăta calea pe care trebuia să apuce orice popor apăsător și persecutat de soarte”.

Bogata lui învățătură e pusă în întregime în serviciul neamului. Știință pură, nu face — deși ar fi putut atât de bine —, decât în micul său tratat de balneologie, care are, de altfel, marele merit de a inaugura literatura medicală scrisă în românește. Incolo, opera lui e închinată exclusiv limbii, literaturii, obiceiurilor și istoriei neamului său.

Tot neamului îi închină și cunoștințele-i medicale, îngrijind pe Români din Brașov și apoi pe cei din Munții Apuseni.

Iar când zori mai senine se arată pentru acest neam, el contribuie din toate puterile la întemeierea și propășirea întâielor publicații periodice românești din Ardeal. Moartea îl găsește la datorie, în mijlocul Moșilor care se pregăteau pentru 1848.

.....

Acesta a fost Doctorul Vasilie Popp.

Nu e oare drept să întrebăm ce s'a făcut cu amintirea omului despre care Baritiu scria, acum 75 de ani, că „memoria lui trebuie să rămână păstrată la națiunea română din generațiune în generațiune?”

ION MUȘLEA

MIC TRATAT DESPRE VALORI (VALOAREA CA GEST DE CONVERGENȚĂ VITALĂ)¹⁾

§ 8. Valori și relativitate

Cele trei coordonate pe care le-am amintit pot da o adecvată înțelegere a diversității gradelor de valoare. Pentru aceasta e, în primul rând, necesar să ne dăm seama de multiplicitatea condițiilor care pot modifica frecvența, durata și intensitatea convergenței interioare înfăptuite prin triumful trecător al unui element tendențial. Trebuie apoi avut în vedere faptul că presiunea pe care fiecare tendință oprimpată o exercită la rândul ei atât asupra celor homogene, cât și asupra tuturor concurențelor sale de sens diferit, presiunea aceasta, ea însăși, nu e invariabilă, ci suferă și oscilațiuni de intensitate și oscilațiuni de direcție. Cu alte cuvinte: funcțiunile psihice, fie actuale, fie latente, nu exercită unele asupra altora acțiuni constante, ci acțiunea unora poate uneori contribui la actualizarea altora, pe când în alte împrejurări, dimpotrivă, le poate opune un grad de rezistență. Astfel, tendința de evocare pe care ar manifesta-o o reprezentare sensorială oarecare își poate schimba afinitățile asociative, putând sugera în diverse împrejurări evocări diverse. Și aceasta se petrece, după cât se pare, nu numai atunci când o reprezentare e actualmente evocată și ocupă locul central în conștiință, ci și atunci când ea „zace” undeva pe o treaptă „sub-liminală”.

De aci decurge ceea ce în vorbirea curentă se numește variabilitatea și diversitatea „gusturilor” sau a criteriilor de apreciere. De aci decurge variabilitatea „scării de valori”, nu numai dela persoană la persoană, ci chiar în fiecare persoană, dela epocă la epocă, dela zi la zi și uneori dela moment la moment. Vârsta e o condiție generală de care depind preferințele: ceea ce ne-a atras și ne-a preocupat în copilărie nu mai poate avea același farmec la maturitate, iar ceea ce

¹⁾ Vezi începutul în Nr. 5 al *Transilvaniei*.

odată ne repugna poate să ne stăpânească și să ne încânte tot mai mult cu trecerea vremii și cu schimbarea vârstei. Anotimpurile, cu repercusiunile lor asupra atmosferei interioare, ne pot deștepta anumite modalități de apreciere care-și pierd din putere apoi, cu o nouă schimbare a sezonului. Momentele succesive ale fiecărei zile, urmând după un ritm destul de regulat al nevoilor, al ocupațiilor, al obiceiurilor sociale, atrag după exigențele lor o oarecare periodicitate a preocupărilor atenției, a interesului pe care-l purtăm unora sau altora dintre „obiectele” experienței, deci a preferințelor sau evaluărilor noastre. Dar pe deasupra acestor oscilații, extrem de multe variațiuni cu totul neregulate, independente de cursul vremii, se semnalează ușor în fiecare dintre noi, motivate de latura fortuită și accidentată a vieții interioare și exterioare. Ele sunt ceea ce accentuează și mai mult aspectul capricios și imprevizibil al conduitei noastre.

Și totuși există în fiecare dintre noi anumite înclinări, mai mult ori mai puțin statornice, există anumite limite ale variațiunilor și anumite grade de probabilitate statistică a triumfului unor anumite atitudini. Și tocmai acestea reprezintă schematic caracterele distinctive ale fiecărei persoane omenești. Diagnosticarea și caracterizarea unei individualități nu se poate formula corect atâta vreme cât nu se cunosc cu precizie toate preferințele ei, cu intensitatea, frecvența și durata lor și cu toate vicisitudinile pe care aceste preferințe le suferă în tot lungul vieții. Dacă s'ar putea confecționa un aparat, analog termometrului medicinal dar și analog aparatelor uzuale dela stațiunile meteorologice, un fel de „axioscop” sau de „valorimetru”, care, adaptându-se unei persoane pentru tot cursul vieții, să înregistreze riguros și integral ordinea sau scara preferințelor pe care le nutrește în fiecare clipă a existenței sale, — diagrama astfel obținută dela naștere până la moarte ar fi singura zugrăvire caracterologică exactă și sinceră, ar fi singurul temei de justă descriere și judecare a sufletelor omenești. În ea s'ar cuprinde toate indiciile veritabile despre direcțiunea morală cât și despre capacitatea intelectuală, despre aptitudinile estetice, despre gradul sau genul de cultură și despre măsura armoniei interioare, așa dar despre tot ceea ce constituie măsura înălțimii și puterii unei personalități. Din preocupările, din preferințele, din cerințele sufletului decurg, într'adevăr, toate gesturile, toată conduita, toate posibilitățile de prestație exterioară, ca și gradul de unitate armonică interioară. Și e firesc să fie așa, deoarece preferințele sunt pe de o parte condiția unității de fiecare clipă a Eului, dar sunt de altă parte și expresia acestei unități.

Eul ca unitate sau convergență este o consecință a facultății noastre evaluative. Într'un anumit sens, el e însăși facultatea aceasta. Dar eva-

luarea sau aprecierea implică întotdeauna o comparație de valori, pentrucă e întotdeauna rezultatul concurenței sau luptei dintre tendințele noastre, iar lupta e o măsurare de puteri, adică o punere în comparație. Chiar și fără a se recurge la teoria noastră despre dinamismul antagonistic al vieții interioare, trebuie să se recunoască în fiecare evaluare o stabilire de raport: orice valoare presupune satisfacerea relativă a unei tendințe, dar niciodată înfăptuirea ei maximă, deplină și absolută. Iar aprecierea unei valori este, de fapt, decretarea distanței ce mai rămâne dela înfăptuirea relativă până la cea maximă, deplină și absolută.

Evaluarea fiind o comparație, iar Eul decurgând din evaluare, solicită el însuși o continuă comparație cu sine însuși, o continuă observare și evaluare de sine: e auto-măsura gradului de unitate sau de convergență armonică cu sine însuși, pe care o poate constata, pe care o poate urmări și o poate obține prin contribuția efortului voluntar.

Psihologicește e bine știut că nu numai gesturile motrice tind spre stabilirea de deprinderi, ci și cele psihice în genere și mintale în special. După cum efectuarea pentru prima dată a unei anumite mișcări predispune într'o măsură la repetarea ei viitoare și după cum predispoziția crește proporțional cu repetarea, asemenea îndreptarea gândului într'o anumită direcție predispune la o mai apropiată nouă repetare a lui (cu alte cuvinte: atitudinile ce obțin mai frecvent hegemonia, dobândesc *chiar prin acest fapt* o mai mare probabilitate de a o obține în viitor). În conformitate cu această particularitate a vieții interioare, comparația cu sine însuși (atitudine de conștiință ca oricare alta), auto-observarea și auto-evaluarea efectuată de către Eu, aduce, progresiv și 'n măsura repetării sale, o tot mai puternică predispoziție de efectuare. Cum obiectivul ei veșnic este chiar constatarea existenței unei concordanțe sau unități interioare, a unei cât mai desăvârșite consecvențe și identități cu sine-insuși, — și cum *voința de valoare proprie* nu rămâne ineficace ci atrage eventuala intervenție a efortului voluntar pentru înlăturarea eventualelor incongruențe, — urmează că auto-observarea și auto-evaluarea constituie un factor activ al progresului unității și organizării armonice interioare.

Astfel, Eul nu prezintă aprecierii de sine valori constante: fiecare divergență sau inconsecvență ce descoperim în noi înșine implică o diminuare în proprii noștri ochi. Ea primește diferite denumiri: musturarea sau nemulțumirea de sine, căința, remușcarea etc. și constituie un fel de negare a Eului ca unitate. În formele cele mai grave, ea poate deveni cea mai gravă și insuportabilă suferință sufletească. Dar valoarea Eului este relativă nu numai în comparație cu sine însuși, ci ea

variază dela persoană la persoană. Măsura în care voim, urmărim și realizăm unitatea interioară nu e aceeași la toți. Efectiv și deplin n'o realizează nimeni, dar nici n'o urmărim deopotrivă. Aptitudinea auto-aprecierii nu e egal repartizată. Nevoia și posibilitatea scufundării în noi înșine, diligența și scrupulozitatea auto-observării, importanța ce acordăm „unității” și gravitatea pe care o atribuim deficiențelor ce descoperim, sunt în funcție de foarte numeroși factori și de cele mai diferite condiții generale ale cursului vieții interioare. Ele alcătuiesc ceea ce cred că se poate numi: gradul de spiritualitate.

§ 9. Spiritualitate

Nu toată viața psihică este propriu zis spirituală. Comportamentul multor viețuitoare trădează prezența unor procese psihice: precum e percepțiunea (implicând acte de atenție, deci alegere, deci preferințe, deci evaluare), precum e evocarea memorială, precum e judecata, dar uneori chiar și inferența logică a unor judecăți. Însă dacă acestea sunt toate, negreșit, fenomene de conștiință, nu le putem considera ca spirituale pentru că spiritualitatea este ceva mai mult decât conștiința îndreptată asupra unui obiect oarecare, ci ea este conștiința care poate fi îndreptată asupra faptului de conștiință însuși. Un animal care percepe iarba câmpului săvârșește un act psihic, dar nu parvine să constate că-l săvârșește: el nu e conștient de existența actului său de conștiință și nu distinge între actul său de conștiință și conținutul sau obiectul acestui act; are stări de conștiință dar *nu știe că le are* și nu posedă, ca să zicem așa, organul cu care să le poată gândi. Conștiința animalului nu e *flexibilă*, nu se întoarce niciodată asupra sa însăși, gândul animal nu-și este niciodată obiect al său însuși. Capacitatea aceasta de flexiune sau (cu un termen consacrat) de „reflexiune”, pe care o posedă numai omul, are incalculabile consecințe. Stările de conștiință, chiar dacă se înlanțue unele cu altele într'o succesiune continuă, chiar dacă și derivă unele din altele, nu se pot înfățișa ca un mănunchiu solidar și unitar decât atunci când intervine *privirea sintetică a conștiinței asupra cursului lor*, atunci când această puțință de a-și constata propriile sale stări conferă conștiinței și o anumită ingerință în ordonarea, înfrânarea și producerea lor. Noi posedăm facultatea aceasta de a ne impune să gândim un anumit obiect; grație ei putem să evocăm într'adins o anumită imagine voită: putem, prin ceea ce se numește „atenție voluntară (de pildă când cetim un text arid sau ascultăm o expunere verbală dificilă sau lipsită de atracție) să înlăturăm solicitările unor percepțiuni sau ale unor amintiri, pe care ni le interzicem pentru

a urmări un anumit șir linear de imagini sau de gânduri. Această facultate, la care ne-am mai referit în paragrafele precedente, este una și aceeași cu „flexiunea” sau „reflexiunea” conștiinței asupra sa însăși: prin ea conștiința încetează de a mai fi o simplă serie mai mult ori mai puțin intermitentă, ci devine *un tot organic*.

Conștiința capabilă de o asemenea închegare nu poate fi confundată cu conștiința animală, dispersată și robită exclusiv fortuitului impresiilor, tot cum mersul dirijat și unitar al unui aparat de sburat nu poate fi confundat cu traectoria irațională a sborului unei insecte rătăcitoare. Pe când fiecare stare de conștiință, implicând o oarecare deviațiune, în sens convergent, a tuturor funcțiunilor vieții, adică o direcțiune unică, dictată de tendințele victorioase, este ocazia și expresia unității vitale dintr'un moment anumit, reflexiunea realizează în ființa vie o unitate de durată, realizează consecutivitatea și identitatea cu sine însăși de-a-lungul unei succesiuni de atitudini. Vieța psihică animală, lipsită de atari posibilități, se poate asemăna cu o succesiune de scânteii dispartate, pe când vieța *spirituală* ar fi asemenea unei lumini continue. Dacă o flacără continuă prezintă totuși pâlpăiri mai mult ori mai puțin puternice și frecvente, aceasta nu e decât o indicație de deficiență a însăși continuității ei. Pâlpăirile situează lumina în regiunea intermediară dintre o succesiune de scânteii și o flacără perfect continuă și constantă. De fapt, această ultimă alternativă, spiritul omenesc nu o atinge niciodată: ea e numai imaginea acelei desăvârșiri a unității și consecvenței interioare către care suntem spontan orientați și care face obiectul unei neîncetate sforțări în auto-governarea noastră, fie conștient (deci metodic), fie inconștient (deci cu mai multe șanse de ocol și rătăcire).

Apariția pe lume a acestei deosebiri dintre „om” și „animal”, deosebire care, la prima vedere poate părea un mic detaliu, constituie în câmpul biologiei un eveniment de primă importanță, o revoluție fără precedent. Dela originea vieții pe pământ pân' la om, facultatea pe care o numim „reflexiune” pare să se tot fi pregătit cu fiecare treaptă a evoluției, dar nu există niciun fel de indicație că ea ar mai fi reușit vreodată. Prin ea, psihicul, încetând de a fi un simplu auxiliar al organicului, devine dătător de ton, anexându-și, dîmpotrivă, tot mai mult, procesele organice ca simple auxiliare ale sale. Este, sub acest raport, între om și toate celelalte tipuri de vieță, o distanță infinit mai mare decât cea dintre animal și vegetal. Între aceste două regnuri, diferența se raportează la modalitățile proceselor organice, pe când în regnul omenesc intervine un factor inedit. Într'adevăr, unitatea ființei omenesti și direcțiunea activității sale nu se mai întemeiază pe

unitatea pur organică ci pe efectele „reflexiunii”. Conștiința, înche-gată, grație acestui principiu superior, într'o unitate substanțială supra-pusă celei organice, își subordonează sie-și întreg resortul fiziologic, îl dirijează, îi hotărăște destinul. În treacăt putem observa aci că tocmai această dependență în care stă organismul fiziologic față de factorul spiritual atenuază, dacă nu exclude complet, subordonarea sau determinarea inversă. Cu cât factorul spiritual se afirmă mai puternic (și aceasta se cunoaște după măsura în care el reușește să înfăptuiască o mai deplină înche-gare armonică a conștiinței într'o unitate fără lacune) cu atât această conștiință, spirituală, are a suferi mai puțin repercu-siunile vieții animale și are a se supune mai puțin destinului trupesc, închinat morții și distrugerii.

Această problemă nu poate fi însă discutată aci. În rândurile de față trebuie să examinăm acum modalitatea în care factorul spiritual (prin intervenția „reflexiunii”) orientează și colorează funcțiunea apre-ciativă și jocul „valorilor” în câmpul conștiinței.

De fapt, întoarcerea conștiinței asupra propriilor sale acte este o operație care se efectuează tocmai pentru punerea ei de acord cu sine însăși: criteriul după care conștiința se apreciază pe sine, zace înainte de toate în cerința identității și continuității sale armonice, cerința exclu-derii oricărei contradicțiuni interioare, a oricărei opoziții sau diver-gențe între propriile ei atitudini. Spiritul nostru se voește unitar și, de aceea, orice atitudine contradictorie, orice auto-desmințire pe care o descoperim în noi înșine, și chiar în ceilalți, atrage o sentință apre-ciativă defavorabilă. Oricât ar fi de ispititoare unele ieșiri ale antilogi-cismului pe care-l arborează unii autori moderni, lipsa consecvenței în gândire și 'n conduita practică a unei persoane, lipsa unei unități și a unei solidarități cu sine însuși constituie întotdeauna temeiul decisiv al unei aprecieri negative, adică al acelei atitudini axiologice pe care o numim „dispreț”. Altfel, de ce am pretinde ținerea cuvântului dat? De ce înfierăm inconsecvența și minciuna? De ce nestatornicia în păreri și 'n acțiuni e pentru noi un semn de inferioritate sufletească și de ce în fundul sufletelor noastre vom da întotdeauna preferință caracterelor intransigente ca bronzul, iar nu oportunismului adaptabil, maleabil, sinuos ca trupul reptilelor? Cu cât abaterile dela unitate și consecvență apar mai insistent și mai grav la o persoană, cu atâta avem, oarecum sentimentul că spiritualitatea ei e absentă, deci renunțăm de a o mai „lua în serios” și o plasăm tot mai mult la periferia noțiunii de „om”. Om, în înțelesul nobil, în înțelesul unei înalte valori, este întotdeauna echivalent celui de „spirit consecvent, unitar”. De sigur consecvența logică nu exclude de fel prezența unor sentimente puter-

nice, dacă ne dăm seama că și 'n desfășurarea vieții afective poate exista o ordine, deci o logică; dacă ne dăm seama că sentimentele sunt sau pot fi întotdeauna remorcate sau măcar influențate de idei și de convingeri și dacă, totodată, ne dăm seama că 'n procesul de alegere și fixare a unor principii ce vor trebui să-l călăuzească, un om „întreg” nu va putea exclude sentimentele firești și indispensabile ale „omului” de totdeauna, precum e mila față de cel ce suferă, precum e revolta față cu injustițiile. Consecvență și intransigență nu înseamnă de fel nici cruzime, nici apatie. Sentimentelor nu ai să le faci prea grave concesii dacă organizarea ta inițială n'a fost în mod fals făcută, fără ținerea lor în considerație. Participarea lor între determinantele atitudinilor posibile nu implică o completă rupere a unității tale, ci atrage, e drept, cel mult acele pâlpăiri ale luminii spirituale, despre care am vorbit mai sus și care sunt inevitabile ființei noastre imperfecte. Depinde însă tocmai de puterea reflexiunii și a controlului de sine, depinde de capacitatea de a-ți descoperi știrbirile unității și de eficacitatea cu care le poți preveni, înfrânge sau măcar atenua, de ele depinde menținerea continuității armonice, evitarea intreruperilor sau a căderii în simpla intermitență și inconsecvență animală.

Exigența de unitate interioară, exigența solidarității și identității Eului cu sine însuși, fiind criteriul central al auto-aprecierii, constituie negreșit îndreptarul acelei „*voințe de valoare a Eului*” care servește ca principal resort al întregii activități spirituale. Iar activitatea spirituală, urmărind valori ale spiritului, precum e „adevărul”, „binele”, „frumosul”, urmărește în ultimă analiză armonia propriului interior: cu fiecare adevăr cucerit, crește valoarea Eului, tot așa cum crește și cu fiecare „frumos” contemplat și cu fiecare „bine” făcut. Cucerirea unui adevăr care rezolvă o problemă nu e decât readucerea unui echilibru interior prin suprimarea unei contradicții. Orice problemă consistă în constatarea unei contradicții între o convingere generală și un fapt particular. Iar rezolvarea problemei este aplanarea contradicției, fie printr'o emendare a convingerii generale, fie printr'o nouă interpretare conciliatoare a datului particular, fie prin completa relegare a acestuia în negativ. Descoperirea unui adevăr este deci restabilirea unității armonice între actele noastre cognitive: adevărul descoperit îl privim ca pe o unitate distinctă de noi înșine, îl proiectăm, e drept, ca pe un dat obiectiv și credem în obiectivitatea lui, dar aceasta nu exclude de fel ca el să fie în același timp ocazia și traducerea unității noastre interioare, semnul și mijlocul eficient al împăcării spiritului cu sine. Existența problemei este existența unei tulburătoare lacune în unitatea sufletească, dar pentru ca o atare lacună

să poată fi semnalată, trebuie ca, prin întoarcerea conștiinței asupra sa însăși, prin auto-explorarea interioară, să se exercite acel control al acordului cu sine însuși, acel control care e imposibil în psihicul animal incapabil de reflexiune. Iată de ce în viața psihică a animalului nu există adevăratul chin al „problemei” și nu există nici adevărata bucurie a rezolvării. Iată de ce valoarea „adevăr” este apanagiu exclusiv al spiritualității noastre. Iată de ce pasiunea adevărului, înverșunata lui cercetare, alimentată de oroarea ce ne inspiră contradicția, constituie un indiciu și o exactă măsură a spiritualității și deci a valorii Eului.

În mod analog cred că trebuie privită valoarea estetică. Contemplarea „frumosului” e întotdeauna contemplarea unui tot-unitar pe care-l plasăm în obiect dar care în mod neîndoelnic e proiectarea unei unități de atitudine sufletească și recunoașterea armoniei de-a-lungul unei succesiuni de stări de spirit, aparent distincte. Se poate ca un motiv ornamental care se repetă să nu-mi apară de fel ca „frumos” când e luat izolat dar repetarea și deci contemplarea lui reiterată îi dă ceea ce se numește satisfacția estetică, pentru că, desprinzându-l din diversitatea pozițiilor și evoluțiilor lui, îl recunosc perseverând ca unitate, recunosc în el unul și același *gest* de intuiție, al meu, menținându-se pe deasupra vicisitudinilor: el e proiectarea obiectivă a unității mele de viață, rezumată de sigur la modul intuitiv, dar reprezentând totuși schematic viața, ca totalitate încheșată care depășește momentul actual și se extinde cel puțin peste o porțiune din Eul meu succesiv. Același proces ca și în contemplarea motivului ornamental se petrece și în contemplarea oricărei simetrii, într'a unui arabesc muzical, într'a unei metafore (unde stau față 'n față, simetric, un plan real și un plan imaginar sau ideal) și chiar în contemplarea corespondenței dintre imaginea unui obiect real și redarea lui artistică. O simplă curbă grațioasă nu e decât expresia grafică a unei ecuații de creștere sau scădere regulată a razei de curbura: pe tot întinsul ei, ochiul, descoperind regularitatea, descopere prezența îndărătnică a aceleiași formule, a aceleiași *norme*, înfățișându-se ca unitate de sine stătătoare sau și ca mod de traducere și obiectivare a unității de viață din noi înșine. Contemplarea frumosului, cu toată proiectarea exterioară ce-i dăm, presupune mai întâi introspecțiunea, căutarea și constatarea unității din noi înșine, fie că unitate în atitudinea intuitivă, fie ca armonie de idei, fie ca armonie între datele de intuiție și cele de ideeațiune, fie, poate, și în alte sensuri sau cazuri ale armoniei sau unității spirituale. În orice caz: contemplarea frumosului presupune și pretinde reintrarea subiectului în sine însuși și semnalarea unei armonii lăuntrice nu numai în cuprinsul „actualului”, ci și peste el. Fără ea, frumosul e inexistent.

De aceea viața psihică animală nu comportă cu adevărat atitudinea estetică. Simetriile pe care le înfăptuește albina constructoare de faguri, păianjenul constructor de pânze poligonale regulate, planta „crin“ constructoare de flori, nu sunt produsele unei conștiințe ce-și caută 'n sine unitatea, ci sunt emisiunile unei mișcări de viață organică, desfășurate după unul și același procedeu invariabil. Vieța organică creiază automatic stereotipul; vieța spirituală urmărește și voiește armonia sau unitatea cu sine însăși.

Valoarea etică este, la fel, o formă de realizare a unității Eului cu sine însuși, dar ea nu se mărginește la acordul elementelor de conștiință între ele, ci se extinde dincolo de ele, în domeniul acțiunii practice, cucerind-o, pătrunzând-o, convertind-o la sensurile și normele vieții spirituale. O acțiune devine o înaltă valoare etică atunci când traduce și confirmă în ordinea exterioară a lucrurilor, un principiu, o convingere, un imperativ, o aspirație, logicește recunoscute și adoptate în ordinea interioară. O acțiune devine o valoare etică inferioară, sau este decretată ca non-valoare, în măsura divergenței, a opoziției sale față cu principiile, cu convingerile, cu imperativele sau cu aspirațiile ordinii interioare. O acțiune reprezintă deci o valoare etică în măsura în care se conformează atitudinii spirituale, măsura în care este dominată și orientată de spirit și, deci, prin aceasta, spiritualizată. Eticul este integrarea acțiunii fizice omenești sub guvernarea spirituală. El proclamă triumful spiritului, hegemonia lui asupra ființei animale.

O primă treaptă a eticului este discernabilă în simțul pudoarei, simț căruia filosoful rus *Soloviev* i-a dedicat câteva foarte juste considerații, reinstalând pudoarea în cadrele unei morale raționale. Pudoarea este protestarea contra încălcării nedrepte pe care viața materială o săvârșește în dauna spiritului, e încălcarea prin care spiritul e amenințat să fie redus la simplul rol de instrument pasiv al impulsurilor fiziologice. Pudoarea este refuzul ființei omenești de a se lăsa subordonată „naturii animale“, este deci, ca și întreaga moralitate, o „reacțiune a naturii spirituale contra forțelor inferioare“. Dar sensul profund al pudoarei nu se poate obține decât prin observația că ea, fiind o rezistență a spiritului contra fiziologicului, este, de fapt, o afirmare a nevoiei de unitate. Iar unitatea deplină, continuă și subsistentă, înglobând întreg momentul actual, dar prelungindu-se din trecut spre viitor nu se înfăptuește decât prin spiritualizarea întregii vieți, prin hegemonia spiritului asupra întregii ființe omenești. Ea presupune, ca primă și hotărâtoare condiție, acea reflexiune sau întoarcere a conștiinței asupra sa însăși, cu putere de control și de auto-indrumare. Acolo unde lipsește ea, lipsește pudoarea, tot așa cum lipsește simțul estetic.

și după cum lipsește pasiunea pentru adevăr. Dimpotrivă, intensitatea acestor nevoi, revelează puterea reflexiunii și deci spiritualitatea. Afirmarea lor e afirmarea valorii Eului. Negarea lor e negarea acestei valori.

Dacă viața în toate formele ei cuprinde o cerință de convergență și unitate, unitatea aceasta nu se înfăptuește decât în, și prin conștiință, iar prin spiritualitate, conștiința obține privilegiul unei unități continue, adică identitatea cu sine însăși, de-a-lungul timpului.

§ 10. Scara valorilor spirituale

Adevărul, frumosul, binele etic, nu sunt singurele valori spirituale. Lumea lor e cu mult mai bogată, regnul lor cuprinde o mare varietate de forme. Caracteristica lor generală consistă într'un mod special de a ni se prezenta: *oricare dintre ele solicită din partea noastră recunoașterea „ab initio“ a unei proveniențe spirituale.* Și anume, proveniența aceasta poate fi interpretată în două sensuri: e vorba ori de evaluarea unei ființe spirituale, ori de evaluarea unei creațiuni sau a unei prestațiuni care vine din partea unei ființe spirituale.

În diametrală opoziție cu valorile spirituale stau conținuturile de conștiință care se referă la entitățile sau faptele ce alcătuiesc „lumea materială“, reductibilă la experiența sensorială. Ele, după cum arătam, nu comportă decât evaluări relative, pentru că nu se pot ordona după criterii fixe de ierarhizare, după criterii care să poată obține o adeziune constantă și unanimă a tuturor minților omenești.

Numai scara valorilor spirituale e susceptibilă de asemenea ordonare constantă și unanim recunoscută.

În primul rând, întregul lor regn, pus în comparație cu regnul valorilor materiale, primește, în mod necesar, o hotărîită preferință din partea oricărei rațiuni clare și disciplinate. Spiritul nu poate denega spiritul și nu-i poate niciodată prefera ceea ce e străin spiritului. De aceea, între măsura spiritualității (constatate sau măcar presupuse) și gradul de preferință rațional decretată, este întotdeauna o strânsă și necesară dependență. Valorile relative sunt coeficienți ai unității organice sau psiho-organice. Valorile spirituale sunt coeficienți ai unității Eului spiritual. Iar unitatea Eului spiritual este gradul maxim de convergență și armonie spre care poate aspira „Viața“ în totalitatea ei, deși nu orice manifestare tipică a vieții organice e egal de aptă să parvină pân' la el.

Pentru a înțelege modul cum valorile spirituale acționează sugestiv asupra conștiinței, determinându-ne imediata adeziune, imediatul gest de adopțiune și de apreciere, trebuie să admitem că există un fel de mimetism specific al ființei noastre spirituale pentru ceea ce emereg

dintr'un act unitar de gândire: tot ce ne apare ca avându-și geneza într'o sforțare spirituală creează în noi tendința unui plus de convergență, aduce o mai pură solidaritate și unitate a Eului. Frumosul artistic, fruct al unui proces de împăcare și armonie petrecut în sufletul artistului, devine, prin repercusiune, imboldul și mijlocul unui similar proces în sufletul spectatorului sau amatorului. *Armonia inspirației artistului e factor de armonie pentru toți cei ce parvin s'o contempele.* Artistul are 'n lume rolul de a provoca avântul spre unitatea interioară a tuturor sufletelor, de a le tonifia spontanele năzuințe spre culmile spiritualității.

La fel, semănătorii de adevăr și semănătorii iubirii de adevăr pregătesc o tot mai îmbelșugată recoltă de spirite organizate și împăcate cu ele inele. Și, la fel, binefacerea, în măsura în care se impune înțelegerii și aprobării omenești, pregătește sufletele capabile de a o propaga activ, — pentru că admirația binelui etic aduce Eului acea rectificare a sinuozităților, acea posibilitate de aplanare a conflictelor interioare, grație căreia Eul însuși, armonizat și reconciliat în sine, devine tot mai apt pentru înfăptuirea binefacerii sau a binelui etic.

Recunoscând, proclamând, admirând valoarea frumosului, binelui, adevărului, ridicăm neconținut la un nivel înalt valoarea noastră proprie. Valoarea Eului, țel de propensiune firească, neîncetată și caracteristică a fiecărui om, crește cu cât posedă mai mult și mai des conținuturi de valoare care să-l conducă spre propria sa „unitate”.

Dintre toate conținuturile de valoare, ideea unui *Dumnezeu*, ideea unui Spirit absolut, constituit ca unitate perfectă în sine și ca izvor al tuturor valorilor, — această idee este, ea însăși, cea mai înaltă valoare dintre câte pot fi concepute.

Despre existența ei reală, obiectivă, orice argumente sunt de prisos. Recunoașterea funcțiunii și misiunii evaluatoare a spiritului nostru, recunoașterea superiorității spiritualului asupra tot ce-i este străin, necesitatea logică a unei spiritualități perfecte ca ultim termen al aspirației noastre răspund unor exigențe imperioase ale minții noastre. Fără adoptarea lor ca postulate, ca temeuri și criterii de evaluare, n'am putea evalua, n'am putea prefera și deci n'am putea gândi. Ele duc însă în mod inevitabil la acea sinteză care e ideea de Dumnezeu. De aceea Dumnezeu este ideea care, întrunind maximum de valoare, ne călăuzește și ne înlesnește drumul spre cel mai înalt grad de unitate a Eului. Nimic nu poate să netezească mai mult disarmoniile vieții noastre lăuntrice, nimic nu poate contribui mai mult la clădirea unității noastre consecvente și armonice decât gândul îndreptat spre însuși principiul celei mai desăvârșite și mai fecunde unități.

Cu cât prin raportarea la Dumnezeu, cunoștința noastră despre lume se încheagă într'un sistem mai armonic și ni se zugrăvește într'un ansamblu mai unitar, cu atât în aceasta trebuie să vedem simptomul unei mai efectiv realizate unități în noi înșine. Lumea, nu prin conținuturile empirice în care o analizăm, ci prin *sensul* general pe care ni-l revelează, e proiecțiunea propriei noastre personalități. O concepție despre Lume, disarmonică, plină de contradicții, plină de absurdități, e oglinda unui suflet lipsit de echilibru și de unitate, suflet care proiectează înafară incoerențele din sine. Dimpotrivă, credința în existența unui sens transcendent al Creațiunii (chiar dacă, și mai ales dacă, acesta pare a se ascunde experienții noastre, impunându-se numai ca postulat indemonstrabil dar inevitabil) nu poate fi nutrită de un spirit în conflict cu sine însuși și incapabil de a se „reculege” într'un curs recitiliar.

În sensul acesta se poate afirma că *Dumnezeu, pătrunzând în sufletele noastre prin simpla noastră meditație, ne aduce limpezire și pace, după cum aduce o creștere a valorii Lumii și o creștere în valoarea propriului nostru Eu.*

Aspirația spre unitatea și consecvența interioară, voința de valoare a Eului, sunt deci încoronate prin descoperirea ideii de Dumnezeu și merg spre deplina satisfacere în măsura în care tot mai mult fiecare colț al vieții noastre spirituale își găsește sprijinul și justificarea în Dumnezeu, cu cât Dumnezeu își iradiază lumina mai deplin în fiecare ungher și în fiecare act al Eului.

§ 11. Personalitate și valoare

Deosebirea între simpla individualitate biologică și personalitatea spirituală decurge din afirmarea și aplicarea puterii de reflexiune, putere de care nu dispune în egală măsură orice ființă capabilă de stări de conștiință.

Individualitatea e o proprietate, poate chiar o condiție, a vieții organice. Personalitatea e o exigență a spiritualului. Afirmându-se și împlinindu-se prin acțiunea întoarcerii conștiinței asupra sa însăși, spiritul își apare sie-și ca entitate continuă și perseverentă în măsura în care își exercită „reflexiunea”, deci controlul și auto-guvernarea. În aceeași măsură, se înfățișează *celorlalți*, înafară, ca personalitate. Ceea ce altul percepe din ființa noastră este totalul acțiunilor. Un total de acțiuni are un caracter armonic și unitar dacă ele converg spre scopuri unitar acordate și se desfășoară după aceleași norme fixe. Cu cât abaterile dela condițiile acestea sunt mai rare și mai irelevante, cu atât personalitatea ne apare ca mai ferm clădită, mai solid încheagată și deci

ca existând mai efectiv ca *substanță* (spirituală, de sigur). Dimpotrivă, lipsa unui acord sistematic al scopurilor, lipsa unei fermități a normelor de conduită, dau impresia unei alcătuirii laxe, a unei existențe risipite. Iar impresia aceasta este cu totul intemeiată atunci când e pricinuită de absența unei spiritualități organizate. Tot ce organizează și ordonează viața spirituală într'un curs unitar, se vedește înafară sub aspectul unei personalități ferme. Dacă cultivarea valorilor spirituale săvârșește înlăuntru opera de afirmare a „unității”, ridicând valoarea Eului în proprii săi ochi, ea va avea în mod necesar repercusiunea corespunzătoare în afară, contribuind la conturarea tot mai precisă a personalității și impunând-o, prin aceasta chiar, judecății celorlalți ca pe o *valoare*: personalitatea armonic ordonată a unui om apare întotdeauna ca o valoare, dar nu ca o valoare materială, deci nu susceptibilă de criterii discutabile sau relative, ci o valoare dintre cele pe care le-am numit „spirituale”. Într'adevăr, personalitatea corespunde ambelor cazuri prevăzute în definiția pe care am dat-o la începutul paragrafului al zecelea. Spuneam acolo că valorile spirituale sunt cele care solicită din partea noastră recunoașterea „ab initio” a unei proveniențe spirituale. Spuneam apoi că ele pot fi ori prestațiuni de ale ființelor spirituale, ori chiar ființele spirituale, ele însele, capabile de a presta valori. Astfel personalitatea e valoare spirituală atât pentru că e chiar ființă spirituală, prin esența ei, cât pentru că ea este întotdeauna opera unei insistente sforțări de încheiere unitară, de control și de cizelare, operă pe care spiritul o săvârșește asupra propriei sale substanțe. Personalitatea e „spiritul care modelează spirit” și „spiritul modelat de spirit”.

În ceea ce privește fermenții prin care se obține încheierea și modelarea personalității, se înțelege că ei sunt aceiași care ne dau unitatea interioară. Nicăeri nu se poate aplica mai just procedeul „homeopatic”: „similia similibus”. Alimentarea neîncetată cu valori spirituale ridică treptat și sigur valoarea personalității. Contemplarea frumosului te înfrumusețează, iubirea adevărului face din tine însuși un adevăr, practicarea binefacerii face din existența ta o binefacere pentru tine, pentru toți, pentru întregul rost al Lumii. Iar înălțarea spiritului spre ființa divină, introduce Divinul în viața și'n actele noastre, aduce pe Dumnezeu între noi, în măsura în care gândul nostru îl cuprinde și și-l însușește.

§ 12. Valoare și viață socială

Facultatea pe care o au „valorile” de a da vieții interioare *convergența*, și de a contopi cursul conștiinței într'un Tot-unitar, afirmân-

du-ne spiritualitatea și edificându-ne personalitatea, facultatea aceasta unificatoare ele și-o arată și și-o exercită mai departe, dincolo de domeniul subiectivității noastre, iradiind-o în acea aglutinare intersubiectivă care se numește „vieța socială“.

Vieța socială propriu zisă nu este, cum se credea într'o vreme, numai juxtapunerea unor indivizi vii, de aceeași specie, sau numai conviețuirea lor, după cum nu se rezumă numai la reciprocul schimb de servicii fiziologice. Toate aceste cazuri reprezintă aspecte și grade diferite ale *gregarității*, nu ale societății. Socialul implică intervenția factorului mintal, într'un continuu proces de interacțiune a conștiințelor. Fără comunicarea conținuturilor dintr'o conștiință într'alta, socialul nu poate lua ființă. Insași spiritualitatea noastră omenească e tributară acestui proces, deoarece darul sau predispoziția noastră în-născută de a trăi spiritualmente, germenele spiritual prezent în orice om, nu s'ar putea afirma, nu și-ar putea transforma potențialul în actual, dacă imboldul, prilejul, călăuzirea și o bună parte din conținuturile mintale indispensabile nu i-ar veni fiecăruia din ambianța spirituală în care trăește. Spiritul fiecăruia germinează sub iradiațiile spirituale ale societății în tocmai ca sămânța sub razele soarelui. Oricât ar fi de bogat în aptitudini de vieță, ori cu câtă vigoare vitală ar fi înzestrat, bobul de grâu ar rămâne inert, ar păstra în el un timp indefinit tezaurul vieții, până ce, la urmă, fie că ar ajunge se incolțească, chircit, chinuit, desfigurat și fără perspectiva de a dăinui, fie că forțele sale latente s'ar epuiza și vieța ar fugi din el fără să fi licărit nicio clipă. La fel se petrece drama unui spirit omenesc, oricât de bine dotat să fi fost el, care ar fi nimerit însă într'o ambianță socială avară, dacă nu cumva într'o completă izolare, departe de orice comunicare posibilă.

Comunicarea intermentală nu e însă cu puțință între o conștiință emisoare și una receptoare, decât dacă un anumit conținut mintal prezintă și pentru una și pentru cealaltă o anumită importanță, adică un anumit grad de *valoare*.

Astfel, e de notat că pentru a da loc expresiei nu e suficient ca un conținut mintal să fi reținut un moment atenția: nu tot ce resimțim, ce percepem și ce concepem și nu tot ce gândim posedă indetulătoare putere pentru a se traduce într'un act motrice. Dacă actul de atenție este o convergență a tendințelor active și latente, și dacă el e numai o pregătire a acțiunii voite, acțiunea voită pretinde o și mai amplă și și energică unitate funcțională a ființei vii, iar expresia unui conținut mintal este, în tot cazul, și ea, un gest motrice mai mult ori mai puțin guvernate de voință. De aceea între „impresiile“ pe care le resimțim,

efectuăm întotdeauna o selecție (o aceeași selecție care apare și în atenție) și nu înălțăm la rangul de „conținut exprimat” decât o foarte redusă proporție dintr'însele. După cum dintre impresiile sensoriale, care ne solicită simultan atenția, nu luăm în considerație decât pe unele, lăsând pe celelalte în penumbra subconștientului, la fel efectuăm o și mai severă selecție între impresiile care, selectate de atenție, cer implicit și o expresie. Nu acordăm expresie decât unui foarte mic număr. Aceasta pentru că oricât de descusută ar fi vorbirea cuiva, un minimum de ordine logică tot se impune exteriorizărilor noastre, fie numai datorită faptului că întotdeauna percepem, gândim și imaginăm mai repede decât putem vorbi: o selecție se impune în mod firesc iar selecția indică întotdeauna un grad de preferință, deci de evaluare.

De altă parte expresia pretinde un grad superior de evaluare nu numai din partea conștiinței emisoare ci și dintr'a celei receptoare: nu prindem tot cât se vorbește în jurul nostru și uneori nici tot ce exprimă o anumită persoană, chiar dacă ni se adresează anume nouă. Ca și florile lui Eminescu, care „bat la poarta vieții” și din care nu toate sunt menite să poarte rod, nenumărate dintre ideile, gândurile, sentimentele, exprimate în prezența noastră, rămân fără efect. Calea pe care pot ele să pătrundă în conștiința noastră este foarte îngustă și incomodă: pe aci se înghesue și ele, dar și toate impresiile pur sensoriale pe care le culegem neconținut din mediul fizic și, mai mult, propriile noastre gânduri și imagini subiective circulă pe aceeași cale: direcția conștiinței, deci „atenția”. În fiecare clipă se îngrămădesc și se concurează la poarta conștiinței fiecăruia dintre noi atâtea candidaturi de proveniență atât de diferită încât bascula evaluării funcționează în permanență, pe criterii care totuși nu sunt de fel invariabile și de aceea șansele de succes ale fiecărui element rămân întotdeauna problematice, extrem de greu de prevăzut.

În teză generală, un conținut mental care a reușit să fie nu numai *exprimat* de cineva ci și receptat de altcineva, reprezintă o valoare destul de proeminentă, deoarece trebuie să fi trecut printr'o întreită discriminare, trebuie să fi suferit cântărirea pe la atâtea vămi dificile și pretențioase. Dacă un conținut mental, obținut prin comunicare dela o altă persoană, este nu numai receptat ci și propagat mai departe, el întrunește proporțional cu numărul retransmisiunilor tot mai multe șanse de propagare, pentru că reprezintă tot mai multe șanse de a cuceri „interesul”. Fiecare transmisiune este o nouă cântărire, o nouă probă selectivă, o nouă evaluare și confirmare a valorii.

Astfel, socialul implică evaluarea; selectează și consacră valorile. Circulația conținuturilor mintale prin interacțiunea conștiințelor este

circulație de *valori*. Valorile se afirmă și trăesc, în dinamismul circulației lor, o viață a lor proprie asemănătoare din multe puncte de vedere vieții organismelor. O ramură specială a Biologiei ar putea fi destinată studiului acestei vieți și poate că ea trebuie să formeze domeniul central al adevăratei Sociologii.

Două persoane care au schimbat odată câteva vorbe, deci câteva idei sau impresii, nu mai sunt complet străine una alteia. Fiecare posedă (și știe că posedă) în patrimoniul său sufletească ceva care se găsește și într'al celeilalte: ambele lor suflete se întâlnesc într'o oarecare stea a firmamentului spiritual, — ambele lor suflete sunt străbătute ca două mărgelile de un același fir. O „valoare” care a vibrat în amândoi, îi leagă împreună cu o putere proporțională gradului de preferință pe care-l reprezintă. Cu cât mai mult vom fi schimbat păreri, gânduri, impresii, stări sufletești de orice fel, cu atât mai multe puncte de contact vom regăsi între noi, cu atât mai multe fire ne leagă, cu atât mai mult aparținem unor centre de gravitație comune.

Acei ce știu că împărtășesc o aceeași opinie privitoare la orice ordin de probleme, fie practice, fie teoretice; fie concrete, fie abstracte, se vor simți întotdeauna solidari, cel puțin în ocaziile când aceste opinii se cer afirmate. Zic: „cel puțin” pentru că de fapt, niciodată solidarizarea într'o ramură a vieții nu rămâne izolată: ea atrage o tendință firească de apropiere și în alte ramuri. Acesta e doar un proces analog cu acea „antrenare” sau convertire a funcțiilor, unele de către altele, proces de care am amintit mai sus. În acest chip se inaugurează marile comuniuni sufletești, marile prietenii, marile alianțe care, ca și convergența lăuntrică a unei singure persoane, realizează dispozitivul cel mai favorabil pentru acțiune, pentru luptă, pentru victorie.

Se poate deci afirma, într'un anumit sens, că triumful simultan al unei aceeași valori în mai multe cugete omenești creiază între ele o unitate asemănătoare celei a conștiinței individuale. Conștiințele individuale suferă un fel de confluență într'o supra-conștiință, proces selector și unificator asemenea „atenției” individuale. Așa dar, afară de „memoria colectivă” despre care s'a vorbit adeseori, există și o „atenție colectivă” care determină centrele de convergență și direcțiile gravitației „corpului social”. Ea e actualitatea intelectuală și morală a colectivității. Ea proclamă „valorile” și „idealurile” sociale. După cum atenția individuală e călăuza acțiunii și garanția succesului, la fel solidaritatea în jurul acelorași valori sau idealuri e călăuza acțiunii colective și garanția succesului. De aceea *fiecare ideal sau valoare socială este o forță creatoare în destinul națiunilor.*

Ceea ce în viața Eului este *nevoia de consecvență*, ca propensiune spre unitatea logică cu sine însuși, în viața socială e *nevoia de justiție*, ca similară propensiune de solidaritate în jurul și pe baza unor identice norme generale călăuzitoare.

Dacă între tipurile diferite de „unități sociale”, națiunile sunt cele care pot să prezinte cea mai lungă durată și cele mai ferme contururi, aceasta se datorește existenței în sânul lor și la baza lor a celui mai impunător tezaur de valori comune. Iar dacă dintre toate grupările sociale, națiunea posedă cele mai pozitive aptitudini active, aceasta se datorește conștiinței despre comuna apartenență la aceleași valori și la aceleași idealuri.

Cele două valori supreme, una prezidând viața și unitatea națiunii, iar cealaltă viața și unitatea spirituală sunt, după cum am arătat: *Idealul național* și *Dumnezeu*.

Când amândouă domină simultan, una înfăptuind în maxima măsură unitatea *din* noi, iar cealaltă unitatea *dintre* noi, și când mai ales principiul religios este element constitutiv nu numai al unității Eului individual ci și al Conștiinței naționale, omul se găsește în făgașul cel mai propice marilor izbâanzi, tocmai pentru că realizează planul cel mai înalt al valorii umane.

EUGENIU SPERANȚIA

GIULIO BERTONI

(In memoriam)

La cara e buona imagine paterna
di voi, quando nel mondo ad ora ad ora
m'insegnavate come l'uom s'eterna.

(Dante.)

Acum șapte ani Giulio Bertoni, vizitând România Mare, a fost, natural, și oaspele Clujului. După ce s'a întors în Italia, interesul foarte viu pe care îl avea, ca om de știință, pentru Dacia neolatină, s'a schimbat în dragoste călduroasă pentru tânăra și harnica Națiune română. De atunci dragostea aceasta convinsă a fost mereu constantă, adâncă, nesdruncinată; fără să treacă niciodată dincolo de granițele precise ale unei activități pur științifice, — dimpotrivă, tocmai prin aceasta — el a exercitat în Italia, mai mult decât oricare altul, o activitate de adevărat apostolat util în favoarea culturii române.

El, cel dintâiu, a creat la Universitatea din Roma o catedră de limba și literatura română, a ocrotit direct instituirea numeroaselor lectorate de română la multe Universități italiene, a prilejuit afluența multor studenți români în Italia și a încurajat întotdeauna, din convingere, pe elevii săi, nu numai să viziteze România — lucru prea mic pentru el, care avea oroare de turismul științific și de falșii poligloți mondeni — ci să locuiască aici îndelung ca să-și însușească cât mai mult posibil limba și cultura română.

Vremurile și oamenii i-au fost adesea mai mult obstacole decât ajutoare în muncă sa, dar Maestrul a continuat mereu, cu tărie, inițiativa-i personală, convins că, în orice caz, acțiunea e mai rodnică decât neacțiunea și prezența mai utilă decât absența. Această înfățișare a caracterului său trebuie ilustrată, pentru a da posibilitatea celor care nu l-au cunoscut de aproape să cunoască toată energia bărbătească a spiritului lui.

Giulio Bertoni avea un mare respect pentru ceea ce este ideal, dar un cult și mai mare pentru ceea ce este realitate efectivă și constructivă. Crezul și îndreptarul său coincideau perfect cu ceea ce a declarat odată G. B. Shaw: „De altfel văd că în lume sunt multe lucruri bune, care activează singure să se elibereze, și ar reuși să o facă dacă idealismele le-ar permite, și s'ar mulțumi doar să le lase liniștite, și dacă aceste idealisme ar învăța să respecte realitatea, ceea ce nu înseamnă altceva decât să te respecti pe tine însuși și, incidental, și pe mine. Și dacă s'ar întâmpla așa noi am putea fi de perfect acord, am munci bine și foarte repede.” (Prefață la *Arms and the man.*)

În chipul acesta, simțea Giulio Bertoni că existau realități care trebuiau valorificate și impuse atenției celorlalți, realități mai apropiate de suflet decât oamenii care puteau servi un moment ca ele să fie afirmate, ei rămânând uneori simple instrumente, din întâmplare ridicate la suprafață.

Printre realitățile la care a ținut mai mult, trebuie să precizăm realitatea română, văzută și simțită de el în cadrul marei realități neolatine, care era preocuparea supremă și permanentă a spiritului său. Din această pricină el repeta mereu că un adevărat romanist nu trebuie să piardă niciodată din vedere latinitatea dacică, cheie miraculoasă a atâtor probleme lingvistice.

Și când, acum câțiva ani, i-am dus un articol din care reieșea că marele nostru Leopardi, acum mai mult de un secol, și poate cel dintâiu în Europa, se oprise asupra „limbii valahe” — observând cu intuiție măiastră și cu adânc entuziasm legăturile strânse care o uniau cu aria apeninică și în deosebi cu dialectele italiene centro-meridionale — Maestrul s'a bucurat extrem de mult de această p. odigioasă anticipare filologică, atât de apropiată de concluziile cele mai actuale ale lingvisticii romanice, și a observat că faptul de a fi întrezărit cu atâta limpezime problema afinității italo-române sub aspectul ei lingvistic era o onoare pentru geniul lui Leopardi și o cinste pentru Italia.

De curând, într'un discurs de popularizare ținut la radio și reprodus în ultimul număr din „Cultura Neolatina” Maestrul își încheia spusele cu afirmația: „Istoria limbii române va fi cu atât mai cunoscută cu cât va fi studiată mai mult aceea a limbii italiene și invers, cu atât mai bine ne vom da seama de unele fenomene ale limbii italiene cu cât va fi mai mult studiată limba României”. Aceasta e ceva mai mult decât o rece constatare științifică: este actul de credință al unui filolog viu și uman, care în structura lingvistică a două popoare înfrățite vedea cât se oglindește de fericit „istoria ideală” despre care vorbise Vico.

El numia știința „arma de aur a Patriei“, armă care, fără să dăuneze trupului, știe, cu noblețe și claritate, să apere drepturile spiritului. Din acest motiv și admira în cel mai înalt grad popoarele mici dar harnice, care își încredințau conducerea severă, dar dreaptă, a propriei istorii oamenilor de știință.

Trăise cincisprezece ani în Elveția, ca profesor de filologie romanică la Universitatea din Fribourg, anii cei mai rodnici și mai senini din viața sa de studios, și *elvețianismul*, mai mult decât a constitui o experiență de viață, luase la el forma unei categorii spirituale.

Mai încet la călătorii în ultimii ani ai vieții, răspundea totuși grabnic chemării pe care i-o adresau destul de des Universitățile elvețiene. Și chiar în anul acesta a trimis un salut, cel din urmă, „insulei de lumină“, cum o numia el cu drag, primind omagiul entusiast al noilor generații de studenți și aprobarea admirativă a colegilor elvețieni: Jud, Jaberg, von Wartburg, și al celui mai tânăr dintre toți, dar nu și cel mai puțin drag Maestrului, al lui Paul Aebischer, pe care el l-a socotit întotdeauna cel mai bun dintre elevii săi străini.

De altfel nu există țară neolatină care să nu-i plângă pierderea, fiindcă el a dăruit fiecărei națiuni neolatine câte o operă a spiritului său nemărginit și a hărniciei sale tenace și neînfrânte. Cea mai frumoasă operă, a dăruit-o poate Franței. Acum șapte ani el s'a dus în Franța ca să înmâneze solemn Președintelui Republicii Franceze ediția critică a lui *Chanson de Roland*. Era rezultatul a douăzeci de ani de gândire și cercetare, era darul simbolic și sever al unui mare Italian către *la douce France*...

După ce își luase doctoratul în Italia, trăise un an la Paris, un an de studii aprinse și de foarte aspre sacrificii materiale, un an decisiv: așa a putut să urmeze cursurile lui Gaston Paris și să facă legături cu cei mai buni provensaliști ai Franței: Antoine Thomas și Alfred Jeanroy, care la început i-au arătat cea mai cuprinzătoare bunăvoință și apoi cea mai limpede admirație prietenească. Încet, încet, cu anii, legăturile sale de studiu cu filologii și linguiștii francezi s'au înmulțit și s'au cimentat, datorită deselor călătorii dela Fribourg la Paris și foarte bogatului schimb de scrisori: Bédier, Hazard, Gilliéron, Brunot, Bourciez, Darmesteter, Bloch, sunt printre cei mai asidui corespondenți francezi ai săi.

Aceste scrisori, uneori adevărate articole de revistă, în care, cu credință înalt olimpică în rolul științei, se discuta despre soarta unei vocale dintr'un obscur dialect neolatin, sau despre varianta indoelnică a unui text vechiu din primele secole, aceste scrisori ne fac astăzi să surădem melancolic, dar cu o melancolie proprie nouă, patetic privi-

legiu al epocii, care se întoarce în desavantajul nostru. Multe din scrierile acelea erau preludiul sau completarea unei cercetări adânci și e suficient să răsfoim un număr din *Romania* sau din *Revue des langues romanes* din anii aceia, pentru a vedea contribuția adusă de Maestru în desvoltarea studiilor de filologie romanică din Franța.

Spiritului său i-a fost prezentă și *realitatea* iberică; lui i se dădorea traducerea exactă și integrală în limba italiană a lui „Cantar de Mio Cid” precum și un admirabil curs asupra lui Don Quijote, pe care eu însumi am avut cinstea să-l litografiez și care din nefericire numai în parte a fost publicat în formă definitivă. Vizitase și Spania, de și pentru mai puțin timp decât Franța, și se ocupase ca și în Franța cu consultarea unui cât mai mare număr posibil de manuscrise și luă cu sine un bogat număr de fotografii după codice pe care apoi le-a utilizat. Legături de stimă reciprocă îl uniau în deosebi de Menéndez-Pidal și de Amerigo Castro și a întreținut raporturi frecvente cu *Institut de estudis catalans*, având ca intermediar pe Pr. Grieria. În egală măsură s'a interesat de portugheză, nu numai sub aspectul lingvistic, dar și cel literar, scoțând de mai multe ori în relief contribuția adusă de această țară în formarea unei lirici de dragoste în epoca originilor; anul trecut el a fost acela care a prilejuit publicarea unui volum mare de studii italo-portugheze, sub îngrijirea Academiei italiene, contribuind el însuși cu un eseu magistral asupra câtorva coincidențe tematice între poezia lui Camoens și poezia italiană a Renașterii.

A avut ocazie în decursul anilor să strângă cele mai colegiale legături de studiu cu cei mai renumiți reprezentanți ai bătrânei și întăritei filologii germane și austriace; a trăit un an întreg în Germania, ca să aibă posibilitatea să stea alături în special de doi maeștrii în studiile provensale: Tobler și Appel. Meyer-Luebke, pe care el l-a vizitat de câtevaori la Viena, a întreținut cu el legături de corespondență până la sfârșit și epistolarul lor, care va trebui publicat într'o zi, va constitui o puternică contribuție la istoria filologiei romanice în Europa din primii treizeci de ani ai secolului actual.

Cu toată varietatea și importanța acestor experiențe străine, este de datoria noastră să lămurim bine, în onoarea amintirii sale și în același timp a adevărului, că Giulio Bertoni a ajuns să-și însușiască o foarte înaltă funcțiune, nu numai în domeniul specialității sale, ci și în acela al culturii europene în genere, menținându-se întotdeauna între granițele celei mai precise și nobile tradiții italiene. Gustul inteligent și tenace pentru erudiție, înțeleasă nu ca o *superflua delectatio* strălucitoare, ci ca o disciplină severă și necesară a intelectului, se împreuna la el cu dorința puternică de a *transforma* în tot atâtea *ade-*

văruri faptele pe care le adunase, și a realiza astfel maxima lui Vico : *verum et factum convertuntur*. Pentru fiecare adevăr un fapt, și invers ; astfel încât să actualizezi împreunarea ideală dintre erudiția istoriografică a lui Muratori și „istoria ideală și veșnică” a lui Vico, actualizare pe care mulți, printre care și marele Manzoni, o preziseseră și profesizaseră.

Prin Giulio Bertoni s'a născut astfel în Italia noua filologie, sinteză robustă a unui program de acum secular, ce găsisese în Italia secolului al XVIII-lea apărători glorioși, fără totuși să mai fi găsit vreodată, timp de două secole, după aceea, pe cineva care să aibă puterea de a topi la un loc valorile complimentare și să actualizeze astfel toate premisele.

Pentru a realiza aceasta, era într'adevăr nevoie de o muncă niciodată sătulă și satisfăcută în cercetarea naturalistă a faptelor mărunte și de un lucru și mai rar, de o intuiție superioară a valorilor morale și estetice, permanente, care reies din examinarea acestor fapte înseși. Cine, spre exemplu, ar compara comorile arhivistice descoperite cu erudiție meticuloasă în lucrarea „L'Orlando Furioso e la Rinascenza a Ferrara” (1920), cu magistratul studiu „Il linguaggio poetico dell'Ariosto” (1932), cu greu și-ar putea da seama nu numai cum a putut același spirit să împace exigențe atât de deosebite, ci și de legătura intimă care unește o cercetare cu cealaltă. Și totuși o astfel de minune aparentă nu este decât consecința naturală a unui sistem de gândire vie și coerentă, care permitea spiritului să-și angajeze și să-și adapteze propriile facultăți cu egală intensitate, fie în procesul de *căutare a faptelor*, fie în acela de *trecere și de înălțare* a faptelor în adevăruri universale ale istoriei.

Pentru el realitatea imanentă, superioară a istoriei era limba, simțită în existența ei dublă de *grai* (cultură, erudiție, tradiție) și de *limbaj* (fantezie, creație individuală, transfigurare estetică).

Spre graiu aducea și din graiu își extrăgea toate preocupările științifice și umane ; de aceea se poate spune că *forma mentis* a sa a fost integral și exclusiv filologică. Așa cum adevăratul mistic, clipă cu clipă — orice ar spune și ar face, și orice s'ar întâmpla în jurul lui — trăiește în legătură intimă și directă cu Dumnezeu, tot astfel Giulio Bertoni respira zilnic o trăire de asiduă și atentă legătură cu obiectul științei sale : *graiul*.

El se supunea chemărilor deosebite ale activității lui de om de știință cu seninătate și voioșie deplină, fără să deștepte niciodată în alții impresia că nemărginita-i cultură sau că greutatea problemelor tratate l-ar fi apăsât sau l-ar fi întrecut. Privia cu indulgență ironică,

dar blândă, pe cercetătorii care pășesc în viață întunecați și oboșiți, ca sub povara unei nesfârșite greutăți. Îi deplângea sincer pentru incapacitatea de a asimila și deslega în viața gândurilor, faptele și noțiunile pe care reușiseră să și le acumuleze. Maestrul s'a arătat deplin în a învăța că cea mai prielnică odihnă pentru un spirit activ este varietatea subiectelor, trecerea cu ușurință și interes dela o specie de cercetări la alta, obținând astfel o creștere permanentă a propriilor posibilități intelectuale și extinzând în același timp limitele propriei științe.

Cu el s'a stins o mare lumină. Sentimentul de gol și spaimă care cuprinde pe toți cei ce au avut prilejul să trăiască alături de el, cu greu poate fi împlânzit de gândul că în scrierile lui sunt păstrate pentru totdeauna valorile permanente ale spiritului și doctrinei sale.

Poate de aceea, luându-mi rămas bun dela el, acum o lună, la Roma, și gândind cu nesfârșită teamă că nu voi mai vedea înfățișarea-i muritoare, mi-am adus aminte de cuvintele Evanghelistului: „Puțin și nu mă mai vedeți, și iarăși puțin, și mă veți vedea“.

UMBERTO CIANCIOLO

BLAJUL ROMÂNESC DE ODINIOARĂ

Blajul românesc își datorește ființa marelui vlădică Inochentie Micu Klein, cel care a suferit grele prigoane, asemeni unui adevărat mucenic, pentru cauza întregului neam din Transilvania. Prin mutarea episcopiei române-unite dela Făgăraș la Blaj, marele arhieru nu s'a mulțumit numai cu statornicirea aici — în „polata” de odinioară a principilor ardeleni — a unui locaș pentru vlădiciei bisericii sale, care până la el au fost rătăcit în mai multe locuri, ci a căutat să imprime acestui viitor centru de cultură, un puternic caracter românesc îndeosebi pe plan spiritual. Visul vlădicului adânc iubitor de biserică și neam a fost de a înzestra cetatea sa de scaun cu o școală de obște pentru toți cei ce doriau să primească elementarele cunoștințe ale scrisului și cititului, apoi cu o alta, mai înaltă, de preoție, unde urma să fie pregătiți pentru lupta de mai târziu — politică și națională — conducătorii duhovnicești ai Românilor.

Pentru înfăptuirea acestui vis care i-a frământat toți anii vieții, petrecuți în fruntea turmei sale, cele cuvântătoare, Inochentie Micu Klein a pus temelie bisericii catedrale de astăzi dela Blaj, a stabilit planul clădirii mănăstirii călugărilor basilitani și pe cel al viitoarelor școli, pe care le va deschide la 1754 urmașul lui în scaunul vlădicesc, postelnicul Petru Pavel Aron.

Inochentie Micu Klein, în cursul păstoririi sale, a fost nu numai un mare preot, ci și un neînfricat luptător pentru cauza sfântă a tuturor Românilor care locuiau pe vremea lui peste întreg întinsul Daciei romane, obidiți, impilați și subjuogați de sute de ani, de către stăpânitori de altă limbă, ridicați din mijlocul unor neamuri străine. Prin multe și documentate memorii, înaintate curții împărătești din Viena, și prin diferitele plângeri adresate forului legislativ din țară, vlădicul Blajului a încercat să dovedească celor puși în fruntea trebilor

statului, că și neamul său are drept la o vieață politică și națională, asemeni cu celelalte popoare privilegiate ale Transilvaniei. Lupta începută de el pentru obținerea unei complete libertăți — sub raport politic — pe seama Românilor, a provocat adevărate valuri de ură și dușmănie deslănțuite și revărsate contra bisericii și neamului românesc, începând cu anul 1733, când pentru întâia oară, forul aducător de legi a făcut cunoștință cu cererile vlădicului dela Blaj. Dârza atitudine, arătată de Inochentie Micu Klein față de cei puternici ai zilei, s'a întemeiat pe adâncă credință de care era el pătruns, că adevărații fii lui sufletești sunt urmași de viță împărătească, că limba lor este sora celei latine și că viețuiesc aici neîntrerupt din vremea colonizării împăratului Traian. Convingerea aceasta nesguduită despre continuitatea noastră în Dacia, o mărturisește vlădicul — prin o scrisoare — unui cunoscut al său, căruia îi spune între altele: „că noi am fost moștenitori în acest pământ al Crailor, încă din vremea lui Traian”, pe când nu s'au fost așezat alte popoare în Transilvania „și avem aici moșii întregi și sate, cu toate că am fost împovărați cu tot felul de mizerii milenare, dela cei mai puternici decât noi”.

Vlădicul Klein în toate adunările staturilor țării, unde avea intrarea slobodă de pe urma titlului de baron pe care l-a fost dobândit dela împăratul, a înfățișat legitimele doleanțe ale Românilor, cu „împotrivirea îndărătnică și înverșunată a celor care au o nedreptate de apărat”. La auzul acestor cereri a izbucnit vulcanul de ură acumulat de veacuri contra noastră — în sufletul claselor privilegiate, — cătând să îngroape sub revărsarea lui cotropitoare glasul aspru, solitar și nesguduit în credința dreptății cauzei sale, prin care vlădicul Românilor uniți sguduia temelile unei orânduiri din țară atât de vrășmașe nouă.

În una din aceste adunări (la 1746) pentru curajul și îndrăsneala episcopului și pentru vorba lui plină de demnitate a fost amenințat cu moartea de către făuritorii de legi, care erau gata să-l arunce dela etaj tocmai în mijlocul drumului. „Românii sunt nește pribegi” — ziceau staturile, iar episcopul le răspundea: „Nu pot fi altcum deoarece sunt apăsați până la sânge”. „Sunt numai țărani și iobași” — ziceau staturile. — „Nu este adevărat — le răspundea episcopul — că avem nobili în districtul Făgărașului și liberi în Fundul regesc”. — „Sunt tâlhari și hoși” — ziceau staturile. „Nu trebuie să vă mirați — le răspundea episcopul — căci acestor oameni afară de piele, nu li se lasă nimic din ce să se hrănească”. „Sunt leneși” — ziceau staturile. — „Dar numai Românii vă lucrează ocnele, băile de aur și fier, iar acum li se trage și pielea de pe ei” — le spunea episcopul.

Lupta fără de odihnă purtată de Inochentie Micu Klein pentru desrobirea materială și spirituală a neamului său din lanțurile unei îndelungate și crunte iobăgii, o zugrăvește — între altele — o cerere a clerului și norodului din Transilvania înaintată împăratului, în care semnatarii ei spun despre marele arhieru „în contra lui toți sunt, iar el în numele clerului și națiunii este singur contra tuturor, așa încât n'ar fi nicio mirare dacă pentru feluritele asupriri și prigoniri ș'ar pierde mintea“.

Insemnătatea cea mare a luptei dusă de Klein pentru drepturile Românilor stă mai ales „în prigonirea ce a îndurat-o pentru biserica și poporul său. Când ținea piept celor mulți, puternici și bogați care știau latinește mai bine decât dânsul, batjocura de care era acoperit fiindcă se încumetase a sguidui stâlpîii pe care se răzîma o stare de lucruri, pe atât de legală pe cât de nelegiuită, va fi cutremurat de revoltă, va fi aprins pentru răsbunare și pe alții, de cât ființa lui batjocorită, și se va fi vorbit prin sate de vlădica uniților și fruntașul Românilor, care le apăra nevoia tuturora înaintea celor ce nu voiau să știe de dânsa“.

Persecutat acasă de dușmanii neamului nostru de totdeauna, vlădicul Klein a plecat în cele din urmă — ca de atâtea ori altădată — la drum lung, cu gândul să-și îndoie din nou genunchii înaintea tronului împărațesc, cu nădejdea în suflet, că doar aici va afla mult așteptata dreptate. S'a înșelat însă amar, fiindcă cei care doriau pierirea lui și a poporului său i-au pregătit de cu vreme, la curtea din Viena, o atmosferă cât se poate de ostilă, înfățișându-l ca pe un răsvrătit contra legilor și ca pe un dușman al ordinii din stat. Văzându-și spulberate speranțele, Inochentie Micu Klein și-a îndreptat pașii spre Roma, unde și-a petrecut în pribegie restul zilelor, până la ceasul morții, înghițând pâinea amară a exilului, amestecată cu lacrimile durerii, pricinuite de dorul credincioșilor lui din Ardeal. „Acesta a fost sfârșitul episcopiei lui Klein — carele având foarte mare râvnă către neam și bunul de obște, și care întru celelalte bunătăți și Blajul a umblat să-l facă cetate liberă crăiască, — spuză de pizmași au întărâtat asupra sa, până ce mai pe urmă, ca o jertfă invins căzu“.

Sămânța cea bună aruncată de vlădicul Klein în pământul Blajului românesc, ctitorit de el, a rodit din belșug pentru întreaga suflare românească din Ardeal. Școalele întemeiate de Klein și inaugurate de urmașul său în scaunul episcopesc, au propoveduit prin o întreagă pleiadă de dascăli și cărturari, pe lângă atâtea adevăruri științifice și dogme teologice, sau frumsețile diferitelor studii literare, mai ales

tainele trecutului neamului nostru, punând astel temelia istoriografiei românești, așezate pe criticismul documentar, și prin ea au creat și dezvoltat conștiința națională a tuturor Românilor. Studiile temeinice făcute de atâția dascăli români după 1740, în colegiul De Propaganda Fide din Roma, la Viena sau în școalele Blajului, și ceva mai târziu la Buda, au deșteptat în sufletul Românilor din acest mare „Principat” mândria originii poporului și limbii noastre, descendența noastră din viță împărătească și prin aceste învățături, câștigate cu trudă lungă de mulți ani, s'a aprins în inimile lor arzătoarea dorință de a căuta să facă cât mai cunoscute aceste adevăruri marelui națiuni românești, până atunci nebăgată în seamă de cei ce stăpâneau în țară.

Adevăratul intemeietor al erudiției istorice românești în Transilvania este smeritul între monahi, blândul și harnicul cărturar Samuil Klein. Dintre toți dascălii școalelor dela Blaj care au propovedit adevărurile diferitelor științe, vreme de aproape o jumătate de veac, el a fost singurul care nu s'a mulțumit cu întrebuițarea cunoștințelor câștigate numai pentru îmbogățirea și mulțumirea sufletului său, ci a simțit nevoia de a le împărtăși și altora, de a le vesti cetitorilor în cercuri cât mai largi. Până în vremea lui Samuil Klein, cel care a încercat să scrie „istoria Românilor se ocupa numai de acei ce locuiau în o singură provincie. Nici macar o istorie a amânduror Principatelor nu fusese întreprinsă de cineva și singuri compilatori nedibaci și obscuri se gândise să alipiască în aceeași poveste faptele celor două țări românești, guvernate în forme naționale. A cuprinde cu privirea Ardealul, a îmbrățișa tot timpul de peste 1500 ani ce trecuse dela Traian până la Fanarioți și până la mișcarea de redeșteptare din Transilvania, era, fără îndoială cel mai bun plan istoric ce fusese conceput de un român până atunci. Pentru a-l realiza trebuia o cunoaștere adâncită a izvoarelor celor mai feliurite și o artă deosebită de compunere, care să unească într'un singur curent pânza de evenimente, care păreau menite a fi tratate tot așa de răzleț, precum răzleț se desfășuraseră”.

Opera aceasta de impletire a faptelor și trecutului neamului nostru de pretutindeni într'o alcătuire încheată sintetic a izbutit să o ducă la bun sfârșit Samuil Klein, în lucrările lui de istorie a Românilor. În fiecare din aceste scrieri autorul zugrăvește fie mai dezvoltat, fie în mai puține cuvinte, originea noastră romană, fazele colonizării săvârșite de Traian în Dacia, luptele Românilor cu barbarii, întemeierea Țării Românești și a Moldovei precum și faptele de arme ale Românilor, realizate vreme de lungi veacuri. Nu uită niciodată în operele lui, cucernicul călugăr dela Blaj, să preamărească pe înaintași

și să-i înfățișeze înaintea celor care trăiau în vremea lui, drept pilde vrednice de urmat. „Acesta a fost săditorul și părintele Românilor — scrie S. Klein despre împăratul Traian — celorce astăzi sunt în Valachia adevărat în Moldova, în Țara Românească, în Ardeal și în Țara Ungurească până în Tisa. O de ar căuta mai cu deadinsul României la mai marii săi și ar lepăda nepriceperea și prostia, ca cum cu multe — cu care pentru prostia și bicisnicia, unii se rușinează a se numi — așa și cu virtutea să fie adevărați Români, că cu adevărat din sânge românesc a se trage mult iaste”.

Originea comună a Românilor, trasă din tulpina domnească a stăpânilor împărăției romane de altădată, o mărturisește S. Klein și în prefața operei sale intitulată: „Istoria lucrurilor și întâmplărilor Românilor pre scurt așezată din mulți vechi și noi scriitori culeasă”, în care ceartă pe contimporani, amintindu-le de datoria de a-și cunoaște trecutul: „Urât iaste Românului să nu știe începutul său, să nu știe neamul său, pre mai marii săi și istoria neamului său”.

Contimporan și prieten cu S. Klein tovarăș de cărturărie și suferințe, muncitor în același ogor al istoriei și al studiului limbii, viețuia și lucra la Blaj Gh. Șincai, un dârz și vehement apărător al adevărului. Cronica Românilor, rodul ostenelelor și strădaniei sale de o vieață întreagă, este o „operă din cele mai bogate, din cele mai muncite, din cele mai cinstite ce se pot închipui. E un admirabil repertoriu, o culegere de izvoare din cele mai îmbelșugate la care se recurge și astăzi și se va recurge încă multă vreme”. Șincai vreme de zeci de ani, a strâns nespuse de mult material din arhive și biblioteci, ca să poată redacta prețioasa lui operă, fiind mânat în toată această neobosită strădanie numai de dragostea pe care o purta Românilor. Scrierea lui e străbătută dela un capăt la altul de flacăra iubirii de neam, autorul încercând prin scrisul lui să-i înalțe pe Români „în ochii lor și în ochii străinilor necunosători sau dușmani”.

Cronica lui Șincai reușește să înfățișeze cititorilor istoria Românilor de pretutindeni, fiindcă el era convins că numai prin cunoașterea vieții și trecutului celor din Ardeal, Țara Românească, Moldova și Țara Ungurească „se putea mântui neamul umilit al toleranților iobași celor afară de lege. Răbdarea sa, munca sa, suferințele sale, opera și vieața sa, ardeau jămâie mirositoare înaintea altarului nației”.

În prefața scrisă la gramatica lui S. Klein, tipărită la Viena în anul 1780, Gh. Șincai, afirmă pentru întâia oară — în o carte tipărită de un Român — originea noastră romană, de sânge, și de limbă. „Sunt șaptesprezece secole — spune el — de când Traian învingând pe Decebal a adus colonie în Dacia lipsită de locuitori. De atunci la

câte și la cât de mari schimbări au fost expuși urmașii Romanilor, ușor vor pricepe aceia ce cunosc istoria măcar cât de puțin". Cartea prietenului său o recomandă Șincai Românilor de pretutindeni, atât pentru a-și cunoaște — prin studiul gramaticii — și îndrăgi limba, cât și pentru a le fi de folos la prețuirea acestui tezaur al neamului, pe care-l găsim — același — la toți urmașii coloniștilor lui Traian. „Căci fie că cineva va face negoț cu Daco-Romanii, fie că va călători prin Valachia Transalpină, Moldova, Transilvania, Marmația, Ungaria de peste Tisa, Șimleu, Banat, Cuțovlahia, Basarabia sau chiar Crimeia, înainte de toate va avea nevoie de limba daco-romană, fiindcă altă limbă mai întrebuințată prin părțile acelea nu se află”.

Petru Maior, cel din urmă reprezentant al școlii ardelene, este totodată și istoriograful care afirmă cu mai multă cutezanță în fața dușmanilor lui de breaslă, mândria trecutului și gloria vitejiei românești. Din tinerețe, mult înainte de a pleca la Roma, a vădit el o mare dragoste pentru studiile istorice, cărora mai târziu le-a închinat mulți ani din viață. Frământat de aceste probleme „el va ajunge la concluziile cele mai măgulitoare pentru poporul său, cele mai potrivite cu interesele lui, cele mai opuse prin urmare părerilor acestor streini, cari aprobându-se unul pe altul, credeau că au prefăcut în ochii lumii pe Români, care nu se credea că vor răspunde, într'un neam de vagabonzi, de sălbatici degenerați, incapabili de vitejie și de cultură. Prin soluțiile sale, scoase din critica izvoarelor de căpetenie, Maior voia să respingă nu prin insultă, dar prin adevăr, minciuna, și să deie Românilor increderea în ei însăși, să le inspire dorința de a-și imita străbunii”.

Cărturarii blăjeni prin activitatea și scrierile lor au creiat o conștiință națională, un adevărat cult al studiului trecutului nostru istoric, și au turnat în suflete o mare dragoste pentru limba românească. Opera istorică realizată de S. Klein, Gh. Șincai și Petru Maior „a manifestat ce era mai înalt în cugetare, ce era mai cald în simțirea propagatorilor regenerării naționale a Românilor. Ea e frumoasă, nu prin calitatea operelor, ci prin sullarea neînvinșă de entuziasm, care le străbate”.

Conștiința națională a Românilor din Transilvania, deșteptată și întărită — datorită în mare parte tocmai activității desfășurate de lucefieri școlii ardelene — în convingerea legitimității drepturilor ce se cuvin și neamului nostru, s'a manifestat în mod public în anii 1791—1792, prin memoriul pe care l-au înaintat împăratului vlădiciei celor două biserici românești. Ierarhii îi spun monarhului — în numele tuturor

Românilor din Ardeal — că „națiunea română este aci cea mai veche dintre toate națiunile din Transilvania, fiindcă ea își deduce originea dela coloniile romane, pe care le făcu împăratul Traian în Dacia la începutul secolului al II-lea, ducând acolo adeseori un număr foarte mare de ostași veterani, în scopul de a asigura provincia. Acest lucru e sigur și dovedit cu dovezi istorice, cu o neîntreruptă tradițiune și cu marea asemănare a limbii, moravurilor și obiceiurilor”. Românii — ca locuitori băștinași — au trăit aici cu sute de ani înainte de alte neamuri, avându-și vieața, drepturile și legiurile lor proprii după care-și orânduiau traiul. Mai târziu, noii veniți ne-au despoiat de toate aceste drepturi, aducând legi draconice contra noastră, dintre cari unele prevedeau că „națiunea valachică nu e socotită între staturi, ci este admisă în regat numai pentru binele public”. Vitregia vremurilor a adus această năpastă peste capul poporului român, care nu este o națiune „venetică, ci antică, cu mult mai antică decât toate celelalte, e națiunea română din Transilvania”. Acuzele și calomniile nedrepte, ridicate de dușmani contra noastră prin care aceștia încercau să-i înfățișeze pe Români ca pe un popor de răsvrațiți, gata să aprindă în orice clipă focul revoluției în țară, sunt scornituri defăimătoare, fiindcă națiunea română „nu a căutat nici nu caută ea, răsturnarea principatului, ci mai mult reintregirea aceluia, căutând să fie restituită în drepturile cetățenești și regnicolare, pe care i le-a răpit, nu vreo lege oarecare, ci răutatea vremurilor”.

Memoriul vlădicilor amintește împăratului, că ei nu cer dela mila lui preainaltă altceva, decât să li se recunoască și Românilor aceleași drepturi, pe care le au alte populații locuitoare pe pământul principatului ardelean, fiindcă noi le-am avut odinioară și ne-au fost răpite pe nedreptul. „Nu este intențiunea națiunii suplicante, ca să câștige pentru plebea sa mai mult decât îi compete aceleia după drept, fiind însă că din cele promise apare limpede, că ei îi compete tot ceea ce compete plebei celorlalte națiuni din patrie, iar plebea acestora nu este eschisă din numărul cetățenilor patriei: națiunea suplicantă se roagă cu deosebire ca și țărănimea sa să fie tratată în același mod ca și țăraniile celorlalte națiuni, și după ce și ea poartă aceleași sarcini ca și acestea, să se bucure și ea de aceleași beneficii, fiindcă și de altfel, lucrul acesta îl pretind feliuritele ordinațiuni preainalte”.

După o lungă și documentată expunere istorică, în care sunt înfățișate împăratului drepturile și libertățile de odinioară ale Românilor, vlădicii rezumă doleanțele națiunii lor, solicitând monarhului înfăptuirea legitamelor cereri ale credincioșilor celor două biserici.

1. „Ca numirile odioase și pline de înjosire: tolerați, admiși neprimiți între staturi și altele de acestea, cari s'au dat națiunii române

fără niciun drept și dreptate, ca nește pete eterne, de acum înainte să se retragă și să se șteargă ca nește numiri nevrednice și injurioase".

2. Națiunii române să i se restituie între națiunile regnicolare locul pe care l-a avut încă din veacul XV.

3. Clerul celor două biserici românești, nobilimea românească, orașenii și locuitorii țărani ai satelor noastre „să se trateze în același mod și să se împărtășească de aceleași beneficii” ca și ceilalți locuitori din țară.

4. În fruntea comitatelor, scaunelor și districtelor să fie așezați și funcționari români, în raport cu populația românească locuitoare în aceste unități administrative.

5. Comitatele, scaunele, districtele și comunitățile orașenești, „în cari Români întrec cu numărul pe celelalte națiuni, să-și aibă numirea și dela Români”.

Memoriul se încheie cu teama exprimată de națiunea română, că poate Împăratul nu va soluționa singur aceste drepte desiderate, ci le va trimite dietei ardelene să-și dea și aceasta avizul. Din această pricină își exprimă ei teama, că forul legislativ din țară poate se va opune înlăptuirii acestor cereri și sancționării lor prin lege, fiindcă „ușor s'ar putea întâmpla ca unii dintre cetățenii patriei, cari se găsesc în dietă de acum, și cari provocându-se la obiceiul contrar cererilor națiunii noastre, obiceiul întărit prin prescripțiune, sau cari nu au cunoștință corespunzătoare despre drepturile societății civile, sau în fine cari necercetând istoria patriei și înțelesul legilor din patrie, nici nu pot pătrunde dreptatea cererilor națiunii subscrise, ba poate sunt conduși întru câțiva de oarecare ură ascunsă contra națiunii și religiei noastre”, nici măcar să nu voiască să audă de discuția acestor plângeri. De cumva dieta țării va purcede așa „națiunea subscrisă se roagă cu toată umilința, să se îndure Maiestatea Voastră sacratissimă a permite în acest caz, ca într-o conferință națională... să se aleagă și să se provadă cu instrucțiunea necesară în acest scop câțiva deputați, cari ori unde ar fi de lipsă, să reprezinte și să apere cauza națiunii române, și dacă acestei cauze, cu toată dreptatea ei, i s'ar pune piedeci, să arate toate gravaminele națiunii impilate și redactându-le în scris să le propună spre milostivă vindecare Maiestății Voastre sacratissime”.

Teama vlădicilor a fost pe deplin întemeiată, deoarece cererea lor, înaintată în numele Românilor din Ardeal, a „întâmpinat opoziția înverșunată a regimului de atunci din țară. Sfetnicii împăratului socotesc această petițiune ca o mare primejdie, deoarece soluționarea favorabilă a desideratelor exprimate în ea, ar da naștere la o turburare

a spiritelor „ar spori ura națională și ar clătina constituția țării”. Tot așa de inverșunată s'a arătat și dieta din Transilvania, când a fost vorba de cererile Românilor. Citirea „petițiunii” națiunii române și a clerului său „în o ședință a dietei a avut un efect de-a-dreptul sgu-duit pentru deputați, cari au fost cuprinși de o spaimă generală care se putea ceti de pe fețele tuturor”. Dieta s'a opus categoric înfăptuirii și legiferării acestor desiderate, motivând că constituția țării este astfel alcătuită, încât de câteva veacuri sistemul îl formează cele trei națiuni, recunoscute prin lege, și cele patru religii recepte. Forul legislativ declară că el nu voește să modifice acest sistem, și prin această schimbare să înmulțească națiunile și religiunile din țară. „Aceasta au dobândit Românii la petițiunea dela 1791 adecă, ce dobândiseră la 1744, adecă nici mai mult nici mai puțin decât au avut dela conjurarea celor trei națiuni în sec. XV adecă cu o vorbă: să rămână tolerați, fără drepturi ca și mai înainte”.

Conștiința românească națională odată desvoltată, nu mai putea fi înnăbușită. Urmașii și ucenicii celor trei luceferi ai școalei ardelenene au continuat opera lor, aici în acest târgușor unii și alții în atâtea alte părți ale Transilvaniei, crescând generații de-a-rândul în cultul sfânt al dragostei de neam, de limbă și de lege strămoșească. Atitudinea românească a acestor — de atâtea ori anonimi — apostoli, ținuta demnă și munca de frământare spirituală a tineretului, încredințat griji lor, a îndreptat atenția organelor statului tot mai mult și mai insistent asupra operei educative care se săvârșia în școlile dela Blaj. Institutele de cultură de aici, prin activitatea pe care o desfășurau au alcătuit totdeauna o opoziție firească față de tendințele claselor stăpânitoare din țară, manifestată prin lupta purtată pentru desnaționalizarea Românilor. Prin înaintarea studiilor științifice și literare și prin acea neîntreruptă comuniune de idei și sentimente dintre dascăli și școlari, s'a deșteptat, a evoluat și s'a întărit în sufletul tineretului, venit să-și adape setea de învățătură la această „fântână a darurilor”, tot mai puternic ideea de naționalitate „care e în legătură firească cu științele, și studenții cari au ieșit din școlile Blajului, s'au arătat unii din cei mai înflăcărați naționaliști ai timpului său”.

Prin anii 1833/4 profesau la catedra acestor școale o pleiadă de dascăli învățați, înflăcărați și pătrunși de dorul de a ridica, prin activitatea lor, desfășurată prin scris sau prin cuvânt, întregul neam românesc pe o treaptă de egalitate cu națiunile privilegiate de odinioară, din Ardeal, atât sub raport material cât și spiritual. S. Bărnuțiu, T. Cipariu, I. Rusu, I. Cristoceanu, G. Barițiu, D. Boer, St. Marcu, A.

Pumnul, erau cu toții în floarea vârstei, cu inimile aprinse de idealul măreț al alcătuirii unei țări libere și pentru frații lor, ținuți de vrășmași în o atât de lungă robie. Prin activitatea cărturărească desfășurată de acești dascăli, au reușit ei să alcătuiască începutul unei „epoce nouă care se desfășura din negurile latinismului fără duh și se desfășura spre un chip încă necunoscut, bănuit numai, de cultură românească națională”. Opera de deșteptare a cărturarilor ardeleni și de îndrumarea lor spre alte preocupări se datorește în locul întâi lui T. Cipariu, care a reușit prin activitatea și geniul lui să orienteze și să directiveze munca tuturor acestor cărturari spre „o nouă viață națională”.

Alături de Cipariu și de ceilalți apostoli ai evangheliei românilor, profesorul Ioan Rusu a fost un idol al tinerimii școlărești. Credința în dreptatea neamului, ca și iubirea de limbă și poporul românesc, le-a tăiat el cu dalta cuvântului în atâtea din nepieritoarele pagini ale operei sale „Icoana pământului”. Prefața acestei cărți, împreună cu acele capitole în care zugrăvește aspectul pământului și oamenilor din Transilvania, Țara Românească și Moldova, sunt scrise cu slove de foc, rupte din inima încărcată de rodul iubirii, pe care o purta autorul, Românii de pretutindeni. „În frumoasa Transilvanie — spune el cititorilor — Românii fac partea cea mai mare a locuitorilor, ei sunt aici poporul cel mai vechiu, ei vorbesc o limbă dulce, frumos sunătoare, întocmită spre mare cultură.

„Ei în această limbă plinesc cele dumnezeiești în biserică și acasă, aceasta este cea mai lătită în mai sus pomenita țară, în care vorbesc Românul cu Ungurul și Sasul, Ungurul cu Sasul, ba și Sașii din deosebite ținuturi, între sine. Românii apăsați de nedreptățile timpurilor trecute întru grele furtuni și-au păstrat până acum religia și limba, ca cele mai scumpe odoare ale omenirii. Stările împrejur au început a se schimba și Românii nu mai pot rămânea în starea de până acum. Razimul naționalității lor a fost în timpul trecut: religia și trebuie să mărturisim, neștiința împreună cu ura altora către ei, și a lor către alte popoare. Cea dintâi poate să mai fie singură, și cele din urmă nu trebuie să mai fie razim naționalității”.

Dușmanilor noștri cari încercau să introducă în biserică, școala și viața noastră publică o altă limbă în locul celei vorbite de mulțimea neamului, le răspundea I. Rusu cu astfel de vorbe: „Ne rugăm, Domnilor, nu ne omorâți cu de acestea. De voiți binele nostru, fericirea noastră, de ce nu ne întrebați și pe noi, căci binele nu se poate face cu sila, și Domnia voastră v-ați mânia când am zice că ne faceți și ne voiți răul. Apoi Domnia voastră aveți școale catolice,

școale reformate, calvinești și unitărești, ba și pe Evrei nu-i tulburați în orânduirea școalelor sale. Lăsați dară ca și noi, cu un milion și mai bine de oameni, să avem parte în orânduirea școalelor noastre, că școalele, mai cu seamă cele de jos, spre a fi folositoare trebuie să fie legate cu biserica, și așa sunt și a Domniilor voastre". I. Rusu împreună cu toți tovarășii lui de cărturărie dela Blaj, propovăduiau în scris și cu graiul, că naționalitatea și limba, alcătuiesc comorile cele mai de preț ale unui popor. „Eu din parte-mi socotesc a fi mai scump omului sufletul, și unui popor limba și în aceia formă a fi un popor datornic a-și apăra limba, în care e dator un om a-și apăra vieața".

Valurile renașterii naționale ale neamului stăpânitor în țara de dincolo de Piatra Craiului, creșteau tot mai puternic, începând cu anul 1840. Ele au pătruns din spre Panonia de odinioară până pe văile Mureșului, Târnavelor și Oltului unde „erau dorite, așteptate și sprijinite" de aceia cari își aveau privirile îndreptate spre Vest, unde locuiau frații lor. Prin această redeştere națională, cei puternici au desfășurat steagul de luptă, purtată pentru distrugerea celorlalte naționalități. Ca să grăbească un ceas mai de vreme contopirea popoarelor de altă limbă în masa națiunii stăpânitoare, căpeteniile țării au căutat să introducă, sub formă de lege, și deci obligator, o altă limbă în școalele, bisericile și rânduielile vieții publice românești din Transilvania.

Incercările de a sili pe Români să învețe o limbă străină, le-a fost început în Ardeal națiunea stăpânitoare încă din vremea episcopului Ioan Bob, fără însă ca atunci să fi obținut rezultatele așteptate. La 1842 luptătorii pentru ideea desnaționalizării Românilor, au prezentat forului legiuitor un proiect de lege, prin care cereau înlocuirea limbii românești din biserică și școală cu o alta străină, nădăjduind astfel că în curând vor reuși să-i facă pe Români să se înstrăineze de neamul și instituțiile lor, pe cari singuri și le-au creiat și le susțineau de multă vreme, cu grele jertfe și mari lupte. Proiectul de lege prevedea între altele că, pentru a se ajunge mai curând scopul desnaționalizării noastre, în școalele dela Blaj și în celelalte școli românești din Transilvania să fie aduși profesori de altă limbă, cari să predea tineretului toate cunoștințele necesare în alt graiu, decât cel moștenit dela părinți.

Vestea acestei încercări de desnaționalizare a Românilor, făcută de către clasa stăpânitoare din Transilvania, prin alcătuirea amintitului proiect de lege, a produs în sufletul cărturarilor neamului nostru de pe aceste plaiuri o adevărată revoltă. Canonicii și dascălii blăjeni cu inima plină de amărăciune au citit vestea de mai jos publicată în „Gazeta Transilvaniei" la 31 Ianuarie 1842.

„În toată patria, toate iurisdicțiile bisericești... îndată după publicarea acestei legi... după zece ani să fie îndatorate a corespunde" în

limba impusă de stat, „matricolele și toate scrisorile ce vor sluji între hotarele acestui mare principat”, să se facă numai în limba hotărâtă de forul legiuitor. „Tot după împlinirea de zece ani, aceia cari n'ar ști” această limbă impusă de lege „să nu poată primi nicio diregatorie bisericească, nici mai înaltă, nici subordonată, și până atunci încă, între persoane deopotrivă destoinice, întâietatea să se dea acelor cari știu” limba cerută de stat.

Conducătorii bisericii și școalelor blăjene au hotărât atunci să înceapă sau mai bine zis să continue, lupta pentru apărarea limbii și naționalității românești. Sub președinția prepozitului S. Crainic, s'au strâns cu toții în o ședință, unde au discutat amănunțit toate amenințările și urmările dezastruoase ale acestei legi, pentru credința și viața Românilor din Transilvania.

„Când a sosit — scrie Al. Papiu Ilarian în istoria lui despre acest eveniment — faima la Gelu despre venirea lui Tuhutum în Transilvania, înainte de o mie de ani nu va fi făcut mai mare mișcare în el și în miniștrii lui aceea faimă, de cât făcu numitul proiect de lege în Consistorul și colegiul profesorilor din Blaj! Fiecare vedea în acel proiect de lege sentința morții ce se prepara naționalității române din Transilvania. Atunci Simeon Crainic, prepozitul capitular, vicarul general și prodirector al liceului, chemă îndată la ședință, nu numai pe canonici, dar împreună pe tot colegiul profesorilor — atât pentru însemnătatea cea mare a lucrului, cât și pentru aceea, ca să nu se împiedice cumva consiliul cel bun prin frica unora, care sub despotismul cel îndelungat se învățaseră a crede, că chiar și apărarea dreptului ar fi crimă, așternu lucrul înaintea acelei adunări, care decretă cu unanimitate a se face o protestație răsunătoare, la acel proiect al dietei ungurești”.

Cărturarii blăjeni au redactat în ziua memorabilă de 15 Febr. 1842 un „protest” în care afirmă dreptul națiunii române de a-și întrebuița în biserică și școalele pe care le avea la sate și orașe, limba ei națională, la slujbele d-zeești și la predarea diferitelor obiecte de învățământ. Acest drept nimenea nu-l poate răpi sau distruge, fără de a vătăma personalitatea națională și libertatea cea mai de căpetenie a Românilor, anume aceea de a se cultiva în limba lor. „Aflând abia acum din ziare — spune protestul consistorului — despre articolul proiectat în proximele ședințe ale Comițiilor dietale”, prin care forul legislativ încerca să introducă și să impună o altă limbă în locul celei românești, nu numai în jurisdicțiile civile și militare, dar și în cea bisericească, și nu numai în corespondența dintre ele, ci și în însăși administrația diecezelor și în educația tinerimii... „Și îngrozit fiind de

urmările grave ale introducerii unei astfel de inovații, care periclitează cele mai sfinte drepturi naționale, consistorul cere împăratului „să îngăduie grațios ca clerul nostru greco-catolic să se mențină și de acum înainte în folosința graiului băștinaș și al limbei-mame latine, atât în administrația internă a acestei dieceze, cât și în învățământul tinerețului și poporului”. Nu este nici un motiv justificat să se introducă în viața bisericilor și școalelor române o limbă streină, deoarece „clerul acesta al nostru posedă o limbă națională proprie, consacrată și prin întrebuințarea în practică religioasă, în decurs de veacuri, și la care singură se raportă acele progrese lente, vai! în adevăr, dar nici decum de disprețuit în cultură și educație”. Reușind încercarea aceasta a dietei „consistorul prevede cu ușurință ce s'ar întâmpla, dacă în locul acelei limbi și al cultei limbi-mame latinești s'ar substitui” o altă limbă carea nici ea măcar nu e încă destul de ciselată și nu abundă în cel belșug de cărți bune, pe de altă parte, la nația românească din sânul căreia se recrutează exclusiv clerul nostru, această limbă, — pe care dieta vrea să o impună cu sila — fiind aproape total ignorată... neputând deveni prin nici un mijloc mai cunoscută, nu numai că nu mai poate nădăjdui vreun progres în viitor, dar, dimpotrivă, din cauza vecinicilor piedeci ale acestui indoit element de dușmănie reciprocă, chiar de nu s'ar mai ivi altele, e de temut să nu recădem miserabil, în barbaria de odinioară din care cu greu, și numai prin izgonirea limbii slave, s'a putut elibera întrucâtva clerul și națiunea noastră”.

Consistorul, întemeiat pe dreptul sfânt al fiecărui popor de a se instrui și educa în limba lui națională, ține să amintească împăratului și dietei, că limba românească „nu poate fi scoasă din școalele blăjene de cât cu împiedecarea moravurilor și a religiozității, și ceea ce pentru noi nu e mai puțin dureros — cu ruina scumpei noastre naționalități”.

Să nu creadă puternicii zilei și stăpânitorii vremelnici ai Românilor, că prin astfel de metode de silnicire a conștiințelor îi vor putea desnaționaliza. Vor încerca ei, așa cum au mai încercat de atâtea ori altădată să ne răpească aceste comori ale sufletului, dar atâta vreme cât Românii vor rămâne strâns legați de credința, limba și naționalitatea lor, valurile cotropitoare pornite contra noastră de ura vrășmașilor, nu ne va putea clinti din loc. „Mărturisim însă sincer — închee protestul — că nu numai după zece ani, dar nici după zece veacuri, ba niciodată, în vecii vecilor, noi și națiunea noastră nu putem fi obligați printr'o lege, care, pentru datinele și credința noastră, pregătește un pericol și un obstacol, iar pentru naționalitatea noastră ruină și peire”.

Citirea protestului a produs o mare înflăcărare pentru cauza națională în sufletele tuturor acelora, care au luat parte la redactarea

lui. „Cei care au fost de față — scrie Al. P. Ilarian — în acea adunare consistoricească, spunea, că nu s'a mai pomenit în consistorul din Blaj, să se fie primit oarecând vre-o determinațiune cu atâta entuziasm, cum fu primită această protestațiune”.

Protestul consistorului dela Blaj, în dieta ardeleană a rămas fără de nici un efect, forul legislativ nici macar nu a voit să-l bage în seamă. Răsunetul lui a pătruns însă până la tronul împăralesc, care a dispus, ca deocamdată să se amâne proiectul alcătuit, de dietă, prin care se încerca înlocuirea limbii românești în biserică și școli cu o alta străină, până pentru alte vremuri.

Șase ani mai târziu la 1848, dascălii și școlarii Blajului vor chema miile de Români la marea adunare a neamului, și glasul acestor apostoli va decreta, acum pentru totdeauna, ștergerea iobăgiei, și va proclama națiunea română de liberă și neatârnată în stat, ridicându-o pe aceeași treaptă de egalitate cu celealalte popoare ale Transilvaniei.

ȘT. MANCIULEA

BIBLIOGRAFIE: N. Iorga, *Istoria literaturii românești*, București, 1901, vol. I. — Dr. A. Bunea, *Episcopul Inocențiu Micu Klein*, Blaj, 1907. — G. Bogdan-Duică, *Procesul Episcopului Ioan Inocenție Clain*, Caransebeș, 1896. — G. Bogdan-Duică, *Viața și ideile lui Simeon Bărnuțiu*, București, 1924. — Dr. E. Dăianu, *Supplex Libellus Valachorum*, Sibiu, 1901. — Gh. Baritiu, *Părți alese din istoria Transilvaniei*, Sibiu, 1889, vol. I. — A. Papiu-Ilarian, *Istoria Românilor din Dacia Superioară*, Viena 1851.

AMINTIRILE LUI I. GHICA¹⁾

Nu putem să fim destul de recunoscători d-lui profesor N. Cartoian că a publicat în colecția „Clasicii români comentați” neprețuitele *Amintiri* ale lui Ion Ghica. Ediția este îngrijită de d-l Olimpiu Boitoș și e presintată, în deosebire de ediția din 1889, în trei volume. Ediția cea nouă este cu atât mai binevenită, cu cât loviturile grele, date de împrejurările nenorocite bibliotecilor universitare din Cluj și Cernăuți, fac aproape cu neputință consultarea primei ediții. Este adevărat că ediția de la Craiova urmărește scopul de a da „cultură și educație tineretului nostru”; totuși ediția d-lui O. Boitoș poate fi întrebuințată cu folos de orice iubitor al trecutului nostru. Firește, cine se interesează mai ales de limba Amintirilor va trebui să recurgă tot la ediția lui I. Ghica. Munca de editor a d-lui Boitoș trebuie apreciată după scopul pe care-l urmărește publicația. D-l Boitoș spune, modest, că n'a făcut operă științifică, s'a mărginit doar să modernizeze ortografia și punctuația și să îndrepte unele date. Și totuși, a făcut și muncă științifică și s'o spunem dela început, cu foarte mult bun simț. La edițiile comentate e mare primejdia ca introducerea și notele să nu înăbușe — textul. De această primejdie d-l Boitoș a știut să scape. Introducerea e scurtă, sobră și cuprinzătoare; notele alese. De sigur asupra notelor poți fi și de altă părere. În legătură cu Latour era bine dacă se amintea că ministrul de războiu austriac, om în vârstă de 68 de ani, a fost asasinat într'un mod oribil de plebea răsculată din Viena (6 Oct. 1848), iar cadavrul lui a fost atârnat de un stâlp de felinar în fața ministerului. Numai așa se înțelege de ce Conte de Latour e numit „nefericit”. La Fallmeyer era bine dacă se adăugea că el e autorul faimoaselor „Fragmente aus dem türkisch-griechischen Orient”, care au făcut atâtă vâlvă la apariție; despre mareșalul Radetzky se spune că a fost un bun administrator, căci acestui general și talentului lui administrativ se datorește că dominația austriacă, atât de odioasă în Italia, s'a putut menține atâtă vreme. Dar n'am făcut aceste observații pentru a-l cicăli pe d-l O. Boitoș. Eu consider ediția, în-

¹⁾ I. Ghica, *Amintiri din pribegia după 1848*, 3 volume, comentate de Olimpiu Boitoș. Craiova 1940. (Colecția „Clasicii români comentați” condusă de N. Cartoian).

grijită de domnia-sa, ținând cont de scopul ce-l urmărește colecția, de o ediție model. La viitoarea ediție ar fi bine ca d-l O. Boitoș să adauge la margine și paginația ediției din 1889; astfel cartea ar deveni și mai folositoare. Dealtfel acestei cărți atât de frumoase și sugestive îi dorim cât mai mulți cetitori — singura răsplată pentru străduințele d-lui O. Boitoș.

Și ar fi bine ca Amintirile lui Ghica să fie cetite de cât mai multă lume, mai ales de tineretul universitar. I. Ghica este un scriitor plăcut, om cu simțul realității în politică, cel înzestrat cu mai mult bun simț și cu vederi mai clare decât toți ceilalți reprezentanți ai generației dela 1848. Observațiile lui, presărate printre scrisori, nu sunt lipsite de savoare, iar descrierea salvării manuscriselor sale din focul dela Constantinopole se cetește ca o sugestivă pagină de nuvelă.

Avem în Amintirile lui Ghica un fragment din sbuciumul vieții emigraților, cu toate vicisitudinile unei vieți aspre de pribeag necăjit, uneori nedrept cu tovarășii săi, alteori gemând sub povara desilusiilor, dar păstrându-și nădejdea în vremuri mai bune. Din scrisorile tuturor, din polemicile și acușațiile, adesea grăbite și nedrepte, ne putem face o închipuire despre frământările sufletești prin care a trecut generația dela 1848. Dacă Eliade ne apare prolix în argumentare — se coboară uneori la Lycurg! — meschin, orgolios, neingăduitor față de tovarăși, adesea hărățagos și nedrept, totdeauna cu frica de Ruși în spinare, încât se leagă, orbește, de Turci, de care nu ne-am putea desface, Ghica ne apare ca omul dotat cu simțul de cântărire a realităților, ca diplomatul căruia entuziasmul pentru o cauză nu-i întunecă întrezărirea realităților. Dar nici unul nu este așa de întreg, cu sbuciumul unei vieți chinuite, cu însuflețirea pentru un ideal, cu naivitatea și buna credință a unui ideolog sincer ca Nicolae Bălcescu. Pe N. Bălcescu nici nu-l poți înțelege deplin dacă nu-l urmărești în scrisorile lui, publicate de Ghica — în ediția Boitoș în volumul al II-lea. Nicolae Bălcescu dintre toți tinerii, frământați de idealuri la 1848, a fost ideologul pur. Om entuziast generos, spirit vioi și impresionabil, N. Bălcescu vine cu idealul libertății depline, așa cum era înțeleasă la Paris. Teoretician, care avea să-și frângă iluziile de durele realități dela noi, Bălcescu a fost un visător împotriva reacțiunii. Pentru el Austria era incorporarea celei mai negre reacțiuni; deci toți cari luptau contra acestei împărății absolutiste erau considerați ca eroi ai libertății și aliați firești ai Românilor, însetați după libertate. Slavii și Ungurii alături de Români; iată cine trebuia să se uniască pentru a dobori reacțiunea spre binele popoarelor. Unirea aceasta Bălcescu a urmărit-o cu arzătoarea dragoste a unui iluminat, cu candoarea naivă a unui ideolog, care lua gânduri scumpe drept realități, cu sbuciumul unui suflet inflăcărat. Numai din concepția lui despre libertate cu orice preț și lupta fără cruțare împotriva absolutismului, putem înțelege atitudinea lui. Hrănit în ideile generoase care înfierbântau capetele la Paris, Bălcescu se încapățâna să nu vadă realitățile. Din prisosul idealismului său a împrumutat idealism și acelora la care ideea de libertate era împreună cu asupraea cea mai necruțătoare. Numai așa ne explicăm cum a putut să se însuflețească atât de mult de înființarea

unei legiuni române, menite să lupte alături de Unguri împotriva absolutismului austriac. Ideea venise dela Ghica, formulată de acesta cu multă prudență. Dar Bălcescu s'a frământat să o aducă la îndeplinire. A luat contact cu Românii lui Avram Iancu, i s'a spovedit necontentit lui Ion Ghica, a stat de vorbă cu Kossuth, cu Batthyányi, cu Szemere, cu generalii poloni din armata maghiară. Nu e de mirat, fiindcă legiunile atunci erau la modă; era o legiune italiană, alături de Ungurii revoluționari, alta polonă, care această din urmă a pus însă condiția să nu fie silită să lupte contra Românilor. Polonii revoluționari și pribegi, obsedați de gândul mesianismului, erau furnizori de comandanți revoluționari nu numai în Italia și Ungaria. Ghica voia să pună și legiunea română sub comanda unui ofițer polon. Câte planuri naive n'a croit Bălcescu! Câtă fantazie în legătură cu rolul, ce i-l menea lui Bem, jumătate general genial și jumătate aventurier! Ce penibile însă ne apar astăzi unele dintre jelaniiile lui Bălcescu, împotriva Românilor ardeleni, cari se luptau pe viață și pe moarte împotriva unui dușman sălbatec și nu înțelegeau să cadă la nicio tranșă de dragul unei ideologii, atât de îndepărtată de realitățile românești! Și cum se luptau! Un general maghiar i-a mărturisit lui Ghica despre Români că erau „chiar fără arme de foc, chiar numai cu ciomege, înspăimântători” și — cum spune Ghica — „o armată de 40.000 de Unguri ce comanda (Bem) era ținută în respect și paralizată în toate mișcărilor de un pumn de Români fără arme, comandanți de Iancu și Axente”.

Dar toată supărarea trecătoare a lui Bălcescu izvoră din ideologia lui, pe care, la început, nu a putut-o adapta la realități. Nu este același caz cu popoarele slave pe care Bălcescu le-ar fi voit aliate cu Românii și Ungurii într'o ligă împotriva Austriei — și panslavismului, care-i însuflețea pe Cehi și pe toți Jugoslavii? Dar dacă de dragul teoriei sale i-ar fi văzut bucuroși pe Românii din Transilvania într'un lagăr, unde nu le putea fi locul, nu este mai puțin adevărat, că Bălcescu vorbește pretutindenea cu cea mai mare căldură de acești frați ai lui, admirați și iubiți, cărora le doria dreptate. Și când încep a i se sfărâma iluziile, ce bine vede realitatea! „Crede — îi scrie prietenului său — că am alergat mai prin toată Ungaria și n'am văzut Unguri compacti afară de vre-o câteva sate împrejurul Debriczinului și pe lângă Tisa; în toate celelalte locuri sunt înecați în noianul altor neamuri”. (Amintiri, II 106). Cât privește caracterul aliaților în teorie ai ideologiei lui Bălcescu cetii aprecierile acestuia în vol. II pag. 77 și 83. În frământările lui sufletești ideologul ajunge dela legiune, la confederație și apoi la panromânism, la idei atât de sănătoase ca acestea: „Românismul nu se va putea desvolta și scăpa de atâția vrăjmași ce-l apasă, până când ambele Principate nu vor fi libere și nu vor organiza puterea lor armată... și cu care să-și tragă cu sabia hotarele sale naționale” (II, 107). O viziune a viitorului și un testament...

Nu este nimic mai instructiv decât să urmărești evoluția lui Bălcescu, în lungul șir de mărturisiri, făcute lui Ghica, și în lunga serie de desiluzii pricinuite de poporul pe care o clipă îl idealizase, înainte de a-l cunoaște de aproape. Bălcescu ajunge numai în urma

asprei învățături, dată de evenimente la concluzia, că realitățile românești erau altele și că ele împingeau spre o înfăptuire a idealului nostru național pe altă cale decât o arată ideologia brodată pe împrejurări și realități străine de aspirațiile neamului nostru. Și Bălcescu a întrezărit, în cele din urmă, adevărul că românismul numai pe Români se poate întemeia...

R. CÂNDEA

ȚĂRÂNIMEA, VĂZUTĂ DE UN SOCIOLOG GERMAN¹⁾

Prima ediție a acestei lucrări, apărută la sfârșitul anului 1938, a trecut aproape neobservată la noi, chiar de specialiști. Se cuvine deci să insistăm cel puțin acum, cu ocazia retipăririi ei. Cu atât mai mult cu cât avem a face cu o lucrare de seamă. E prima carte germană de sociologie rurală, ce poate sta alături de lucrările similare americane. O carte interesantă însă nu numai prin valoarea ei științifică, dar și prin cea simptomatică, ca expresie a puternicei orientări prorurale a vieții germane, mai ales dela 1933 încoace. De sigur vieța rurală n'a încetat să intereseze niciodată spiritul german, nici chiar în secolul al 19, când toată Europa apuseană era câștigată pentru idealurile civilizației, pentru oraș și industrie — cum ne arată opera lui Riehl. Dar vieța rurală n'a devenit înainte o problemă pentru gândirea sociologică germană, pentru că Germania a fost cea din urmă dintre țările apusene care a început să se urbanizeze. Până la 1870, Germania era în general o țară cu structură rurală-patriarhală. Numai după această dată, când procesul de orășenizare și industrializare începe să se afirme în mod puternic, când această transformare rapidă de structură socială și economică pune o serie de probleme și aduce o serie de inconveniente, nu numai pentru lumea rurală, dar și pentru organismul național în genere, numai de atunci începe să se creeze presuposițiile sociologiei rurale. Și în adevăr, avem deja dela sfârșitul secolului trecut o serie de lucrări asupra vieții rurale, dintre care cea mai remarcabilă rămâne tot cartea lui Max Weber asupra muncitorilor agricoli din Prusia răsăriteană. Dar toate aceste opere erau făcute numai dintr'un punct de vedere special, mai ales economic. Lucrări propriu zise de sociologie rurală, adică cercetări care să caute să analizeze, în ansamblul ei, vieța socială, apar de abia de 25 de ani încoace. De atunci însă interesul pentru problemele rurale, pentru țărănime, devine tot mai mare, culminând în perioada după instalarea actualului regim în Germania. Dacă celelalte cercetări sociologice s'au împușinat în Germania de astăzi, în schimb preocupările și interesul pentru sociologia rurală, cum arată și voluminoasa carte pe care o prezint, n'a făcut decât să crească mereu.

Insist asupra acestor lucruri pentru că însuși Günther atrage oarecum atenția asupra fundamentelor psiho-sociologice ale operei sale, în orice caz problematica ei nu poate fi separată de atmosfera generală ger-

¹⁾ Hans F. K. Günther. *Das Bauertum als Lebens- und Gemeinschaftsform*. Ed. II. Leipzig u. Berlin 1941, 654 p.

mană. Se știe că veacul trecut a fost un adept puternic al industrialismului și al orășenizării, militând pentru o politică social-economică care să facă din Occidentul european nu numai creerul, ci și uzina întregii lumi. Această orientare nu putea să continue la infinit; mai de vreme sau mai târziu, erorile ei trebuiau să se vadă. O reacțiune masivă în acest sens se poate observa însă numai după războiul mondial. Dela 1920 încoace, parola care revine cel mai des, în toate țările apusene industrializate, e *reagrarizarea*. De aici și interesul pentru țărânie și sat în Apus, care fuseseră multă vreme uitate și disprețuite. Chiar autorul nostru a consacrat o mică lucrare problemei orășenizării (*Die Verstädterung, Leipzig und Berlin 1934*), unde denunță în mod necruțător toate consecințele nefaste ale acestui proces. Orășenizarea, spune el acolo, e periculoasă în primul rând din punct de vedere biologic, pentrucă ea implică accelerarea dispariției familiilor cu capital biologic valoros. Se știe că clasele de sus sunt deficitare din punct de vedere al natalității, ele umplându-și golurile prin ascensiunea elementelor valoroase din clasele de jos și mai ales dela țară. În schimb orășenizarea ar da posibilitate de înmulțire celor cu capital biologic inferior. În tot cazul, cu toată îmbunătățirea condițiilor de viață, poate tocmai și de aceea spune Günther, urbanizarea înseamnă sărăcirea popoarelor de elementele lor cele mai bune. Dar ea e periculoasă nu numai biologic, ci și sociologic, pentrucă ea aduce după sine desrădăcinare, adică îndepărtarea spiritului uman de fundamentele vitale ale speciei om. La oraș se crează o cultură tehnică și spirituală, cu mult deasupra capacității de asimilare biopsihică a omului. Nu e de mirare că această discrepanță a dus la o ură împotriva culturii. Căci progresele care nu sunt însoțite de o adaptare biologică sunt regrese. Lumea rurală, în schimb, corespunde mai bine dotației native a celor mai mulți oameni. Trebuie deci înlăturată, conchide Günther, dominația orașului. Primul pas în acest sens va fi desorășenizarea Germaniei, mai întâi ca mentalitate și concepție de viață. Orice stat german nu poate fi refăcut decât prin spirit țărănesc. Un popor poate trăi fără orașe, nu însă fără țărani.

În lumina acestor considerații se va înțelege ușor interesul pe care-l manifestă autorul german pentru sociologia rurală. De altfel Günther spune textual în prefața cărții de care vrem să ne ocupăm, că lucrarea sa asupra țărâniei continuă și completează pe cea asupra orășenizării. Ambiția autorului e, pe lângă o analiză științifică cât mai obiectivă a vieții țărănești, să deștepte atenția marilor masse germane asupra acestei categorii umane. Fiindcă țărâniea germană, deși e aproape de epuizare din cauza neconținutelor emigrări la oraș, tot ea reprezintă capacitatea biologică cea mai valoroasă a poporului german. De aceea, subliniază Günther, ea nu constituie o stare alături de altele, ci baza fundamentală a poporului și statului. (De sigur, dacă autorul are dreptate din punctul de vedere al unei politici biosociale, aceasta nu însemnează că sociologic, dacă ar fi să clasificăm țărâniea, să-i găsim locul ei în sistematica sociologică, ea e altceva decât o categorie socială, în speță o stare, un strat social). Această importanță a țărâniei, mai ales pentru viitorul unui stat industrializat și orășenizat, cum

e cel german, l-a făcut pe autor adeseori să idealizeze peste măsură țărănimea, denigrând în schimb, uneori pe nedrept, orașul. Astfel de-a-lungul întregii lucrări, el ne vorbește de distincția și noblețea țărănească, făcând mereu o paralelă între țărănime și aristocrație. Nu contest că acest paralelism nu e lipsit de interes și nu e până la un anumit punct just — reprezintă doar țărănimea și aristocrația cele două straturi sociale fundamentale ale stilului de viață trecut și, în consecință, ele au de sigur multe puncte comune — dar acest paralelism nu trebuie exagerat, astfel ca să nu se falsifice imaginea țăranului. În opoziția sa împotriva urbanismului, autorul german merge chiar așa de departe încât afirmă că spiritul orășenesc nu va crea niciodată, probabil, o cultură mare. Vieța spirituală europeană de puternice creații încetează, spune el, când spiritul orășenesc pătrunde țările. Afirmatie, fără îndoială, discutabilă; după cum discutabilă mi se pare și ideea lui Günther că germanismul și țărănimea sunt legate în mod esențial. În ce sens? Empiric în orice caz nu se poate spune acest lucru, căci locuitorii rurali din Germania reprezintă numai 30% din populația acestei țări (fiind pe lângă aceasta foarte mult influențați de civilizația orașelor¹⁾). Mult mai favorabil stă în această privință Franța, a cărei populație rurală se apropie de jumătatea populației totale. Dacă germanismul și țărănimea sunt între ele legate în mod esențial, atunci ce să mai zicem de românism și țărănime. Știut fiind că la noi populația țărănească reprezintă și astăzi 80% din populația țării și cea mai mare parte din această populație rurală fiind încă puțin atinsă de influențe citadine și știut fiind că noi n'am avut până de curând o viață propriu zisă orășenească; pe când cultura infloritoare a orașelor germane nu e de acum ci dela începutul Evului-Mediu. Orașul deci nu e în lumea germană importat, suprapus, ci el e un produs propriu, autohton, constituind una din componentele principale ale istoriei germane, pe drept cuvânt un titlu de mândrie al ei.

În aceste împrejurări, dat fiind rădăcina naționalo-pragmatică a preocupărilor de sociologie rurală ale lui Günther, nu e de mirare că lucrarea autorului nostru asupra țărânimii se referă în primul rând la țărănimea germană. El spune dela început că urmărește să infățișeze o sociologie a țărânimii germane. De aici evident și preferința pentru literatura germană; nu există izvor cât de neînsemnat care să nu fi fost amintit și utilizat. Astfel că această lucrare constituie și cea mai bună bibliografie a cercetărilor germane de sociologie rurală. Lucrările străine sunt citate numai în măsura în care ele confirmă datele câștigate din analiza materialului german. Sunt relevate mai ales lucrările americane, de sigur și pentru motivul că sunt studii foarte temeinice, dar mai ales pentru împrejurarea, subliniată de Günther, că ele au la bază cercetarea unei țărânimii de origină germanică. Dar totuși ambiția autorului pare să meargă ceva mai departe. Astfel el spune la sfârșitul

¹⁾ Iată ce spune, în această privință, autorul celei mai noi lucrări asupra orașului (orașului mare), psihosociologul german W. Hellpach: „În special partea germanică a omenirii occidentale e aceea care a căzut pradă unei orășenizări incontestabile” p 2 (Adică dintre popoarele occidentale, popoarele germanice sunt cele care locuiesc mai ales în orașele marij. Mensch und Volk der Grosstadt. Stuttgart 1939.

primului capitol următoarele: „Dacă vorbesc de țărâtimea germană, aceasta nu înseamnă că trăsăturile esențiale pe care le-am găsit ei specific s'ar limita numai la lumea germană”. Și tot acolo afirmă el: „Tipului ideal al țăranului german îi vor corespunde și mulți țărani din țările învecinate” (pag. 28). Aceste afirmații ne îndrituiesc să ne ocupăm mai pe larg de opera lui Günther. Că autorul năzuește să dea concluziilor sale o valabilitate mai largă ne arată și referințele sale la cercetătorii străini. Astfel, pe lângă sociologii americani Sorokin, Zimmerman, Taylor, Sims, Hayes etc., e foarte mult menționat un sociolog ceh Bláha. E păcat că Günther, tocmai pentru că considerațiile sale asupra țăranilor să aibe o bază mai largă, mai solidă și o valabilitate mai mare, nu a căutat să utilizeze și alte izvoare străine, înafară de cele relevate. Nu numai pentru cantitatea, dar mai ales pentru calitatea informației. Valoarea operei autorilor citați e foarte mare, dacă ne gândim la seriozitatea metodei întrebuintate de ei. Ea scade însă, dacă ne gândim că și ei au avut de-a face cu un țăran mai evoluat, mai influențat de civilizație și oraș, putem să-i spunem chiar un fermier. Căci să nu se uite că dintre toate popoarele slave nu există unul mai occidentalizat, nu numai la suprafață, ci și în adâncime, ca cel ceh. În consecință nu e de mirare că antropologul german citează așa de des pe Bláha: țăranul ceh și cel german reprezintă același nivel de viață. Ar fi fost bine de ex. ca Günther să se fi întemeiat și pe concluziile unor autori, care au avut de a face cu un material rural mai autentic (cum e cazul țărâtimei din Sud-Estul Europei, a țărâtimei ruse, chineze, indiene etc.). De aceea, dacă lipsa izvoarelor franceze sau italiene nu însemnează o insuficiență, apoi de sigur neutilizarea autorilor ruși, cei dintâi sociologi rurali (ca și a altora din această lume) reprezintă o lacună. Întrebuintarea unui astfel de material ar fi dat posibilitate sociologului german să vadă mai bine ce e țărânesc și în consecință l-ar fi ajutat și la desprinderea mai exactă a fiziologiei țăranului german.

Lucrarea lui Günther cuprinde următoarele capitole: I. Cercetarea formelor comunitare și a stilului de viață al țăranului german; II. Mediul exterior al țăranului; III. Mediul exterior al orășanului; IV. Mediul uman al țăranului; V. Mediul uman al orășanului; VI. Comunitatea sătească, vecinătate și familie; VII. Comunitate și societate. Țară și oraș; VIII. Comunitatea sătească și raporturile țăranilor cu alți oameni și grupe dinafară de sat (raporturile lor cu orașul, statul, dreptul); IX. Valorile țăranului; X. Credința și religiozitatea țărânească; XI. Sufletul țărânesc. Vieța spirituală țărânească; XII. Copilăria și educația copilului la țară; XIII. Vieța sexuală a tinerimii rurale și moralitatea la țară; XIV. Alegerea soțului la țară; XV. Numărul copiilor în căsnicia țărânească; XVI. Orășenizarea vieții rurale; XVII. Părăsirea satelor și mobilitatea dela țară la oraș; XVIII. Însemnătatea națională a țărâtimei.

Cum vedem, cartea antropologului și sociologului german îmbrățișează un foarte mare număr de probleme. Cu toată vastitatea perspectivei ei, lipesc totuși câteva aspecte destul de importante. Astfel lipsește un capitol asupra antropologiei țăranului. Și e cu atât mai

surprinzător acest lucru, cu cât Hans Günther e un mare teoretician al raselor, adică un antropolog. În această privință mult mai multe date se găsesc la Sorokin și Zimmerman, autori care nu sunt biologi, ci sociologi. Lipsește apoi un capitol asupra vieții economice a țăranilor. Se găsesc, e drept, considerații asupra acestui subiect, în celelalte capitole, dar ele sunt risipite și fragmentare. Ar fi fost necesar, socotesc, un capitol sintetic care să îmbrățișeze această problemă în ansamblul ei, discutând natura agriculturii (ocupația de predilecție a țăranilor), natura întreprinderii țărănești, etc. Insuficiente mi se pare și considerațiile asupra sufletului țăranilor, pe care le face în capitolul XI. Nu atât pentru că ele sunt puțin dezvoltate — în definitiv se găsesc atâtea referințe, asupra acestui subiect, în toate celelalte capitole, — cât pentru soluțiile pe cari le dă autorul. Recunosc că problema e destul de spinoasă, dar cred totuși că se poate ajunge și aici, cu bunăvoință, la rezultate incontestabile. De vină e de sigur, în primul rând, tendința amintită a autorului de a idealiza țăranimea. Numai așa pot fi înțelese afirmații ca: „țăranimea înseamnă rezervă plină de distincție, noblețe (Vornehmheit), „țaranul are un simț foarte fin pentru distanță" apoi că „țaranul iubește lucrul bine făcut", că „valorile sale sunt stăpânirea de sine și măsura". Discutabilă mi se pare și afirmația că țaranul e un om închis (față de cine?) și mai ales aceea că creația sa plastică ar reprezenta latura sa cea mai slabă în creația sa artistică (pag. 465). Judecând după produsele țăranului nostru în acest domeniu, ale femeii (portul popular, cusăturile) ca și ale bărbatului (creștăturile în lemn etc.), nu se poate afirma absolut de loc acest lucru. De sigur arta plastică țăărănească e o artă minoră, dar ea nu e cu nimic mai prejos decât celelalte creații artistice populare. Plastica e chiar mai apropiată de sufletul său mai concret decât alte arte mai abstracte, ce corespund unei vârste mai mature. De sigur autorul german n'ar fi ajuns la astfel de concluzii, dacă nu s'ar fi lăsat indus în eroare de afirmația unora că țăranimea nu înseamnă tinerețe, ci vârstă matură cu tendință spre bătrânețe, pentru că ea ar fi în mod precumpănitor serioasă. Atingem cu aceasta rădăcina mai adâncă a insuficiențelor existente în considerațiile lui Günther asupra sufletului țăranilor: lipsa unui fundament de psihologie genetică. E busola care ne ajută să ne orientăm în noianul de fapte, uneori contradictorii, prin mijlocirea căreia se pot rezolva atâtea chestiuni în aparență antinomice. Să nu se uite că structura psihică țăărănească ca și cea primitivă (împreună cu cea infantilă, psihopată și animală), în comparație cu cea civilizată, reprezintă o structură sufletească primordială.

Dar nu mai insist asupra acestor lucruri, căci voiu avea ocazia să reviu asupra lor într'o lucrare mai mare despre sat, unde voiu discuta și alte teze ale cercetătorului german. Câteva cuvinte însă asupra explicației fenomenelor sociologice din această lucrare. De obicei sociologii, lucru ușor de înțeles, caută să explice felul de a fi al vieții sociale prin mediu (influența împrejurărilor sociale). Așa procedează și Sorokin-Zimmerman în opera lor de sociologie rurală. Günther ia aici o poziție oarecum deosebită, mai complexă. Ca biolog și sociolog, el caută să facă apel la factori ereditari ca și la împrejurări. Deosebirea

între sat și oraș se datorește după el și capitalului biologic diferit din cele două lumi, selecționat prin imigrații, capacitate profesională și mariaj. Iată de ex. cum explică el felul de a fi al orașului. Selecțiunea ce se operează în păturile orășenești explică dorința de cultură, spiritul de întreprindere, de aventură, ambiția, capacitatea inventivă, simțul artistic, capacitatea rațională medie mai mare, separarea rațiunii de emotivitate, dorința de noutate a cetățenilor. Tot ea explică și anumite elemente negative, caracteristice lumii orașului: parazitismul, vițiul, crimele, ușurința. Alte trăsături, ce se întâlnesc la oraș, ca: lipsa de inimă, nemulțumirea și iritabilitatea, invidia, imoralitatea se datoresc după Günther atât mediului cât și selecțiunii. Numai prin mediu ar fi de explicat următoarele trăsături, caracteristice orașelor: superficialitatea gândirii, îndoiala, lipsa de credință, nerușinarea, numărul mare de sinucideri, bolile numeroase de nervi, dezaxarea, fenomenele de masă. De sigur se pot discuta aceste afirmații în amănunt. Se poate, de ex., obiecta lui Günther că vițiul la orașe poate fi tot atât de bine explicat prin mediu, că nu e nevoie să intervii selecțiunea. În tot cazul însă, nu e mai puțin adevărat că trebuie să se facă apel la ambii factori, în orice explicație sociologică completă.

Fără îndoială chestiunea noastră țărănească se pune cu totul altfel decât în Germania. Noi nu suntem amenințați de desruralizare. Dimpotrivă, se poate spune că avem prea mulți țărani. Avem de două ori mai mulți locuitori pe km.² agricol decât Germania. Nu pierderea bazei rurale ne amenință deocamdată, ci pauperizarea crescândă a țărănimii. Pe de o parte, datorită numărului ei mai mare decât posibilitățile de absorbție ale agriculturii, pe de alta, datorită transformărilor de structură socială pe care le suferă țara noastră. Țărănimea noastră e între două lumi. A ieșit din vechea structură rurală patriarhală, n'a ajuns însă încă — în afară de unele regiuni — să se adapteze la noul stil de viață, astfel că împărtășește din ambele părți numai latura negativă. Trăește încă cu deprinderile vechi dinainte, adaptate unei societăți statice, a început însă să simtă puternic consecințele negative ale vieții moderne: desrădăcinarea, bolile sociale, alcoolismul etc. Cu toate acestea, considerațiile lui Günther nu sunt lipsite de relevanță nici pentru noi. Ele ne pot da indicații foarte utile asupra pericolelor orășenizării și a măsurilor ce trebuiesc luate pentru a le evita. Dar, mai ales, ele ne pot da excelente îndrumări pentru propriile noastre cercetări de sociologie rurală. Fiindcă lucrarea antropologului german, cu rezervele făcute, e o operă excelentă: bine informată, pătrunzătoare, cu o perspectivă vastă, analitică și sintetică în același timp. Cine o citește va ieși îmbogățit în cunoștințe, primind în același timp o serie de sugestii. Sunt atâtea probleme tratate de-a-lungul celor 654 de pagini, încât e imposibil ca ea să nu fructifice pe lector. *Das Bauerntum* reprezintă fără îndoială un moment în sociologia rurală, mai ales în cea europeană, atât de săracă până acum în lucrări de ansamblu.

AL. BUSUIOCEANU: ETHOS¹⁾

Romanticii au reluat problematica platoniciană asupra artei, interpretată ca năzuință spre lumea ideilor. Termenul *mimesis*, cu care Platon denumea procesul creației artistice, însemna chip după asemănare, imagine. Pentru romantici creațiile de cultură sunt menite să intensifice vieța sufletească până când ajunge la cunoștința Eu-lui transcendent. Potrivnici raționaliștilor francezi, ei nu considerau filosofia un produs al gândirii reci, ci o stare de sentiment, un produs al excitării Eu-lui empiric de către Eu-l transcendent, o năzuință spre formele ultime, o nostalgie a Absolutului. De aici înclinarea lor spre metafizică. Concepțiile raționaliste înlătură misticismul în interpretarea actului de creație artistică.

Supra-lumea către care tinde arta este identificată în estetica teologică a lui Nichifor Crainic cu paradisul. Căderea omului în păcat a stricat armonia care exista între om și divinitate. Prin modul *teandric* Dumnezeu, intrupat în persoana Mântuitorului, s'a coborât în natura umană și a restabilit această armonie prin reinălțarea cosmosului pe planul divinității. În felul acesta toate formele spațiului și timpului nu sunt decât produse ale cugetării divine. Către frumosul divin tinde întreg cosmosul. El este izvorul transcendent al tuturor frumuseților naturale, artistice și morale: „Divina dragoste a frumuseții transcendente e astfel nu numai un reflex de strălucire a luminii de sus peste lume, dar și un apel, o chemare, o atracție permanentă a lucrurilor către obârșia lor comună de dincolo de timp și spațiu” (*Nostalgia Paradisului*, p. 151).

Creația artistică smulge pe om din ordinea lumii pământești și-l ridică spre înălțimea spirituală a cerului. Artă este un salt gigantic deasupra naturii. Sensul ei este depășirea vremelnice și încercarea de ancorare în veșnicie. Această depășire *simbolică* a naturii este *cultura*. Puterea dumnezeiască inspiră însușirile spiritului omenească în toate facultățile lui creatoare de cultură, încât concluzia la care se ajunge este că întreaga creație omenească se naște din impulsul primordial al *nostalgiei paradisului*.

Alături de N. Crainic, Al. Busuioceanu, prin articolele adunate în volumul de față, a contribuit în largă măsură la consolidarea doctrinei gândiriste. Cum spune însuși în *Prefață*, singur faptul că ele conțin formulări și principii care își găsesc corespondența în literatura gândiristă, le dă destulă unitate, pentru a justifica înmănunchierea lor în volum. Ca și *Nostalgia Paradisului*, *Ethos* este un titlu care definește sensul însuși al literaturii promovată de *Gândirea*. Pentru Busuioceanu gândul poetic este gând metaforic, care reduce la absurd gândirea rațională. Mecanismul logic este răsturnat de cea mai simplă dintre metafore, de aceea gândirea poetică, sprijinită pe metaforă, este o depășire a realului controlabil pentru rațiune și o evadare în ireal. Lumea absolutului ne fascinează pe toți, dacă nu activ, adică printr'o putere proprie de a sparge contingențele lumii reale, cel puțin pasiv,

¹⁾ București, Ed. Cugetarea 1941, 281 p.

adică lăsându-ne târîți de alții: „Când izbutim însă a ne elibera și, prin noi înșine ori prin alții, a atinge culmea aceasta a nebuniei, — atunci e o beție și un cântec. O clipă singură e de ajuns ca să-ți strecoare în suflet licoarea unei pasiuni ce nu se va mai stinge. Presimțirea ori amintirea acestei neîncercuite spiritualități, pe care ai putea-o atinge de n'ar fi cercurile de oțel ale propriei tale rațiuni, te va chinui întotdeauna. E tocmai, presimțirea ori amintirea de care vorbește Platon, a unei lumi superioare, ideale, căreia i-ai aparținut odată și îi vei aparține, când te vei libera de mecanismul vieții, — Ethos! Arta și de rândul acesta nu metafora, nici poezia, ci arta în înțelesul ei cel mai larg — nu e mai mult decât această înălțare către Ethos. Și nu arta numai, cea legată de o tehnică artistică, dar viața însăși, înțeleasă ca o operă de artă, epic trăită, liric, tragic, nu e nici ea cu nimic mai mult decât sbuciumul acesta de desprindere din logic, din mecanic și de cufundare în absolut!” (*Ethos*, p. 33—34).

Ethosul este cheia de boltă a întregii concepții, pe care o susține Al. Busuioceanu și ea este necesară pentru înțelegerea celorlalte probleme pe care le cuprinde volumul.

Symbolismul n'a creat o viziune de adâncime a lucrurilor, avântul lui nu s'a născut dintr'o nevoie de transcendental, nu tinde să creeze un cosmos smuls realității. Poezia simbolistă n'a afirmat linia sintetică a vreunei idei, a rămas la aspectele fragmentare, încât „a descompus în individualitate, marea virtualitate creatoare de unde ar fi putut lua naștere un idealism modern în literatură, ca și în artă” (p. 16). Symbolismul a încercat să facă din literatură o artă fără scop. Fără niciun conținut de gândire, se reducea la o simplă notație impresionistă, care refuza orice aderență la realitatea și umanitatea vieții.

În această epocă de destrămare a conștiinței etice s'a ivit necesitatea de adâncire în propria noastră existență, care prin revista *Gândirea* trecea dincolo de formule estetice și căuta cu concepția unui Ethos nou un sens sintetic și uman, artei ca și vieții în genere. Poezia gândiristă este rodul unei neliniști, al căutării înțelesului spiritual al vieții, manifestă tendința de ridicare dela pământesc la ceresc, adică este o poezie a marilor căutări, a setei de cunoaștere. La data când apărea esul *Poezii Gândirii* (1929) autorul își susținea teoria cu argumentări din poezia lui Nichifor Crainic, însă evoluția celorlalți poeți: I. Pillat, A. Maniu, dar mai ales L. Bologa, V. Voiculescu, dovedește că același este destinul celor mai reprezentativi poeți dela *Gândirea*.

Afirmarea tumultuoasă a Eu-lui constituie dinamismul poeziei lui Walt Whitman. Întregul univers se reduce la propriul Eu. Realizarea continuă și succesivă a Eu-lui transcendental în Univers, apropiere viziunea poetică a lui Whitman de filosofia romantică a lui Hegel. Identitatea Euului în Cosmos este sâmburele metafizice whitmaniene, iar ceea ce o deosebește de dialectica lui Hegel este aspectul ei uman, etic. Incarnarea Euului nu se face în forme pur abstracte, care nu reprezentau realitatea decât ideal, ci în toate lucrurile care fac natura, în umanitate.

Dar concepția lui Busuioceanu poate fi verificată mai bine în articolul *Pârvan gânditorul*. Tragismul lui Pârvan, evocat în pagini de justă înțelegere, exemplifică neconținută năzuință de afirmare a identității substanței universale, lupta istovitoare care sfârșește printr'o resemnare stoică.

Aceste idei care formează numai scheletul cărții, fac din autorul lor un al doilea teoretician al ideologiei gândiriste, iar reactualizarea lor este un popas în însăși timpurile în care curentul tindea să-și precizeze originalitatea față de marea mișcare romantică.

EUGENIU TODORAN

LICU POP, IDEILE ESTETICE ALE LUI TITU MAIORESCU¹⁾

Neobișnuita personalitate a lui Titu Maiorescu, armonică în ciuda predispozițiilor naturale, ca și rolul covârșitor de îndrumător al beletristicii și în general al culturii românești din a doua jumătate a secolului al XIX-lea ocupă un capitol din cele mai proeminente în istoria literaturii românești. Cercetători de elită i-au fixat coordonatele spirituale, i-au identificat în mare parte influențele și izvoarele și i-au conturat semnificația. Ajunge să pomenim numai pe Gh. Bogdan-Duică, I. Petrovici, D. Caracostea, M. Florian, T. Vianu, E. Lovinescu, ca să stabilim ambianța studiilor viitoare despre Maiorescu.

Cu toate acestea, studiul pe care îl merită esteticianul, creator de direcție în valorificarea operelor literaturii române, nu s'a făcut încă. În majoritatea lor, studiile mai sus pomenite au fost comemorative, vizând esențialul nu completul.

Ceea ce ne prezintă d-l Licu Pop după cum reiese dintr'o notă (p. 4), este un fragment dintr'o lucrare în pregătire. Nefiind o lucrare terminată și considerând cunoscute aporturile extrem de prețioase ale înaintașilor, vom examina încercarea d-lui Pop mai ales din punctul de vedere a ceea ce aduce nou și vom desprinde parțial dimensiunile studiului viitor.

D-sa face, la început, o schițare sumară a formației spirituale a lui Titu Maiorescu: logico-critică de filiație herbartiană — și a misiunii care îi revenea, la început de cultură tânără. Pentru a discerne nouitatea maioresciană, autorul o încadrează mediului ambiant premergător, al momentului Heliade Rădulescu, apoi al „Daciei Literare” și al celui contemporan, al lui Gherea Dobrogeanu. Încadrarea are însă nevoie de completare, căci, alături de termenul de comparație cel mai depărtat — în timp și 'n sens — Heliade, este absolut necesar termenul cel mai apropiat — de asemenea în timp și 'n sens — „România Literară” a lui Alecsandri, chiar dacă omitem „Propășirea”, „Zimbrul”, „Steaua Dunării”, care toate continuă apropiind crezul „Daciei Literare”.

Noutatea maioresciană este caracterizată drept „autonomizarea valorilor culturale”, într'un mediu în care sferele se confundau. Artă pentru artă va însemna dobândirea unui nou raport între eu și non

¹⁾ Sibiu, 1942. Institutul de Arte Grafice „Dacia Traiană”, 76 p., în —8°. (Din publ. grupării intelectuale „Thesis”).

eu, în afară de cel etic-utilitar și cel rațional-cognitiv. În fundamentarea acestui nou raport între esențe, acela al contemplației estetice, participă, după autor, uriașul gândirii germane Im. Kant prin delimitarea sferelor și principiul plăcerii desinteresate, iar Schopenhauer prin desprinderea din tirania voinții și înșelătoarea aparență a cunoașterii fenomenale. Ceea ce îl îndepărta pe Schopenhauer de Kant — contemplarea prototipurilor — îl apropia de Platon, pe care Maiorescu îl acceptă prin acest intermediu. Cu aceste aderențe, Maiorescu va stabili specificul atitudinii estetice: emoția impersonală, căreia Pop îi consacră un întreg capitol, descifrându-i începutul genetic în „transpunerea din realitate în ficțiune”. Și aici intervine Platon, căci avem a face cu „ficțiuni ideale” desfăcute de individual, având caracterul „tipic”, în care individul poate trăi acea emoție impersonală, devenind subiect pur după platonicianul Schopenhauer.

Pe temeiul acestei emoții impersonale, Maiorescu delimitează raportul dintre artă și morală cu prelejul comediilor lui Caragiale, învinuite de imoralitate. Această delimitare o aseamănă Pop cu atitudinea estetică a lui Schiller, prin eliberarea de impulsii sensibile ca și de „imperativele rațiunii”. Este mai probabil însă, credem noi, ca această eliberare să derive mai propriu dela Schopenhauer, decât dela Schiller, cu distanța dela izvor la simplă influență. Are dreptate însă Pop cu privire la ceea ce rezultă pentru morală din consumarea emoției impersonale, în fața artei. În adevăr, Maiorescu afirmă că frecvența emoțiilor impersonale ne sustrage egoismului — rădăcina oricărui rău omnesc — și prin urmare „întărește partea cea bună a naturii omenești”, este deci această stare de contemplativitate o pregătitoare a atitudinii morale, cum susțineau Schiller și Kant. De aci în mod firesc și categoric ajunge Maiorescu la susținerea imoralității unei opere de artă cu tendințe, din cauza reintegrării spectatorului în „lumea reală cu cerințele ei” și în sfera zilnică a egoismului... în prezența cărora emoția impersonală nu mai poate avea loc.

Trecând mai departe Pop examinează o a doua față a problematicii emoției impersonale și demonstrează cum Maiorescu o așează și la temelia geniului creator, atunci când schițează personalitatea lui Eminescu (p. 23). Ca o consecință a emoției impersonale, se degajează desprinderea artistului de mediu, ceea ce-l va face pe Maiorescu să pună tot acentul pe forța creatoare a geniului, contrar lui Gherea și a izvorului său Taine prin intermediu rus, care reduc pe artist la răsunetul potențat al mediului. Dar cu toată poziția hotărît adversă, la început, mai târziu Maiorescu va face concesii mediului, constrâns de realitatea națională, atunci când vorbește despre Goga. Astfel, arta susținută de Maiorescu ancora în universal prin autonomie a valorii și prin descătușarea de particular. Totuși, arată Pop, integrând și teoretic pe Maiorescu într-o necesitate națională susținută de înaintași ca Kogălniceanu, cum teoreticianul desprinderii de mediu, răsunet al titanismului romantic, renunță la „preocupările de abstractă filosofare ale juneții” (p. 25) și trudește în cultura națională, codificând transpunerea particularului specific național în universalul formei artistice (p. 26). Trebuie să adăogăm că această osmoză pe calea artei era posibilă la Maio-

rescu prin Hegel, pentru care arta trebuie să fie generală și particulară în același timp.

În partea doua Pop arată cum Maiorescu, în „O cercetare critică asupra poeziei române dela 1867”, delimita arta de știință, așa cum procedase în partea întâi cu arta și morală. Este frumosul idee manifestată în materie sensibilă, dar este o idee emotivă, formată numai din sentimente și pasiuni.

O altă problemă crucială în estetica maioresciană, răsunset de altfel al esteticii europene a vremii, este ceea ce numește Pop „aspectul dual al frumosului” (p. 37), adică *fondul și forma* respectiv *condiția ideală și condiția materială*. Începând studiul poeziei cu condiția materială a sensibilizării, Maiorescu se situează în estetica hegeliană. „Preocuparea de materia” o desprinde just Pop lunecând prin accepțiunile pe care le dau *formei* esteticienii contemporani, dar o expune prea didactic fără a-i urmări suporturile în formația filologică a lui Maiorescu. Este cunoscută activitatea sa în acest domeniu, izvorită și alimentată tot din patrimoniul științei germane: Herder, Lessing, Humboldt.

Dar cadrul restrâns ne silește să enumerăm numai și alte trăsături ale esteticii maioresciene, examinate de Pop, chiar dacă nu întotdeauna indică și izvorul. Așa de pildă: psihologismul ideii emotive; caracteristicile afectului care-l fac propriu poeziei; complexitatea poeziei între celelalte arte; excluderea muzicalității poeziei și rămânerea la imagine, deși admite farmecul limbajului; întrepătrunderea intimă a celor două aspecte ale artei: fond și formă, etc.

Una dintre aceste trăsături se pretinde expres discutată. Deficiența lui Maiorescu față de sonoritatea cuvântului în poezie o atribuie Pop aderenței sale la arta clasică „ut pictura”. Este probabil, Maiorescu suferind o puternică influență clasic-antică la Theresianum. Dar, în direcția imaginii îl duceau și componentele sistemului său de estetică: Herbart, Schopenhauer, Vischer, iar stadiul de dezvoltare în care se găsea limba română în general — și deci și limba poeziei deși avusesem pe Negruzzi, Alecsandri, Russo — la 1867 era puțin propice receptării muzicalității cuvântului. Totuși la 1872 admite, cu prilejul studiului asupra lui Eminescu, farmecul limbajului și dezvoltă o ditirambică alocuție pe seama frumuseții formale, profiind celor cu stil greoiu, chiar dacă sunt filologi, uitarea posterității. Suntem în plină perioadă Laurian și Massim cu care trebuia să lupte Maiorescu. Iată una din cauzele nereceptivității lui Maiorescu față de sonoritatea cuvântului, căruia trebuia să-i traseze întâi proprietatea și apoi rezonanțele. A face artă pentru artă în mijlocul contemporanilor era mult pe atunci, iar apăsarea pe muzicalitatea cuvântului se numea pe atunci, datorită exclusivității acestui principiu, decadentism, ceea ce ar fi sunat pentru Maiorescu ca o formă fără fond.

Partea a treia a studiului său o consacră Pop apariției istorice în cultura română a ardeleanului Titu Maiorescu, atingând perfecția clasică a personalității armonice, cu toate predispozițiile turburi afective relevate de „Insemnările zilnice” — și cultului său pentru arta clasică și atributele ei: seninătate, catharsis, discreție în exprimarea pasiunilor, echilibru, etc.

În ultima parte recapitulează componentele dominante ale firii lui Maiorescu: entusiasm impersonal, spirit critic, consecvență. Raportând pe Maiorescu la actualitate acordă prea mult d-lor Călinescu și Lovinescu, deoarece primul este tendențios sub egida „frumosului ori unde s'ar găsi”, iar al doilea vrând să afirme o revenire la necultivat, afirmă de fapt interesul pe care-l prezintă pentru fiecare generație orice operă de adevărată valoare cum este cea a lui Titu Maiorescu.

Broșura d-lui Pop mai aduce două comemorări, ale lui Caragiale și Coșbuc, care nu interesează aici decât în măsura în care autorul valorifică cu etalonul esteticeii maioresciene. Astfel Caragiale născocete un univers uman „lume a ficțiunii... mai densă și mai substanțială... decât însași vieța” (p. 66), iar arta lui Coșbuc este eternă, chiar dacă a creat inegal căci „Nu totdeauna va fi scris poetul în acea atmosferă de entusiasm impersonal cum ar spune Maiorescu...” (p. 72—73).

Impresia totală, atât cât ne poate spune un fragment, s'ar putea enunța astfel: aport prețios prin raportare la text, care, deși citat abundent, nu covârșește, afară de cazurile de simple analogii cu esteticienii ca Durkheim, Delacroix și mai noi, ce complică fără a lumina. În locul acestor simple analogii studiul lui Maiorescu s'ar preta la o adâncire în sine, în sensul de-a examina mai strâns teoretic și rezultatele pe teren. Autorul este familiarizat cu problemele de estetică filosofică, dar studiul esteticeii maioresciene pretinde o adâncire a întregii filosofii germane contemporane, pe care Maiorescu a sorbit-o cu nesaț. Atunci se vor putea identifica toate influențele ori reminiscentele și se va putea stabili și contribuția originală a lui Maiorescu. Pe drumul dela eclecticismul teoriei estetice la modalitatea aplicării personale în critica literară, vom putea surprinde geneza și valoarea, care sunt proprii față de influență și izvor. În armonia maiorescinnă estetica și critica literară sunt conjugate și se luminează reciproc.

De asemenea ar fi fost necesară o mai minuțioasă punere la contribuție a bibliografiei problemei. Față de înaintași, Pop nu are o atitudine critică, dar spre deosebire de aceștia indică mai des pe Kant drept izvor. În schimb nu menționează pe Lessing și Poe, iar lui Vischer nu-i dă importanța cuvenită, probabil influențat de d-l Vianu, care vrea să-l excludă cu desăvârșire, deși nu reușește, fără a voi să spunem prin aceasta că Aron Densușianu avea dreptate în cunoscuta polemică.

De remarcat este expunerea limpede și sistematică a ideilor estetice ale lui Maiorescu, calități determinate și de obiectul studiului. Totuși, clar și sistematic studiul va apare numai atunci când va fi complet nu fragment.

I. V. CONSTANTINESCU

UNIFICAREA DREPTULUI NOSTRU PRIVAT

Puține probleme au fost atât de mult discutate, timp de 20 ani, după Unire, ca problema unificării dreptului nostru privat. S'a pus uneori prea multă pasiune, în înfruntarea tezelor contrare și aceasta a făcut ca discuția să ia un caracter supărător. Totuși punctul de vedere just a învins.

Unificarea trebuie făcută, avându-se în vedere legile românești din Vechiul Regat, dar aceste legiuiri, trebuiesc revizuite, așa cum cere timpul, pentru a ajunge la instituțiunile pe cari le reclamă evoluția Țării întregi.

În ultimul număr al revistei de drept „Pandectele Române”, D-I Profesor Aurelian Ionașcu, dela Facultatea de drept Cluj-Sibiu, rezumă mersul acestor discuții și stadiul de azi al problemei. Această rezumare, care pune în lumină justă, toate tendințele, e utilă, fiindcă e bine ca, din truda celor două decenii, să rămânem cu ceva sigur. Teza unificării, prin revizuire prealabilă fundamentală, se bazează pe toate datele impuse de realitate, așa încât ea trebuie considerată definitiv câștigată.

De altfel, în acest sens a fost concepută unificarea legislației, așa cum s'a făcut prin codurile din 1940. Aceste coduri, cari au meritele lor, au încercat să unifice dreptul privat, plecând dela legiuirile românești, ținând apoi seama de evoluția doctrinei juridice și mai ales de dreptul din provinciile alipite, care nu trebuie considerat un drept străin. În adevăr, fostul președinte al Consiliului legislativ, Ștefan Láday, într'un studiu cunoscut, citat de D-I Prof. Ionașcu, arăta că, atât Codul Napoleon, care a fost luat de bază pentru întocmirea codului civil român, cât și codul austriac, care se aplică în Ardeal, sunt de origine română. Codul francez e chiar mai puțin roman, fiindcă redactorii lui au ținut seama și de cutumele din nordul Franței, cari erau de origine germanică medievală. (În acest sens ar fi de citat și studiul D-lui Sabin Moldovan, consilier la Curtea de Apel Timișoara: „Spiritul latin în procesul civil modern”, în *Studii de drept procesual civil*. Arad 1935).

În cursul acestor discuții, poate nu s'a pus destul în relief și faptul că restul legislației din Ardeal și în special Procedura civilă, își are originea în legile germane și austriace, cari la rândul lor, s'au inspirat din dreptul roman.

Codurile din 1940 însă, nu au fost puse în aplicare, din cauza marilor prefaceri la cari asistăm.

Încotro? Aceasta e întrebarea care se pune și dreptului privat românesc.

D-I Profesor Ionașcu crede că aceste coduri ar trebui totuși puse în aplicare. „Dacă unele noi modificări în această direcție, mai sunt socotite necesare, în scopul de a face mai maleabil cadrul noului cod, în vederea prefacerilor în curs, ar fi indicat ca ele să se înfăptuiască de îndată”.

În principiu suntem de acord. Codurile din 1940, au nevoie de anumite modificări. Ce trebuie însă să fie aceste modificări, de ce trebuie să țină seama?

Orice lege pune două probleme. O problemă de fond: realitatea ce vrem să organizăm și scopurile pe cari voim să le ajungem. O problemă de tehnică legislativă: cari sunt formulele cele mai potrivite pentru ajungerea scopului.

Este evident că în problema tehnică, juriștii sunt suverani să decidă și discuția aceasta este o discuție de specialitate. Doctrina și legislația română și străină, oferă mijloacele necesare pentru rezol-

varea ei. Din acest punct de vedere, codurile din 1940, au nevoie de o atentă revizuire. Dispozițiunile prea formaliste, în special în procedura civilă, trebuiesc înlăturate. Legile germane și italiene, ne oferă în această privință exemple serioase.

Chestiuni mai grele, pune problema fondului, dar aceasta nu mai e una strict juridică, ci o problemă de viață și cultură. Azi nu mai suntem însă în stadiul dela 1860, când se precizaseră încă prea puțin tendințele vieții și ale culturii noastre. Frământările din ultimele opt decenii, ne-au arătat năzuințele sufletului românesc, iar în cultură, dela Kogălniceanu, la Eminescu și la Blaga, s'a făcut un drum lung. Stăm pe teren mai solid și nu e nevoie să privim, mereu îngrijați, în dreapta și în stânga.

Avem apoi o mare realitate de organizat și dezvoltat: satul și țărănimea, care cuprinde 80% din totalul populației. Dreptul privat, deservește, în bună parte, interesele lor. Credem că în cultura și realitățile noastre, cu bunăvoință și cu oarecare trudă, s'ar putea găsi cea mai bună orientare, pentru a rezolva, acum, în mod fericit și a doua problemă pe care o pune unificarea legislativă.

OCTAVIAN POPA

INSEMNĂRI

LA ÎMPLINIREA UNUI AN...

Cu prilejul împlinirii unui an dela intrarea României în războiul sfânt al Reîntregirii, d-l președinte al Astrei a adresat următoarea circulară către toate unitățile Asociațiunii:

Domnule Președinte,

Neamul nostru se găsește astăzi la una din răscrucele istoriei sale. Mărirea sau căderea lui, în acest moment, atârnă nu numai dela înțelepciunea și patriotismul conducătorilor, sau dela vitejia soldaților de pe câmpurile de luptă, ci și dela conștiința, simțul răspunderii și puterea de sacrificiu a tuturor fiilor săi. Dela începutul existenței sale, Asociațiunea noastră a luptat pentru întărirea și largă răspândire a acestor virtuți la toți Românii, dar mai ales la cei de dincoace de Carpați. Ea va lupta cu atât mai mult în ceasul de față, când poate se hotărăște soarta noastră pentru veacuri înainte.

Indată după tragedia națională din 1940, când trupul Țării a fost sfâșiat și milioane de frați au ajuns să poarte iarăși jugul strein, ASTRA și-a dat seama că trebuie să contribuie cu tradiția și experiența sa bogată și cu imensul capital moral pe care și l-a acumulat în munca ei neprihănită de aproape un secol, la întremarea sufletelor și la reparația uneia din cele mai cumplite nedreptăți pe care le-a suferit neamul nostru. Au rămas

în amintirea tuturor cuvintele de bărbăție și de încredere care au fost rostite în adunarea generală din Noemvrie 1940. Din păcate însă mijloacele materiale, considerabil scăzute din pricina pierderii despărțămintelor din Ardealul de Nord și a greutăților războiului, nu ne-au permis decât o realizare parțială a programului nostru.

Iată însă că patriotica înțelegere pe care Consiliul de Patronaj de sub conducerea d-nei Maria Mareșal Antonescu a avut-o pentru scopul instituției noastre, ne dă posibilitatea de a ne lărgi câmpul de activitate și de a ne acorda mai strâns programul cu marile necesități ale ceasului de față. Din importanta subvenție, cu care acest așezământ a binevoit să vină în ajutorul ASTREI, vom putea nu numai să îmbunătățim calitatea și să mărim numărul publicațiilor noastre, să inițiem cercetări științifice în spiritul programului nostru, sau să îngrijim de instituțiile noastre centrale, ci vom putea contribui, într'o măsură mai mare decât am făcut-o până acum, și la sprijinul muncii pe teren a despărțămintelor. Rugăm deci toate organizațiunile ASTREI să-și forțeze toate puterile pentru a răspunde chemării noastre, care este însăși chemarea neamului nostru primejduit.

Indată după primirea acestei circulare veți binevoi așadar să convocați comitetul despărțământului pentru a discuta și a preciza următorul program de muncă

pentru anul acesta (vara, toamna, iarna și primăvara viitoare):

I. Pentru cinstirea și ajutorarea eroilor neamului și a familiilor lor:

1. Veți lua măsuri ca fiecare cerc cultural să aibă o *Carte a Eroilor din Războiul Reîntregirii*, în care vor fi consemnați toți cei cari și-au dat viața pentru restabilirea onoarei Neamului și restituirea trupului sfânticat al Țării, în hotarele lui firești. Se va lipi în această Carte o fotografie a fiecărui erou, i se va face apoi o scurtă biografie, amintindu-se mai ales faptele de pe câmpul de onoare.

Veți studia posibilitatea răspândirii acestei inițiative în toate comunele de pe teritoriul despărțământului.

Cu prilejul adunărilor generale, sau al unor festivități anume organizate, veți lua dispoziția oficierii de parastase pentru eroii, fie numai din comuna în care descindeți, fie din mai multe comune, preamărind în cuvântările rostite sacrificiul celor căzuți pentru Patrie. Veți distribui la aceste festivități din partea ASTREI, pentru familia celor răposați, *Acte de Recunoștință Națională*. Aceste acte vă vor fi trimise la timpul său, la cerere, de către Centrala noastră.

2. Veți lua dela Comitetul Județean al Consiliului de Patronaj informații privitoare la numărul și situația invalizilor din județ care ar putea fi ajutați sau reeducați cu mijloacele și metodele încercate de noi. Ne gândim îndeosebi la organizarea, după modelul școalelor țărănești, a unor cursuri de grădinărit, de împletit sau de alte indeletniciri potrivite nevoilor locale. Vă rugăm să ne comunicați și sugestiile d-voastre privitoare la acest punct.

3. Cu prilejul adunărilor generale, a descinderilor la sate sau a festivităților organizate de d-voastră, veți omagia, printr'o mențiune specială, persoanele care s'au distins într'un mod deosebit prin hărnicia sau spiritul de jertfă pe care l-au avut în aceste momente grele

(ne gândim de ex. la femei care și-au întreținut familia și gospodăria în lipsa soților plecați, la cei ce ajută familiile celor mobilizați, la confecționarea de îmbrăcăminte sau la trimiterea de ajutoare pentru cei de pe front, la subscrierile pentru împrumut sau cu prilejul altor apeluri, făcute de țară, etc.).

II. Pentru ocrotirea familiei:

1. Cu prilejul adunărilor generale, sau a unor festivități, anume organizate în acest scop, veți organiza expoziții de copii, premiind mamele cu copiii cei mai curați și mai sănătoși.

2. Veți acorda premii sau mențiuni familiilor cu copiii cei mai numeroși și bine îngrijiți din comună.

3. Veți premia de asemenea, sau veți menționa, gospodăriile cele mai harnice și mai bine întreținute.

III. Școale țărănești:

1. Fiecare despărțământ trebuie să organizeze, în toamna sau iarna viitoare, una sau mai multe școale țărănești pentru bărbați sau femei. Vă rugăm să vă îngrijiți din vreme de pregătirea acestor școale, care rămân cel mai bun mijloc de ridicare a țăranimii noastre.

2. Veți studia posibilitatea inițierii, după modelul școalelor noastre țărănești, de cursuri speciale, adaptate nevoilor locale (Cursuri de pregătirea produselor lactelui, de oierit, de pomărit sau grădinărit, industriile casnice etc.) și ne veți trimite informațiile d-voastră.

3. Veți da o atențiune specială îmbrățișării meseriilor, fie prin indemnul pe care îl veți da în descinderile d-voastră la sate, fie prin organizarea de cursuri speciale pentru perfecționare, după modelul școalelor noastre țărănești, fie prin găsierea unor posibilități de ajutorare a ucenicilor.

Cam acestea ar fi cadrele în care s'ar desfășura programul d-voastră în acest an. Firește că veți continua munca noastră tradițională pentru luminarea popoului, pentru cultivarea patrimoniului

etnic (tradiții, port, dans, cântec, etc.), întrebunțând mijloacele incercate până acum (conferințe, biblioteci, etc.).

Vă rugăm să studiați posibilitatea aplicării acestui program pe terenul despărțământului d-voastră și să ne trimiteți până la 15 Iulie a. c. sugestiile d-voastră împreună cu un proiect de buget, specificând la fiecare din punctele amintite mai sus, mijloacele de care dispuneți, precum și ajutoarele pe care ați avea nevoie să vi le punem la dispoziție. Firește că trebuie să considerăm una din primele noastre îndatoriri, ca ori de câte ori realizăm ceva din subvenția Consiliului de Patronaj al Opereleor Sociale să amintim cu recunoștință numele acestui așezământ. Justificarea sumelor se va face prin acte justificative întocmite în 4 exemplare, timbrate ca pentru instituțiuni de stat.

Primiți, vă rugăm, Domnule Președinte, asigurarea deosebitei noastre considerațiuni.

Președintele „Astrei”

ss. *Dr. Iuliu Moldovan*

ANIVERSAREA UNUI PROCES ISTORIC

La 30 Mai a. c. s'au împlinit 50 de ani, de când conducătorii Românilor ardeleni, în frunte cu Dr. Ioan Rațiu, președintele Partidului Național, au plecat la Viena, să prezinte Împăratului celebrul Memorand. Această dramatică procesiune în capitala Monarhiei, însemnează începutul unui proces care a frământat românimea mai bine de doi ani și care s'a terminat cu cunoscuta condamnare dela Cluj, ce a indignat întreaga conștiință europeană. Este un proces înscris definitiv în istoria Transilvaniei, cel mai mare eveniment dintre revoluția dela 1848 și Unirea dela 1918. El trebuia comemorat în orice împrejurări, dar mai ales astăzi, când conștiința românească are nevoie să fie mereu oțelită, adu-cându-i-se aminte de luptele și victoriile cărora se datorește rezistența și mântuirea noastră națională. Comemorarea evenimentului s'a făcut de astădată, la

inițiativa Astrei. Toate despărțămintele ei au organizat parastase pentru luptătorii marelui proces, s'au rostit conferințe, s'au depus flori pe mormintele atât de scumpe nouă. La Sibiu sărbătorirea a avut loc Duminecă în 14 Iunie, printr'un parastas în catedrala ortodoxă și în biserica unită și printr'o conferință comemorativă, rostită de d-l prof. Ion Moga, în sala prefecturii județului

Antecedentele și cuprinsul Memorandului, desfășurarea marelui proces și dramaticul lui sfârșit sunt vii în mintea fiecărui Român, mai ales a celor de dincoace de Carpați. E bine totuși să amintim, în câteva cuvinte, sensul istoric al acestui act, motivele pentru care a lăsat o urmă atât de adâncă în conștiința românească.

Memorandul este concluzia firească a frământărilor politice în care a fost aruncată națiunea românească de dincoace de Carpați, după revoluția din 1848, și mai ales după dualismul austro-ungar din 1867. În luminoasa și caldă sa conferință, d-l I. Moga a arătat etapele și sensul acestor frământări și lupte. Ele au dus la coalizarea tuturor grupărilor politice românești de dincoace de Carpați și, ceea ce este mai important, după izbucnirea procesului, au dus la unirea și mai strânsă, între popor și conducătorii lui politici, în vederea rezistenței naționale și a scopurilor care trebuiesc atinse.

Ecoul acesta în masele populare a putut în anumite privințe, să ia alte proporții decât cel trezit de revoluția din 1848. Țărâtimea noastră a făcut progrese imense, în cele patru decenii care au trecut dela revoluție; numărul intelectualilor a crescut considerabil, iar legătura dintre ei și popor se făcea prin adunări politice și culturale, dar mai ales prin o presă, curajoasă, luptătoare, scrisă pe înțelesul celor mulți, larg răspândită până în cele mai depărtate colțuri ale Ardealului și Banatului. Mai ales *Tribuna* dela Sibiu a avut în această privință un rol hotăritor, nu numai în

dinamizarea maselor, dar chiar și în lămurirea și determinarea cercurilor conducătoare.

Al doilea rezultat al marelui proces este pătrunderea problemei transilvane în conștiința publică a Vechiului Regat. Liga Culturală s'a născut din agitațiile stărnite de acest proces. Scopul ei era lupta pentru Unire. Ideea Unirii pătrunde deci în masele populare, devine axă a politicii românești. Toate guvernele țării libere trebuiau să țină seamă de ea. Mulți dintre cei cari s'au înroa în 1916 pentru eliberarea Ardealului, aveau în casele lor, alături de chipurile lui Horea și Iancu, chipurile martirilor Memorandului, atât de populare și astăzi.

În sfârșit, o altă hotărâtoare consecință a Memorandului este înălțarea problemei românismului din Ardeal la rangul unei probleme europene. Nici revoluția din 1848, ca toate jertfele de sânge, cu tot eroismul ei n'a avut, în conștiința popoarelor civilizate ale Europei, răsunetul pe care l-a trezit procesul dela Cluj. Dacă, în 1918, problema Transilvaniei a găsit în fața forurilor care au decis atunci soarta Europei înțelegerea necesară pentru a primi singura soluție firească și dreaptă, aceasta se datorește, în mare măsură, acțiunii memorandiste.

Aceste trei rezultate sunt, în același timp, trei mari învățăminte, pentru toate vremurile și anume: soluția echitabilă și durabilă a problemei ardeleni depinde înainte de toate de voința noastră de a fi liberi, de voința noastră nestrămutată de a fi uniți și de priceperea cu care ne știm dovedi vrednicia și dreptatea în fața conștiinței luminate a lumii.

I. B

VISARION ROMAN

A fost unul dintre fruntașii generației care a precedat Memorandul. Bogate informații privitoare la activitatea lui găsim în recenta lucrare a d-lui Vasile Netea, *Noi contribuții la cunoașterea vieții și activității lui Visarion Roman. Corespondența sa cu Gheorghe Barițiu și*

Iosif Hodoș. (Sibiu 1942, Ed. „Revistei Economice”). Cetitorii noștri își amintesc de scrisorile lui Roman către Gh. Bariț, privitoare la colaborarea lui la ziarul *Românul* din București, publicate de d-l Netea în Nr. 3 din anul trecut al „Transilvaniei”. Documentele publicate în această lucrare, vin în cea mai mare parte din aceeași sursă, adică din atât de bogata corespondență a lui Gheorghe Bariț, depusă la Academia Română. Față de Nestorul presei românești ardeleni, Roman a avut totdeauna un adevărat cult. De altfel activitatea lui se aseamănă mult cu a acestuia, cel puțin în tendințele ei generale, dacă nu și în rezultate. Căci dacă Roman n'a atins în domeniul cultural rezultatele obținute de Bariț, în cel economic, prin întemeierea „Albinei”, a avut o mână mai fericită. Caracterele lor încă se aseamănau mult. Din corespondența publicată de d-l Netea se vede ce spirit neastâmpărat, câtă putere de muncă, ce optimism neînfrânt se ascundea în pieptul întâiului director al „Albinei”. Asemenea lui Bariț, înfrângerile nu-l descurajau, și dela grandioasele planuri de întemeiere a celui dintâi institut financiar al tuturor Românilor, în caz de nereușită el ar fi coborât fără nicio supărare la modesta situație de conducător al unei librării, sau al unei reviste pedagogice.

Corespondența dată la iveală de d-l Netea este deosebit de prețioasă pentru cunoașterea împrejurărilor în care s'a pregătit și s'a desfășurat conferința dela Miercurea din 1869, în care s'a hotărât pasivitatea politică a Românilor din Ardeal. Din această corespondență se poate vedea cum tânărul Roman a avut rol hotărâtor în organizarea conferinței, informând la fiecare pas pe Bariț, pe care l-a considerat totdeauna cel mai înțelept și mai respectat mentor politic.

Corespondența redă apoi numeroase informații privitoare la lupta lui Roman pentru întemeierea „Albinei”. El lucrase în banca săsească „Transilvania”. În

scurt timp s'a convins însă că această instituție nu este spre folosul Românilor, și a părăsit-o. „Dacă Românului îi trebuie scutite: facă-și-le el pur ale sale, din sărăcia lui”, a scris el lui Bariț la 17 Mai 1871. Este ceea ce a săvârșit Roman, cu neodihnită lui energie și pricepere.

Și același lucru ar fi vrut să se întâmple și dincolo de Carpați, în România liberă. Il durea inima când vedea că toate inițiativele bancare de acolo sunt în mâna străinilor. Dacă i s'ar fi făcut o ofertă sigură, el ar fi fost în stare să părăsească Albina, pentru a conduce o bancă asemănătoare la București, fiind convins că întreprinderea va avea în curând un mare succes. Când nătrea astfel de gânduri, vorbea din el și o anumită mândrie de Român ardelean, de descălecător. „Țin însă mult la aceea, — scrie el lui Bariț — ca să folosim ocaziunea și să stăruim din toate puterile noastre cu „Prima casă de economii din România” să se întreprindă și conducă numai prin Români și, precum cartea s'a importat mai întâi în România prin Ardeleni, așa și prima instituție de credit și de economii să aibă a-și datora existența Românilor transilvăneni”.

B.

LA COLONNA TRAIANA, Roma 1942-20 și *La Colonna Antonina*, Roma 1942-20.

Cu titlurile de mai sus au apărut, în acest an, două caiete mari, cuprinzând reproducerea fotografică a celebrelor scene în relief de pe coloanele împăratului Traian și Marc Aureliu din Roma. Lucrarea, de o minunată execuție artistică, a fost realizată, *pentru prima dată*, cu enorme greutate tehnice, de Direcțiunea Generală a Artelor din Italia. Date fiind caracterul și forma acestor două monumente ce se ridică de aproape 18 veacuri, în orașul etern, cunoașterea și reproducerea totală a reliefulor era cu putință numai după *copiile* în gips ale scenelor sau după slabele și imperfectele *desenuri* făcute înainte de turnarea

copiilor, direct de pe coloane. Războiul actual, cu primejdiile atacurilor aeriene, a silit însă pe supraveghietorii monumentelor istorice și artistice din Italia să ia măsurile de protecție ale acestora, ferindu-le de eventualele stricăciuni ce ar putea să sufere de pe urma bombardărilor inamice. Necruțând nici o cheltuială și învingând orice dificultate de ordin tehnic, monumentele mai importante din Italia au fost puse la adăpost prin izolarea și învăluirea lor cu construcții de apărare. Între acestea se aflau și coloana traiană din forul împăratului Traian și cea „antonină” din Câmpul lui Marte. Odată cu aceste operații impuse de furia zeului Marte, Direcțiunea generală a artelor din Italia a avut norocoasa inspirație de a dispune, *acum pentru întâia oară*, fotografierea exactă a tuturor reliefulor ce împodobesc, ca un sul de pergament figurat, fusele celor două coloane înalte de cca 36—38 de m. Valoarea pentru știință a acestei operațiuni e cât se poate de mare. Reproducerea fotografiilor, luate direct, permite arheologului și istoricului de artă nu numai o cunoaștere mai bună a ansamblului, dar și o pătrundere mai adâncă în studiul tehnicii acelei arte din secolul II-lea și al detaliilor ce foarte adesea scăpau cercetătorilor. Nu ne indoim că în urma acestor posibilități de studiu, create prin aceste reproduceri excelente, coloana ctitorului nostru Traian și aceea a vrednicului său urmaș, Marc Aureliu, se vor bucura de noi și aprofundate cercetări, din partea arheologilor și a istoricilor.

Dacus

PRIVELIȘTI DINTR'UN COLȚ DE ȚARĂ e titlul neașteptat al unei admirabile plachete apărută la Oradea-Mare, în anul acesta. Autorul ei e studentul teolog Ion Iță G. Andron, iar „colțul de țară”: minunata noastră Țară a Oașului. Editarea s'a făcut „sub oblăduirea și cu binecuvântarea I. P. S. Dr. Iuliu Hossu, episcop și administrator apostolic”, la Tipografia „Grafika” din „Nagyvárad”.

Placheta costă abia 80 fileri și „se află (de vânzare) la seminariile române unite din Kolozsvár și Nagyvárad“.

Nu sunt mai mult de 8 pagini de text și 14 planșe, cu 27 de reproduceri. Dar cele câteva pagini te lasă să înțelegi atât de mult, iar reproducerile îți aduc aminte de și mai multe...

După o scurtă prezentare a Țării Oașului și amintirea obârșiei dacice a locuitorilor ei, sunt pomenite, în caracteristicile „țipuriturii“ oșenești, cele mai interesante sate ale ținutului:

Mândră din Cărmădzana
Ce mi-ai dat din mâna ta
Că nu te mai pot uita?

Mai mult de jumătatea paginilor de text e închinată „Paștilor la Oșeni“. Ni se arată ce se face în cele câteva zile dinainte și de după Învierea Domnului, și descrierea obiceiurilor putem spune că aduce contribuțiuni reale la cunoașterea folklorică a ținutului, cu câteva lucruri încă nerelevante până astăzi (bețigașul cu care se desenează motivele de pe ouăle încondeiate se cheamă „câscă“; toaca se bate în cele trei zile de Paști fără încetare, iar în aceleași zile biserica însăși se numește „toacă“: învârtesc toaca însemnează „inconjoară biserica“).

Dar partea cea mai prețioasă a cărții o formează cele 27 de reproduceri mari (13x18 cm.). Cele mai multe sunt prinse cu atâta simț de artă fotografică, încât constituie o adevărată revelație. Fotografiiile încep cu „Priveliștea generală a Țării Oașului“ și continuă cu „Clăcașii în drum spre sat“, cu sapele pe umăr. Alte reproduceri, ca Grăpatul, Secerătorii, Ultimul snop, Moara de apă, Vătaful, ne arată câteva din ocupațiile locuitorilor. Grupul de „Bătrâni în biserică“ e una din cele mai frumoase fotografii românești ce am văzut. Chipurile lor păstrează, într'adevăr o demnitate străveche, în reculegerea cu care ascultă slujba. Iar „Danțul mărunțelilor“

ne arată un minunat joc de copii sburdalnici și sănătoși. Aproape jumătate din fotografia ilustrează textul privitor la obiceiurile de Paști — în special acela al ciocnitului ouălor roșii. E o înșiruire de chipuri fragede de fețe svelte, de feciori sdraveni, de copii frumoși — că nu te mai satureti privindu-i...

Cum să mulțumim P. S. S. vlădicăii Iuliu Hossu că a ajutat tânărului Ioniță Andron scoaterea la lumină a acestei minunate plachete? Și cum să-i îndemnăm să continue cu prezentarea și a altora din ținuturile și oamenii dragi, pe care-i avem mereu în amintire și în gând...?

Ion Mușlea

DOI ACADEMICIENI

Ultima sesiune ordinară a Academiei Române a culminat în alegerea, ca succesor și noi membri ai Inaltului For, a Episcopului Nicolae Colan, în locul rămas vacant prin moartea lui Nicolae Titulescu, și a profesorului și omului politic Gheorghe Brătianu în scaunul lui Nicolae Iorga.

Depășind semnificația obișnuită a unor alegeri academice regulamentare, alegerea din anul acesta se încarcă, față de alegerile din anii trecuți, cu o semnificație în plus, alături de cea științifică, a consacrării oficiale a unor înalte personalități naționale. O semnificație istorică, ce consună atât cu secțiunea la care ambii noi membrii au fost aleși, cât și cu momentul politic prin care trecem astăzi.

Personalitatea Episcopului Nicolae Colan rezumă actualmente sensul unei întregi aspirații naționale. Stăruind pe muchia unui nestatornic hotar de țară, personalitatea Episcopului clujan reprezintă însăși statornicia neamului. Descendent al unei familii de vechi țărani ardeleni din preajma Brașovului, Episcopul Colan realizează tipic evoluția întregii societăți ardelenene, dela matca cea mai primară până la scaunul cel mai

nalt al așezărilor noastre sociale. Schimbând, prin vicisitudinea unor momente politice, rostul cultural, în care s'a dovedit ca un atât de admirabil inițiat, cu rostul politic, în care se dovedește ca un atât de dibaci mânăuitor, Episcopul Colan, e astăzi arhierul luptător, al țării rămase dincolo de graniță. Ca în străvechi timpuri astăzi, sub alte dar la fel zăriști de bejenie, cărja sfințelor fețe bisericești capătă, prin rostul și sensul purtătorilor ei, aură de armă. Biserica, instituție națională, e o realitate românească tipică peste care, cel ce vrea să vadă cu ochi limpezi tot mersul nostru istoric, nu poate trece cu vederea.

Episcopul Nicolae Colan mai rezumă apoi în ampla sa personalitate și un argument, nu numai o armă. Argumentul că dincolo de categorii politice și dincolo de formațiuni istorice de-o clipă, se întinde întotdeauna realitatea esențială a plămădei etnice, care își făurește istoria ei dinăuntru înafară și nu dinafară înăuntru, acolo în cătunele în care se ascunde, acolo în preajma pământului cu care e în tacită și implacabilă convenție. Episcopul Nicolae Colan, fiu al acestei plămăde esențiale, e în momentul de față prototipul ei. Iar Academia Română prin alegerea lui în rândul membrilor ei activi, a consfințit în primul rând nu pe omul științific, cât pe cel ce rezumă conținutul dinamic al istoriei teoretice: poporul.

Profesorul Gheorghe Brătianu poartă un nume predestinat. Un nume care a formulat cel mai mult prezența europeană a României. Dacă Episcopul Nicolae Colan reprezintă o forță dinamică interioară, profesorul Gheorghe Brătianu reprezintă tipul caracteristic al marelui istoric. Al celui om de știință care, transplantând în laboratorul său, în mic, toate forțele vie ale mersului omenirii sau ale națiunii sale, dă legilor acestora calitatea de general — valabilitate exemplară, din care omenirea sau națiunea pot scoate, astfel formulate, categorii

ideologice prin care să devină conștiințe de ele însele. Ceea ce este esențial în sbuciumul națiunilor se depune în laboratoarele marelui istoric, iar ceea ce este arbitrar dispăre, vaporizându-se în aerul transparent al odăii miraculoase. Omul de istorie, și în speță e cazul profesorului Gheorghe Brătianu, are un simț special: simțul caracteristicului. El știe întotdeauna să surprindă în evenimentul dat, caracteristicul. Adică acea notă care să poată servi de exemplu, de pildă, politică sau morală. Istoricul este astfel, într'un anumit sens, un moralist. Căci punând în fața națiunii oglinda propriei ei evoluții, pune în fața acesteia chipul spre care trebuie să aspire.

Dar profesorul Gheorghe Brătianu mai reprezintă și un stil de viață, devenind prin aceasta a doua oară caracteristic. Ca istoric el sesizează legea istorică, dar ca figură politică el rezumă un stil de viață. Căci Gheorghe Brătianu este astăzi unul dintre pușinii noștri oameni politici care au străbătut între acuze, fără să i se poată reproșa imprudența niciunui singur gest, fără să i se poată găsi pata niciunui act înjositor. Păstrător al unei tradiții familiare care se acoperă cu însăși România modernă, Gheorghe Brătianu este un urmaș al celei mai splendide generații pe care istoria noastră a avut-o vreodată: generația dela 1848. Omul de cultură „literatul”, identificându-se cu omul de acțiune, fac din Gheorghe Brătianu unul din singurii, dacă nu singurul dintre „pașoptiștii” noștri de astăzi. Cu un ochiu privind spre Europa și rosturile noastre în sânul ei, cu celălalt căutând spre matca dinlăuntru a neamului său și a datoriiilor lui față de el, Gheorghe Brătianu este omul care știe să facă dintr'un singur gest, cum a fost acela din anul trecut când a stat cu unitatea lui în primele linii ale frontului de răsărit, un act despre care viitorimea va trebui să vorbească, urmându-l și cinstindu-l după cum se cuvine.

În Gheorghe Brătianu Academia Română a ales pe singurul pe care putea să-l aleagă în scaunul lui Nicolae Iorga.

Radu Stanca

PREMIILE DE TEATRU ALE ASTREI

Asociațiunea ASTRA publică, la inițiativa grupării sale „Prietenii Teatrului”, un concurs pentru alegerea celor mai bune lucrări dramatice originale.

Premiul I, de 30.000 lei, se va acorda celei mai bune piese cu subiect din vieța satului românesc sau din treptul Ardealului;

Premiul II, de 15.000 lei, îl va primi cea mai bună piesă modernă (cu orice subiect).

Se primesc numai lucrări nouă (ne jucate, netipărite și neprezentate la alte concursuri).

Manuscrisele vor fi înaintate până la 1 Noembrie a. c. pe adresa ASTRA, Sibiu (pentru Concursul de teatru). Ele vor fi însoțite de un motto, scris atât în fruntea lucrării, cât și pe plicul în care va fi închis numele autorului.

Lucrările premiate rămân timp de doi ani proprietatea Astei, care dispune de reprezentarea sau editarea lor.

Sibiu, la 24 Iunie 1942.

Asociațiunea pentru literatura română și cultura poporului român ASTRA, Sibiu.

RECTIFICARE

referitoare la articolul „Gheorghe Ucenescu” publicat în această revistă, Nrul 10 — 1942, pp. 679—687.

Inchizându-se și dispărând „ulicioara lu Pricop”, de care fac amintire în acel articol, și schimbându-se, în timpul din urmă, proprietarii din partea locului, în urma unor informații nouă, țin să fac convenita rectificare.

Grădina fostului preot dela biserica Sf. Treimi de pe Tocile, Brașov, Boniatie Pitiș în care s'a cântat pentru prima oară imnul nostru național „Deșteaptă-te, Române!”, este astăzi proprietatea Domnului General I. Iacobici, și intrarea e prin strada numită astăzi „Printre Grădini”, N-rul 10.

C. Lacea

BIBLIOGRAFIA TRANSILVANIEI (IX)

BOIȚOȘ, OLIMPIU. Memoriile lui George Barițiu. Extras din „Studii Literare” I. Sibiu, 1942. „Cartea Românească”. 8°, 20 p.

CETĂȚILE DACE din Munții Orăștiei. Un memoriu către Conducătorul Statului. (Geopolitica și Istoria). București, 1942. Societatea Română de Statistică [Tip. „Ramuri”, Craiova]. 8°, 7 pag.

DANIELLO, LEON și N. BUMBĂCESCU. Cercetări privitoare la sănătatea fizică a studenților anului I dela Universitatea din Cluj, întreprinse în cursul anilor școlari 1936—37 și 1937—38. Sibiu, 1942. „Cartea Românească”. 8°, 23 pag.

DANIELLO, LEON. — N. BUMBĂCESCU și DUMITRIE TEODORANU. Igiena universitară la Cluj. Sibiu, 1942. „Cartea Românească”. 8°, 52 pag., 2 f., 6 tab.

DIE DEUTSCHEN SIEDLUNGEN in Rumänien nach der Bestandsaufnahme vom 3. November 1940. Mit einer Karte. Bearbeitet im Institut für Statistik und Bevölkerungspolitik der Deutschen Volksgruppen in Rumänien. Hermannstadt, 1941. Krafft & Drotleff. 8°, 64 pag.

GOLOPENȚIA ANTON. Populația teritoriilor românești desprinse în 1940. A fost Transilvania în veacul al XVIII-lea țintă sau punct de plecare de migrațiuni românești? (Extras din Geopolitica și Istoria 3). București, 1941. Societatea Română de Statistică [Tip. „Ramuri”, Craiova]. 8°, 24 pag.

LUPAȘ I. La Transilvania nel quadro geografico e nel ritmo storico romeno. București, 1942. M. O. Imp. Naț. 8°, pag. 111.

MANCIULEA ȘT. Din legăturile lui Al. Papiu Ilarian cu Blajul. Extras din „Luceafărul” I, Nr. 9 și II, Nr. 1—2. Sibiu, 1942. Tip. „Dacia Trăiană”. 4°, 12 pag.

METEȘ ȘTEFAN. Contribuții la studiul populației din Transilvania, în trecut, II. Boierii ostași din Țara Oltului în veacul al XVIII-lea. După conscripția din 1744. București, 1940. M. O. Impr. Centr. 8°, 36 pag.

MOGA, IOAN. „Marginea”, ducatul Amlașului și Scaunul Săliștei. Extras din volumul „Omăgiu Profesorului Ioan Lupăș”. București, 1942. M. O., Impr. Națională. 8°, 41 pag., 3 hărți.

MORARIU, TIBERIU. Distribuția geografică a populației Transilvaniei, Banatului, Crișanei și Maramureșului în 1930. Extras din „Revista Geografică Română”. București, 1942. Tip. ziarului „Universul”. 8°, 33 pag., 1 hartă.

MOTOGNA, VICTOR. Istoria veche a Românilor dela origini până în veacul al XIII-lea. București, 1942. Tip. „Presa”. 8°, 99 pag.

NETEA, VASILE. Noi contribuții la cunoașterea vieții și activității lui Visarion Roman. Corespondența sa cu Gheorghe Barițiu și Iosif Hodoș. Sibiu, 1942. Editura „Revistei Economice”. Tip. „Dacia Traiană”. 8°, 116 pag.

PETROVICI, E[mil]. Simbioza româno-slavă în Transilvania. [Extras din „Transilvania”. Anul 72. Sibiu, 1942]. Tip. „Dacia Traiană”. 8°, 8 pag.

RACOTĂ, TULIU. Energii transilvănene: Cnezii Câdea de Lupșa și Voevodul Ioan de Hunedoara. București, 1941. „Cartea Românească”. 8°, 32 pag.

ROȘU, TITUS L. Profesorul Dr. Constantin Pavel. Omul și opera. Bibliografia operelor de Iosif E. Naghiu (Biblioteca Beiușului Nr. 11—12). Beiuș, 1942. Tip. Diecezană. 8°, 69 pag. Lei 50.

VĂLSAN, G. Siebenbürgen im einheitlichen Rahmen des rumänischen Staates und Bodens. Bukarest, 1942. — Die Dacia Bücher. — M. O. Impr. Naț. 8°, 63 pag., 6 tab.